ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 1

ÚJ FORRÁS 2019.5

Fekete-afrikai mesék 3

Szegedi-Szabó Béla: A Csend és az Illat (próza) 6
Nacsinák Gergely András kisprózái 11
Halmai Róbert: Nagyapám (próza) 14
Berta Ádám: Fejetlen kígyó (próza) 21
Beke Ottó: Egy hihetetlen emlék/mesebeszéd (próza) 28
Nagy Róbert: Oroszkönyv (próza) 31

Ismeretlen japán költő: Akárki (és Valaki) 34
Dezső Márton versei 39
Eszenyi Fanni versei 41
Iszó Zita versei 45
Regős Mátyás versei 48

Kovács Gergő: „Fegyelmet fogadtam és engedelmességet"
(Örkény István szocialista realista korszaka) 51

Vilmos Eszter: Ismerősök, kortársak és halálos ellenségek
(Zoltán Gábor: *Szomszéd. Orgia előtt és után*) 65
Vass Norbert: Sneci a szákban (Benedek Szabolcs: *Kádár hét napja*) 69
Mizsur Dániel: Irodalom és szociográfia (Juhász Tibor: *Salgó blues*) 74

Murzsa Tímea: „Cím a hanyatló tartalomból"
(Wirth Imre: *Ő volt a rejtélyes állat*) 78
B. Kiss Mátyás: Tengertelenség (Fehér Renátó: *Holtidény*) 81
Laik Eszter: Ördögistenek és közmunkaprogram
(Boldogh Dezső: *Találkozások a Pán fiúval*) 87

Villányi László: málnaszemek várnak (vers) 91
Wehner Tibor: (szombathelyi) haladás (vers) 93

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 2

A borítón és a lapzárókon Szabó Károly fotói

E számunk szerzői:
B. Kiss Mátyás kritikus (Bp.), Beke Ottó író (Szabadka), Berta Ádám író (Pécs), Dezső Márton költő (Bp.), Eszenyi Fanni költő (Bp.), Halmai Róbert író (Pécs), Izsó Zita költő (Bp.), Kovács Gergő irodalomtörténész (Bp.), Laik Eszter kritikus (Bp.), Mizsur Dániel kritikus (Bp.), Murzsa Tímea kritikus (Bp.), Nacsinák Gergely András író (Bp.), Nagy Róbert író (Bp.), Regős Mátyás költő (Bp.), Somló Ágnes fordító (Bp.), Szegedi-Szabó Béla költő, író (Bp.), Vass Norbert író, kritikus (Bp.), Villányi László költő, szerkesztő (Győrzámoly), Vilmos Eszter kritikus (Bp.), Wehner Tibor író, művészettörténész (Bp.)

A hetekben megjelent áprilisi lapszámunkban szerkesztői hiba miatt Pencs Attila Külön doboz című versét Gerlei Dávid neve alatt publikáltuk. A figyelmetlenségért a szerzők elnézését kérjük! Pencs Attila szövegét az online felületen újraközöljük, és nyomtatva a júniusi számban újra megjelentetjük. *(A Szerk.)*

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 3

Tule az isten

Valamikor a világ kezdetén nem voltak növények, fák, nem volt semmi ennivaló, csupán a puszta föld. Akkor jött Tule kezében az ehető növények magvaival, a gabonanövényekkel és az összes gyümölcsfával. Szerteszét szórta a magokat mindenfelé a földbe. Aztán fogta a dobját és felrepült vele az ég közepére. Akkor ott játszani kezdett a dobján és a magvak mind kicsíráztak, majd kisarjadtak a szárak és a levelek.

Élt akkoriban egy öregasszony egy kicsi kunyhóban. Jamgyökeret ültetett, amely aztán bőségesen termett. A gyökér olyan ízletes volt, hogy az emberek messzi földről is eljöttek, hogy megkóstolhassák. Az asszony megtisztította a gyökeret, alaposan megfőzte és sorra felszolgálta vendégeinek. De jaj, ahogy ezt a kitűnő jamgyökeret megették, a vendégek legott rettentően megszomjaztak és inni kértek. Erre az öregasszony azt válaszolta, hogy a háza nem fogadó. A vendégek azonban nem tágítottak, mire az asszony fogott egy kést és egyszerűen átvágta a vendég nyakát.

Amikor Tule hírét vette ennek a gyilkolódzó öregasszonynak, elhatározta, hogy személyesen vizsgálja ki a dolgot. Elővigyázatosságból magával vitt egy vízzel teli ivótököt a tarisznyájában. Aztán vágott magának egy nádszálat és azt is magával vitte. Azzal útnak indult, s végül megérkezett az öregasszony házához. Azt mondta neki, hogy hallotta a főztjének hírét, és szeretné megkóstolni azt a híres-neves jamételt.

Az asszony ment és megfőzte neki, Tule pedig jóízűen megette. Alighogy befejezte, megszomjazott, mire fogta a nádszálat, beletette az ivótökbe, és kiszívta a vizet. Ezután ismét megéhezett, ezért megkérte az asszonyt, hogy főzzön neki még egy adagot. Az asszony úgy is tett, de Tulénak még ez sem volt elég. Erre az asszony megmérgesedett, fogta a kését, és elindult Tule felé, hogy darabokra vágja.

Ekkor Tule az árok felé menekült, de az öregasszony így szólt: – Arra nem mehetsz, az a trágya útja.

Tule azonban pontosan tudta, hogy hová megy, így nyugodtan folytatta az útját és egy hatalmas csuporba ért, amely vízzel volt tele. Tule beleugrott és a csuprot eltörte. Erre a víz mind szétfolyt az egész földön.

Így ismerték meg az emberek a vizet.

[Közép-Afrika, Kongó vidék, azande (Jan Knappert, *Myths and Legends of the Congo*, HEB 1971)]

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 4

A babuin és a teknős

Egyszer, egy szép napon a babuin és a teknős barátságot kötött. Mindketten elhatározták, hogy megházasodnak, és meghívják egymást a lagziba. Midőn a babuin ülte nászát, megérkezett a teknős a lagziba, és a babuin azt mondta neki, hogy ő is üljön föl a fára.

– Merthogy ez így illik a babuinok földjén. Nagy udvariatlanság a földön hasalva enni – mondta a babuin szigorúan. A teknős persze nem tudott sokáig ülve maradni, mert valahányszor ételhez akart jutni, mindig hasra esett, a babuinok meg kinevették. Miután a babuinok így minden finomságot fölfaltak, a teknős éhen maradt. Ám végül majd elégtételt kap, mert a babuinoknak négykézláb kell járniuk.

Midőn elérkezett a teknős menyegzőjének ideje, ő is meghívta a babuint. – De ne feledd – mondta neki –, csak tiszta kézzel jöhetsz, mert az sértő, ha koszos kézzel ülsz le vacsorázni.

Mielőtt a babuin megérkezett, a teknős a száraz füvet meg az összes bokrot felégette a háza körül. A babuin ugyan alaposan megmosta a kezét, ám amikor megérkezett, át kellett mennie a felperzselt füvön, és így a keze meg a lába bepiszkolódott. A teknős ezzel küldte vissza: – Nem megmondtam, hogy tiszta kézzel gyere? Menj szépen vissza a folyóhoz, és moss kezet.

Miután a babuin újból alaposan megmosta a kezét, visszatért, és akkor megint csak át kellett mennie azon a felperzselt, kormos füvön. Erre a teknős másodszor is visszaküldte, majd harmadszor is, egészen addig, míg a jobbnál jobb falatokat a rokonaival meg nem ette.

A teknős mindenkinél bölcsebb, mert az élete mindenkiénél hosszabb.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 5

A nyúl és a manguszta

Egy nap a nyúl és a manguszta barátságot kötött. Elhatározták, hogy ezentúl együtt vadásznak. El is indultak, és találtak néhány gyöngytyúktojást. Akkor a nyúl így szólt:

– Ezt bízd csak rám. – Aztán csapdát állított és a gyöngytyúkot elfogta. Hazavitték. Otthon tüzet gyújtottak. A nyúl azt mondta:

– Én fogtam meg a madarat, te most süsd meg, és majd együtt megesszük.

Azzal lefeküdt aludni. Eközben a manguszta megsütötte a tyúkot, és mivel oly fenséges volt az illata, nem tudott neki ellenállni, és mind megette. De megette az összes tojást is. Ezután a gyöngytyúk tollait a tűzre vetette, és lefeküdt. A nyúl hamarosan felébredt az égő toll bűzére. Nyomban felpattant, és felrázta a mangusztát, majd megkérdezte: – Te meg mit csináltál?

Mire a manguszta így válaszolt: – A tűzre tettem a madarat, és nézd, az egész elégett. – Azzal a manguszta, mivel a hasa tele volt, ismét álomba szenderült. Ám a nyúl rájött a furfangra. Kiment a házból, majd banánlevelekkel tért vissza, amelyeket óvatosan az alvó manguszta fejére tett. Aztán fogott egy korbácsot, és jól elverte, majd ismét kiment, és otthagyta a nyüszítő, jajgató mangusztát. Amikor egy kis idő múlva visszatért, a manguszta még mindig jajveszékelt. A nyúl színlelt szánalommal megkérdezte: – Mi történt veled?

A manguszta így válaszolt: –Jaj, valaki megkorbácsolt, jaj, jaj!

Hamarosan a manguszta talált magához illő asszonyt, és feleségül vette. A lagziba a nyúl is hivatalos volt. A vigalom kellős közepén a manguszta fogott egy furulyát és eljátszott rajta egy dallamot, ami ezt jelentette:

– A gyöngytyúkot mind a tűzre tettem. – Ám ennek a valódi értelme az volt: – Az egész gyöngytyúkot megettem.

Erre a nyúl fogott egy dobot és ezt dobolta:

– A banánlevéllel jól megkötöztem, és elvertem a jól megedzett bőrrel. – Na ez a csúfság a mangusztát felbőszítette. Nyomban nekiesett a nyúlnak, és a küzdelem hevében összevissza hemperegtek a földön. A manguszta leharapta a nyúl kicsi fülét, a nyúl meg leharapta a manguszta szép, hosszú fülét. Így végződött a viszályuk. Mindketten megtartották a másik leharapott fülét, és saját fejükre tették. Ezért van az, hogy a manguszta füle kicsi, a nyúlé meg gyönyörű hosszú. Ebből is jól látható, miként fordítja fel a világot a viszálykodás.

[Kelet-Afrika, szuahéli mesék (Jan Knappert, *Myths and Legends of the Swahili*, HEB 1970)]

(Fordította: Somló Ágnes)

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 6

6 Szegedi-Szabó Béla

A CSEND ÉS AZ ILLAT

Mint vándor a mohás követ, Szamati már régen elhagyta csecsemőkorát, kezdett lassan fiúvá cseperedni, de oly erősen emlékezett nagyapjára és nagymamájára, hogy – nem volt mit tenni – felült egy kopasz domb tetejére, hogy eszébe juthasson minden, ami valaha fontos volt neki.

Nagypapája régen mindig azt mondta: a csend egy mély zsákban lakik, vagy ha ott nem találod, akkor vándorolj el a nagy folyók fényes torkolatáig. Ha akarjuk, a barátunk lesz, eljön velünk szívesen bárhová, csak vigyáznunk kell, nehogy megbántsuk valamivel.

– Miért kell rá oly nagyon vigyázni?

– Mert a csend olyan félénk, akár egy piciny madár, mint a legapróbb szív, elröppen, ha barátságtalanságot érez.

Szamatinak tehát Nagypapa volt a *Csend*, legalábbis ő így gondolt rá, amikor rá gondolt. Mert mostanában mindig ezt tette reggelente, miközben a fahéjas tejbegrízt kanalazta.

– No és a nagyi? – nézett be az ablakon hunyorogva a legjobb barát, Patama.

– Ja, a nagyi, majdnem elfelejtettem – kapott a fejéhez Szamati, és rögtön abbahagyta a grízevést.

A nagyi maga volt az *Illat*, a világ és a természet nyugodtan áradó Illata, ha kellett, szállt a napsütésben, ha úgy hozta dolga, téli kertek örökzöld virágaként tündökölt.

Szamati elszomorodott azon, hogy milyen régen nem látta már a nagypapát és a nagymamát.

– Meg kéne látogatnom őket. De, sajnos, elveszítettem a címüket.

– A postás sem tudja? – fordult feléje Patama.

– Senki – dünnyögte Szamati.

– Az embereket kérdezted már?

– Kérdeztem, de hiába – válaszolta legyintve. – Csak magukkal vannak elfoglalva.

Milyen furcsa is, hogy mindketten – az *Illat* és a *Csend* – valaha ebben a világban jártak-keltek, éppúgy, mint manapság a piros tűzoltókocsik.

Szamati már régóta a városban éldegélt: és egy ideje sokat forgott-forgolódott, hiába cserélt házat, takarót, ágyhuzatot, csak-csak viszketett a kezelába, nem csupán nappal, de éjjel, álmában is a fejében kocsikerekek gurultak, szilaj fúrógépek ácsingóztak, a vonat süvítve siklott. Hiába kapta szülinapjára a legdrágább fültisztítót legjobb barátjától, Patamától, ugyanúgy hallotta

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 7

másnap is a csillapíthatatlan Zajt, hiába ment uszodába, és bukott a víz alá, mint a delfin, a Zaj, a dobogás-kattogás ide is elkísérte.

Szamati még gyerek volt, de nem annyira, hogy ne gondolkodjék bölcsen.

– Mit gondolsz, Patama? Miért a város, ha nincs csend, ha mindig zakatol a vonat a szívben, miért a tél, ha olyan meleg van, hogy a hópihék elolvadnak még mielőtt földet érnek?

– Nehezet kérdezel, barátom, kedves Szamati! – válaszolta Patama, és a fülét vakarta. – De azt hiszem, aludnod kellene, mert az álmokban mindig ott pihen a válasz. Mint gombvirágon a katica.

– Gombvirágon a katica?

– Találj magadban egy gyönyörű képet, vagy valakit, aki *integet*.

– Miről beszélsz, Patama?

– Ha valaki integet, bárki legyen is az – mosolygott Patama –, neked muszáj rá figyelned! Ez így illendő! Oly régi dolog az integetés, hogy nem is hiszed! Próbáljuk csak meg! Nézd, én hogy integetek!

És Patama lóbálni kezdte a levegőben nagy, lapos tenyerét, úgy, akár egy sütőlapátot, vagyis kedélyesen integetett Szamatinak. Majd elindult hazafelé a gombvirágos mezőn át, miközben minduntalan vissza-visszapillantgatott.

Szamati tátott szájjal nézett a távolodó Patama felé.

Igen, muszáj volt integetnie, nem hagyhatta válasz nélkül Patamát, tejbegrízes ujjhegyével ugyanazt tette, mint Patama. Mert Patamának igaza volt, ha valaki integet, akkor a másik sem ücsöröghet tétlen.

De egy őszies napon, amikor a falevelek zümmögve röpködtek, szálltak, korom hullott alá a magas égből, és a fahéjas cukor már örökre odaszáradt a tányér széléhez, Szamati szokatlanul korán ébredt, és rögtön tudta, ez a pillanat más, mint a többi. Így szólt magában:

– A konyhában ülve egy ideje már valami furcsát érzékelek: erdei forrás pezsgő hangját hallom. A könnyező vízcsap helyett patakhangot, a kuktából fütyülő bableves helyett dallamos madárdalt.

A *Csend* és az *Illat* erősebb a városnál, gondolta Szamati, majd lehunyta szemét, hogy láthasson.

Az elhulló faleveleket egy nagy színes ládába gyűjtögette, majd esténként odaült, hogy egyenként kifaggassa őket, de ők csak halkan duruzsoltak neki, szöszölve mocorogtak.

Szamati egyre gyakrabban szorította fülét a falhoz: egyre tisztábban hallotta az ismerős hangokat: nagypapáét és nagymamáét.

– Most el kell mennem, mert...

– Mert? – kérdezte Patama, úgy tett, mint akit megleptek.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 8

– Te is tudod – ölelte át barátját Szamati.

Szamati elbúcsúzott Patamától, persze, megígérte neki, hogy amint tud, visszatér, és hogy sok-sok levelet ír majd, meg ajándékot is küld.

Miután elhagyta a várost, és túljutott a gombvirágos mezőn, föltámadott az esti szél, a messzeségbe pedig fölragyogott a nagy hegyek süvegcukorforma alakja.

Így ment-mendegélt tovább Szamati.

– Gyere csak beljebb – suttogta szelíden az erdő.

– Majd mi világítunk – súgták az aranyos képű csillagok.

– Ne félj, Szamati, jó helyen jársz. Mi veled vagyunk – búgta meszes házából egy csiga.

Szamati ekkor már oly mélyen aludt, hogy a fák lehajoltak érte, és lombjaikkal betakarták. A bokrok körbevették szúrós ágaikkal, hogy semmi bántódása ne essék. A hold néma ringatással ringatta.

Amikor hajnalban felébredt, csodálkozva tekintett a zöldellő erdő friss bimbaira, mézédes harmattól csepegővirágaira, amelyek közé különösebbnél-különösebb állatok vegyültek.

– Te vagy az, Szamati! Végre eljöttél – mondták neki az állatok, s mind egyszerre szóltak, egyszerre mozgott a szájuk, és oly közel hajoltak, hogy Szamati az arcán érezte lélegzetük finom bársonyát.

– Maradj, ha akarsz, de ha tovább indulsz, mi azt se bánjuk! Csak tudd, a tekintetünk most már mindenhová elkísér.

– Miért gyűltetek körém? Kik vagytok? – nézett csodálkozva Szamati.

– *Titok* – suttogta az őz, majd tiszta tekintetét a csillagos égre vetette.

– Merre menjek, hogy ráleljek az *Illat*ra és a *Csend*re? – kérdezte Szamati.

– Csak az tudja meg az igazságot, aki elmegy a Nagy Folyóig, de nem kel át rajta rögtön. Tégy, úgy mintha semmi dolgot se lenne arra. Ne nézz a túlsó partra, még ha színes papagájok dalolnak onnan, akkor se. Várakozz, mint a bárányok. Ülj le egy fa alá, írj sok-sok levelet a barátodnak, Patamának.

– Milyen messzire kerültem a várostól?

– Ahány falevél van a leghosszabb ágon, annyi hónap és annyi hét.

De amint a narancsszemű hiúz ezt kimondta, egy szempillantás alatt eltűnt Szamati szeme elől a teljes állatsereg, ő azonban még sokáig érezte, hogy kíváncsi szemek figyelik és kísérik útján.

Több napig vándorolt, amíg el nem érkezett a Nagy Folyóig.

A folyónál úgy tett, mintha rá se hederítene a tájra, egy szál füvet szakajtott, azt rágcsálta szüntelen.

Közben egy kis ággal levelet írt, betűket karcolt a falevélre –, de mivel itt már nem fújt a szél, más postást kellett választania –, a folyóba dobta, mert azt gondolta, hogy az majd elviszi egészen a városba, egészen Patamáig, aki ott guggol aggódva a híd alatt.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 9

Egyik este kisimult a folyó tükre, olyan volt, amilyen még soha: Szamati nem merte kinyújtani az ujját, attól félt, tán összetöri, bezúzza.

Milyen különös a folyó hallgatása, gondolta Szamati.

– Gyere, érints meg – szólt egy hang, de nem a folyó volt az, nem is a fák, nem is az erdő, nem is az ember, nem is egy állat.

Egy csillámló létra fokairól ezüst fény hunyorgott, majd lassan ereszkedett alá, egészen a Nagy Folyó tükréig.

– Ne félts engem, kérlek – zúgta a Nagy Folyó Szamatinak.

Szamati lehajolt hozzá, és saját arcát, tükörképét nézte, amelyet erősen megvilágított a sárga holdvilág.

– Lépj tovább, Szamati! – kérte gyöngéden a folyó. – Lépj túl saját arcodon.

Szamati egy pillanatra lehunyta a szemét, s mire felnyitotta, már tovatűnt a tükörkép.

– Hová lettem? Jaj, hová lettem! – suttogta.

A folyó bőrén apró hullámocskákat keltettek, rezegtettek e kósza szavak.

De mire újra kisimult, visszarendeződött volna a sötétlő, tiszta Tükör, a fény nyomokat hagyva lepte el a Nagy Folyó lecsendesült testét.

Szamati nem értette, mi történik, de hirtelen oly bártorság költözött szívébe, hogy rálépett a vízben ragyogó fény első foltjára, majd a következőre, majd így tovább, és már nem tudott többé megállni.

A túlsó part fái szétnyíltak előtte, és a *Csend*, amely erősebb a városnál, a Zajnál, befogadta őt. De nem csak a *Csend*et találta ott, hanem az Illatot is, amelyet feledni soha nem tudott.

Ennek az *Illat*nak pedig színe volt, formája, a fénnyel egyesülve szálldosott odafenn, a lombkoronákban.

Ahogy beljebb ballagott az erdőben, egy gyönyörű tisztáshoz ért, ahol egy asztalka állt. A fák és bokrok sűrűjében sok-sok állat várakozott, kerek, komoly szemekkel.

Két ember is ült ott.

Ahogy megfordultak, Szamati rögtön felismerte Nagypapát és a Nagyit, a *Csend*et és az *Illat*ot, amely úgy hiányzott neki, úgy hiányzott a világból. Bárcsak Patama is itt lenne! Hogy fogja ezt neki elmesélni?

– Gyere, Szamati, gyere csak! – hívogatták mindketten.

– Melyik akarsz lenni, fiam? – kérdezte a nagyi, és öreg kezével megsimogatta Szamati fejét.

– Légy mindkettő – szólt Nagyapa.

Szamati csodálattal nézte őket.

– Ti vagytok a tanúk. Már értem – fordult az állatok felé Szamati, majd bólintott, mint a Föld szokott a felhőtlen ég láttán.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 10

– De most már csend, fiam! Ezek legyenek az utolsó szavaid – súgta Nagypapa, majd leültette maga mellé a boldog Szamatit.

Aztán ettek, ittak, szedret és málnateát, mindenféle halat és bogyókat.

Szamati még egyszer visszaballagott a Nagy Folyóhoz, hogy üzenetet küldjön. Írt egy száraz falevélre, és a vízre bocsájtotta. Miközben írt, a barátjára, Patamára gondolt, majd a világra, az emberekre.

És már tudta, hogy ha majd egyszer újra visszatér, ő is *Csend* és *Illat* akar lenni.

Másnap Patama, aki már hónapok óta minden napját a híd alatt töltötte, egyszer csak meglátta azt a falevelet, amely sokkal nagyobb volt a többinél, szélei is erősen kunkorodtak, és színe egyáltalán nem volt őszies, novemberi, hanem szelíden zöld, ízesen tavaszi.

Patama rögtön tudta, mit kell tennie. Miután kihalászta a levelet, magában gubbasztva olvasta el a rákarcolt üzenetet, azt az egyetlen szót, amelyet Szamati küldött neki, és amire ő csak mosolyogni tudott: *titok*.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 11

– Egyetlen csettintésemre felhők gyülekeznek. Ha összeráncolom a homlokomat, megdördül az ég. Amikor összeütöm a tenyeremet kétszer egymás után, eső kerekedik. Ha kacsintok, kisüt a nap.

A suhanc büszkén vigyorogva állt az emberek gyűrűjében. Vékonydongájú volt, kesehajú, meg olyan ütődött-forma, így hát a falubeliek hitték is, nem is, amit beszél. Hanem a patak kiszáradt azon a nyáron, a kertek fuldokoltak a hőségben, és a kukoricatáblákat is kellett volna már egy kis eső. A plébános is odasántikált addigra, ő szólalt meg elsőnek.

– Legénykoromban egy ízben láttam garabonciást, de az egyáltalán nem ilyesféle volt; tagbaszakadt, szúrós szemű, kevés szavú, fekete ember. A hideg futkosott tőle a hátunkon. Te valami széltoló lehetsz inkább, ha meg nem, hát meg kellene égetni, mint boszorkányt.

– Csak te ne siess úgy – mordult föl az öreg Tóti. – Ha nem kapunk egy kis esőt hamarosan, a te dohányod se lesz magasabb a krumplinál az idén.

Minden tekintet visszafordult a siheder felé, aki még mindig nyugodtan állt ott, vigyorgott és az ujjai közt egy szál papsajtot billegetett nagy ráérősségében.

– Azt mondom én is, nincs ki mind a négy kereke – csóválta a fejét egy asszony a felvégről – Különben is olyan, mintha a pócsai harangozó fia lenne, nem a pócsai harangozó fia vagy te? – A suhanc azonban nem válaszolt, pillantásra se méltatta a közbeszólót, hanem most már az eget fürkészte vidáman, meg a nyárfák koronáját, amelyek közt időnként fáradt, lázas szellő zizegett.

– Én azt mondom, próbáljuk ki – hallatszott hátulról egy hang, a takács hangja, aki szegényebb volt a faluban mindenkinél, nem csak a gyerekei, de ő maga is mezítláb járt, és a kertje a ház mögött akkorka volt csak, hogy egy délelőtt se volt felkapálni; abban kornyadoztak nyaranta a pityókák, hagymák, paradicsomok. – Mit kérsz fizetségül a tudományodért?

A suhanc, aki garabonciásnak mondotta magát, most elnézett az emberek feje fölött, egyenest a takács szemébe.

– Két gyűszűt, három spulni színes cérnát, négy lyukas papucsot és öt szem tökmagot– jelentette ki. – Ennyit kérek, hogy a homlokomat ráncoljam, tapsoljak, aztán meg kacsintsak, hogy előjöjjön a nap, mielőtt kimosna benneteket a házaitokból a felhőszakadás. Kettő, három, négy, öt, ennyi a fizetség.

Erre aztán mindenki elnémult egy pillanatra. Legelőbb az öreg Tóti találta meg a szavát.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 12

– Igazad volt – biccentett kedvetlenül a tiszteletes felé. – Valóban féleszű. Pedig igen kéne már az eső.

Azzal köpött egyet a tikkadt földre, csak úgy porzott, sarkon fordult, és elindult hazafelé. Megmozdult akkor mindenki, lassan széledni kezdtek, és mindenki talált valami odamondani valót.

– A nagyapám mesélt a garabonciásokról – mondta az egyik. – Nagy szakálluk van, fekete ködmönben járnak, és éjjel-nappal úton vannak.

– Meg szálfatermetűek is – így a másik – akkorákat lépnek, hogy futva sem éred utol őket.

– Én meg azt hallottam, hogy akik éjjelre befogadnak egy ilyet, reggelre meggazdagszanak. Vagy megvakulnak. Különben se lehet a szemükbe nézni, mert az ember tüsténT elfelejt mindent – mondta távozóban egy harmadik.

Amikor már mindenki eloldalgott, a takács félszegen, kalapját a kezében forgatva odalépett a sihederhez. Az egykedvűen nézett rá, vagy nem is rá, csak valahova mögé, olyan révetegen, hogy a szegény ember meg is fordult, mert azt hitte, áll mögötte valaki.

– Éppen van annyim, amennyit mondtál – súgta oda. – Gyere, és csinálj esőt a kertecském fölött, kiadósat, a dézsákat is mind az udvarra viszem, hadd higgyenek ezek a bolondok, amit akarnak.

A suhanc elpöckölte a papsajtot.

– Te okos vagy – mondta a takácsnak, és rákacsintott.

De hát a nap amúgy is sütött.

ALKU

Előbb csak egy portölcsér jelent meg az úton a későnyári alkonyatban, aztán felzúgtak mind az út menti platánok. Dobbant egyet a föld, és leereszkedett a völgybe a fergeteg. Mindenki bezárkózott, a gyermekeket beterelték az utcákról, s a háziasszonyok riadtan kapkodták össze az udvarokról a száradó ruhát. Csak egyvalaki indult meg a ház helyett a kertkapu felé: higgadtan elhúzta a reteszt és kilépett a táncoló, sárga porviharba. Odakint csöndesség fogadta: a nagy nyugalomban a levegő kristálytiszta volt. Végigsimított fáradt kezével a szakállán, és megállt, várakozva a nagy csöndesség közepében.

– Uram, gondold meg, kérlek. – szólt bele a némaságba. – Gondold meg csak még egyszer, mielőtt lesújt a kezed.

Válasz nem érkezett. Mozdulatlan maradt körülötte a világ, a porszemek álltak a levegőben. Fölemelte hát a hangját, és úgy folytatta:

– Ha csak ötvenet találsz, csak ötvenet! Légy könyörületes, Uram, hosszantűrő és nagyirgalmú. Fogd vissza haragod áradását, ha találsz közöttük ötven igazat!

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 13

Megreccsent az ég, mint amikor a mestergerenda elhasad, és a ház összedőlni készül. És hang hallatszott körben és mindenütt, amely így szólt:
– Ha találok közülük ötvenet, megkegyelmezek azokért.
Megkönnyebbült sóhaj szakadt föl a mellkasából. Mindazonáltal nem mozdult. Újból lélegzetet vett, és azt mondta:
– Por és hamu vagyok, csakugyan. De ha már elédbe álltam, és megállván szólni merészeltem, mondd: mi lesz, ha csak negyvenet találsz, és nem ötvenet? Nem teszed-e meg negyvenért?
Fuvallat cikázott át a csöndességen: mintha a Hatalmas mosolygott volna.
– Negyvenért is megkegyelmezek.
– És ha csak húszat? Hátha húszat találsz, ne haragudj meg, Uram, de húszért se öntsd ki haragod kelyhét, ha már negyvenért megkönyörülnél.
Távoli hangként jött a válasz, mintha elvonulóban volna már a förgeteg: a csöndességben újra hintázni kezdtek a porszemek.
– Nem teszem meg, ha csak húsz van is.
Akkor már ismét meglódult a szél, és hajába száraz füvek akadtak. Úgy kiáltotta bele a hurrikánba:
– Tízért, Uram! Tízért könyörülj, mert föld vagyunk a Te kezedből, Uram irgalmazz, ha csak tizet is találsz!
Erőlködött, hogy valami választ halljon ki a zúgásból, szeme-szája porral és falevéllel volt tele, de még elhatolt hozzá a nyugodt hang, mielőtt megsüketítette volna a vihar:
– Rendben van, tízért is megkegyelmezek.
Akkor elült a szél, távoli völgyekben zúgott már csak az orkán, és az ég felfénylett a háztetők felett. Mennydörgés hallatszott, majd könnyű zápor verte a földet. Az emberek kimerészkedtek a verandákra, bámulták az átvonuló esőt és sóhajtoztak.
Ő pedig kiverte hajából a földet és a leveleket, sarkon fordult, és bezárta maga mögött a kert kapuját. A virágcserepek közt nem sok kárt tett a szél, a bazsalikom felborult, visszaigazította. Bement a házba, és az asztalhoz ült: az asztal lapján, pohár bor mellett megkezdett kézirat hevert. Hátradőlt, és megeresztette kicsit az izmait.
– Hála legyen néki – gondolta. – Csakugyan irgalmas az Úr. A legtöbb kritikussal ellentétben Ő már tíz jó verssorért is megkegyelmezett.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 14

NAGYAPÁM

(részlet)

Azon a képen, amit a satupad szélén találtam, tényleg úgy néz ki, mint egy hős. Fess fiatalember uniformisban. Egyenruhája tiszta, a gombok csillognak. A siltes bocskai sapkát a kezében fogja. Egy parkban, egy dísztó partján áll, mosolyog. Ilyen katonának képzelem el őt.

Biztos vagyok abban, hogy Nagyapám zokszó nélkül csomagolt összse. Úgy érezte, mennie kell. Talán a hazaszeretet, igen, hogy Mária országának szüksége van rá. Annyiszor olvasta a híreket az újságban, látta a filmhíradókat a moziban, hogy fel se merült benne, hogy lehetne máshogy is.

Erről beszéltek a vendégei a szabóműhelyben, ez volt a téma az elefántos ház kávézójában. Fél füllel ezt hallotta a parkban a szökőkútnál, erről prédikált a plébános a gyárvárosi templomban vasárnaponként. A postás erről csevegett vele unalmában. Tele volt plakátokkal a város, hogy adományokkal segítsék magyar testvéreiket, hogy a búza a magyar föld aranya, hogy vásároljon hadikötvényt, hogy a magyar nő virraszt, hogy teremtsenek otthont az ifjúságnak a hazában, hogy minden áldozat megéri, hogy a haza szent, hogy tegye meg ő is kötelességét.

Ő megtette. Ott állt a peronon a bőrönddel, benne öt napi váltó ruha, valamivel több alsónemű, három hímzett zsebkendő, fekete cipőpaszta, egy kis piperés táska, egy vászonborítású notesz, mellette ceruza, egy kis fém doboz mentolos cukorkával és egy fekete biblia. Csak annyit tudott, hogy Miskolcra megy, a hetedik miskolci hadtest első gépkocsizó lövészdandárjának második zászlóaljához. Nem tudta, mennyi időt tölt ott, onnan hova viszik, hogy hazamehet-e valamikor, hogy épen tér-e haza, vagy ellövik a lábát, karját veszti a téli hidegben, hallását a légnyomástól, szeme világát egy előtte felrobbanó gránáttól.

Amikor a kettes vágányra beállt a Miskolcra induló szerelvény, még sokáig mozdulatlanul állt. Elbizonytalanodott. Nem, ő nem akar hős lenni, nem akar áldozatot hozni, esze ágában sincs megtenni a kötelességét, a hazája neki ott van, ahol éppen otthon van. El akart búcsúzni valakitől.

Körülnézett. Tőle jobbra, látásból ismerte, a lelkész lánya állt. Odalépett hozzá, megölelte és szájon csókolta. Pofon csattant az arcán.

A katonakönyv alapján elég hamar megértettem, hogy máshogy történhetett ez is.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 15

Nagyapám a kiképzés első négy hónapja alatt megtanult mindent, amit a kiképzőtiszt szerint meg kellett tanulnia. Hogy megállja a helyét. Hogy ne csak úgy bele a nagyvilágba. Hogy megforduljanak utána az utcán. Hogy férfivá váljon. Hogy tükörbe nézhessen végre.

Megtanulta a rendfokozatokat. Az elöljárók nevét, bár soha senkit nem szólíthattak a nevén. Megtanulta összehajtogatni a ruháit a stokira. Alakzatba rendeződni, tartani a lépést, fordulni, megállni. Vezényszóra cselekedni. Számolta, hány kört tettek meg az alakulótéren.

Megtanulta a 35M gépkarabély tisztítását. Megtanulta, hogy a puskát nemcsak a gondatlan és hanyag kezelés, hanem a túlzott tisztogatás is rongálja, hogy, ha a puskával nem lőttek, azt száraz ronggyal tisztára kell törölni, szükség esetén a csövet is, a fémrészeket lehelet vékonyan fegyverkenőccsel, a farészeket lenolajjal bekenni, ha lőttek, akkor a csövet két órán belül fegyverolajba mártott kóccal kell áthúzni, eső esetén különös alapossággal, a zárat szétszedve tisztogatni, megtisztítás és szárazra való törlés után a fémrészeket olajjal, a farészeket lenolajjal. Megtanult tárazni, csapott célgömbbel célozni, távolságot becsülni gyufás skatulyával, fekve tölteni, és megtanult lőni céltáblára, szalmabálára, konzervdobozokra. Megtanulta a gyalogoscsoport gyakorlógránáttal való leküzdésének módozatait. Megtanulta a gázmaszk használatát.

Megtanulta, hogy mindenre engedélyt kér. Hogy nem beszél, ha mégis, akkor jelent. Megtanulta, hogy akkor álmos, amikor hagyják aludni, akkor éhes, amikor enni kap. Megtanulta, hogy jobb, ha nem néz senkinek a szemébe. Megtanult mozdulatlanul feküdni a priccsen, megtanult tűrni, rezzenéstelen arccal figyelni, átnézni másokon. Megtanulta, hogy ilyen egy hős, ilyen egy igazi férfi.

Aznap, amikor egészségügyi okokból leszerelték, a háromszázhetvenedik kört tették meg a többiek a gyakorlótéren.

Egyszóval nem, nem volt hős. Nem is volt lehetősége, hogy azzá váljon. Azt persze nem tudom, hogy ha úgy alakul, képes lett volna-e a zárótűzben a társai életét menteni. Vagy megmenteni a kis ukrán fiukat a tarkólövéstől. Esetleg indokolatlanul hosszan feltartani egy német hadtápos csapattestet. Lehet, hogy ő is ugyanazt tette volna, amit mindenki más tett.

Nagyapám is olyan volt, mint minden férfi a családban. Amikor hazaért, a mosdókagyló alá dobta a málhászsákot. Hazavitt benne négy egérszürke, rojtos alsónadrágot, egy lyukas zöld csajkát, egy csorba aluminium villát és egy meggörbült kanalat, a kenyértarisznyában dohányszemeket, egy zománcozott, lyukas vasbádog kulacsot, egy elszakadt barna cipőfűzőt, egy középen kétfelé hasadt sátorlapot, egy bocskai sapkát a századjelzés nélkül,

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 16

egy foltos, fekvőgalléros zubbonyt négyrét hajtva, két tábori barna inget, az egyiknek leszakadt a zsebe, egy gyalogbricseszt, a sonkanadrágot, amelyről az alsó szűkítést már korábban letépte, egy üres gyufásdobozt, befőttesgumival összefogott leveleket, egy kitört hegyű ceruzát, két gyűrött kapcát, egy kötött kesztyűt, amelyik a gyűrűsujj tövénél szétszakadt, egy üres ezüst nyakláncot, egy összekarcolt Kaliment gyógycukorkás dobozt, benne szamárfüles fényképeket, két ceruzaelemet, az egyikből szivárgott a sav, azt a svájci bicskát, amit még gyerekként kapott nagyapjától, de ekkor már beragadt, nem tudta kinyitni, egy monogramos hímzett zsebkendőt a beleszáradt vérfolttal, egy kupakot, ami nem zárt semmit, egy soha nem használt érmelegítőt, egy töltényhüvelyt, három tasak lejárt szavatossági idejű óvszert, egy megbontott, beszáradt Bizon cipőkrém pasztát, egy kiégett izzót, egy zwack unicum szórólapot, hátoldalán az olvashatatlanná ázott verssorokkal, egy kék szódásszifon elhasznált patronjait, három kiégett elektroncsövet, egy meggyűrődött magnószalagot, egy gyalogsági ásó nyelét, egy levél spiritusz- és egy doboz széntablettát, egy Sport Presso turista kávéfőző készletet, amelyben szétégett a tömítőgyűrű, nyolc darab sátorcöveket, egy köteg kiszáradt kenderkócot, egy beragadt karabinert, egy sárga skoda rendszámtábláját, egy műbőr autóstáskát, benne egy arckép nélküli igazolványt, abban lepecsételt tagsági bélyegeket, egy tömlő kemény camping-sajtot, egy sárga májkrémes dobozt, amiben a csikkeket tartotta, egy megbontott steril mull-lap csomagot, egy fúrt csapos, kilenc fokozatú rendszerekhez készült, króm bevonatú szétszakadt kerékpárláncot, három penészes parafadugót, egy betépett szélű belépőjegyet a nagyváradi állatkertbe, egy két darabra esett konzervnyitót, egy menyét kifőzött koponyáját, egy slusszkulcsot, amelyikről lekopott a márkajelzés, egy távirányítót, amiről nem tudta, mit kapcsol be, a noteszében egy soha be nem fejezett tetoválás-mintát, egy verseskötetet, amiből hiányzott egy oldal, pár letörött talpú műanyag katonát, egy kerekek nélküli matchboxot, egy jojót madzag nélkül, egy tekercs megégett fotónegatívot és egy kitépett bélésű plüssmackót.

Kiborult minden a linóleumra. Nézte, ahogy szétszóródnak a kacatok, és akkor értette meg, hogy mivel mindene megvolt már, soha nem lesz többé semmije. Pár hónappal később, amikor a Német Birodalomba indult, hogy munkát keressen, nem vitt magával semmit.

Az indulás előtt készülhetett az a kép, amin Nagyapám először látható nyakkendőben. Úgy érezhette, a különleges alkalom különleges viseletet kíván. És ha elhagyja a hazáját, az nyilván az lehet. Még akkor is, ha semmi nem maradt, amiért megérte volna otthon maradni.

Innentől kezdve bár Nagyapám ruhatára szegényes volt, de a nyakkendőket szerette. Valamennyi nyakkendőjét magával vitte a bőröndben Kasselbe.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 17

Ha állásinterjúra ment a gyárnegyedbe, a szürke, visszafogottságot és melankóliát sugárzó nyakkendőjét húzta fel. Ha sétálni ment a Herkules-emlékműhöz, akkor egymást kioltó színűeket választott, a sötétkék tweed-zakóhoz lila nyakkendőt kötött. Randevúra vastag vöröset, a termékenység és a bűn színét. Születésnapokra és névnapokra komplementer színűeket, zöld alapon vörös csíkosat, lila alapon sárga kockásat. Nemzeti ünnepekre, amikor kimentek a térre, bíbor színű selyem nyakkendőt. Ha meccsre ment, fehér és fekete kockásat, mintha egy sakktáblából varrták volna. Temetésre sárgát, hullámos narancssárga csíkokkal. Munkába egyszerű, vékony, fekete, nagy szemű szövet nyakkendőt húzott. Templomba a fekete inghez a fényes fehéret.

Minden napra mást választott. Hangulatától függően. Vagy éppen a politikai helyzettől. A csillagok állásától, a napfény beesési szögétől. Reggel megnézte a barométert és a páratartalomhoz választott nyakkendőt. Elolvasta az újságot, és már tudta is, melyiket kell felhúznia. Mást választott, ha rémálmok gyötörték, mást, ha álomtalanul forgolódott egész éjjel.

Azt akarta, hogy mindig mindent látni lehessen rajta.

Ahogy a család férfiágán mindenki, úgy Nagyapám is feledékeny volt. A fontos dolgokat már másnapra virradó reggel sem, a jelentéktelen apróságokat bezzeg még évekkel később is. Biztos vagyok benne, hogy emlékezett a hangokra, zajokra, az illatokra és a szagokra, a fényekre, a színekre, az emberek és a tárgyak körvonalaira. De másra nem.

Kattogás volt, ütemes, egyenletes, mint a Boleróban a pergő, az üstdob a dallamvölgyekben, fémes zajok a háttérben, bádoglemezek hullámrezgése. Igen, ajtócsapkodás volt, kilincsek nyikorgása. Gumilapok álltak meg csikorogva a küllőkön, csapágyak fordultak egy utolsót, fogaskerekek illeszkedtek fogaskerekekbe, az áttétek nyögtek ahogy megálltak egymásba fonódva. Kötények surrogtak, kezek dörzsölődtek a műszálas anyaghoz, az anyagok az érintkezésektől halkan recsegtek.

Por volt, mindent átható porszag, hatalmasat tüsszögött. És a por ráült a gépek szabadon hagyott felületeire, az emberek ruháira, belepte a hajat, a siltes sapkákat és a fejkendőket. Apró fémreszelékek csillogtak a hatalmas üvegablakokon beeső napfényben, a vas és a réz savanyú illatát még órákkal később, a bierstubéban is érezte. A gépzsír édeskés íze a garatjára kenődött. És ott volt valami más is. Valami, ami a szemét csípte, amitől szinte folyton köpnie kellett, egy kellemetlen illat, ami nem csak orrjáratait facsarta, de rátelepedett nyelvére, szemhéjára, ajkaira is. Egy kesernyés, zavaró szag, az emberek szaga.

Az árnyékok megnyúltak, furcsa szögeket, alakzatokat rajzoltak a betonpadlóra. Nevetséges figuráknak tűntek az emberek, ahogy megindultak

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 18

a kijárat felé, hosszú karokkal, vékony lábakkal hajlongtak árnyékaik. Csak egy fekete körvonalnak tűnt mindenki. Beállt ő is a sor végére, szürke volt a cipője, szürke a nadrág rajta, szürke kézfejét a zsebébe süllyesztette. Csak az előtte álló fiatalasszony kötényén látszottak a sárga virágminták.

Igen, a zajok, a szagok és az árnyékok segítettek, hogy felidézze. Műszakváltás volt a repülőgépgyárban, az előtte álló nő megfordult és mosolyán egyszerre látszott a szomorúság és a vidámság.

Így ismerte meg Nagyanyámat.

Addig a napig a nevét sem hallottam. A dobozban, piros szalaggal összekötve, egy köteg képeslapot találtam. Rajtuk egy színésznő. Rákerestem gyorsan a telefonon. 1901-ben született Nagydorogon, az amerikai némafilmek legnagyobb magyar sztárja. Berlinben kezdte nemzetközi filmszínészi karrierjét. Csillagot kapott a hollywoodi híresség sétányán. Erős akcentusa miatt a hangosfilmek megjelenése után visszavonult.

Nagyapám rajongott érte. Bánky Vilma majdnem minden filmjét látta. A fekete sas volt a kedvence. A sejk fiát akkor harmadszor. Először még Rebekával. Nem vett tudomást a mellette ülő Nagyanyámról, megbabonázva nézte a mozivásznon, ahogy Jázmin felhúzza ujjára a gyűrűt, majd a sejk fiára néz. Úgy képzelte, ő teszi a lány vállára a kezét, ő az, akire göndör fürtjei mögül könyörögve néz, aki megmentheti a szegény, hányattatott sorsú árvát. Ő az a gazdag sejk, aki felülteti maga mögé a délceg paripára, ő az a kámzsás, rejtőzködő alak is, aki előtt táncot lejt, ő az, aki pénzt dob neki. Ő az, aki kiszabadítja elrablója karjaiból, aki a szakállas alak után veti magát, aki a homokba rántja a nyeregből, ő az, aki kést szorít a torkához, ő az, aki a halálra rémült Jázmint a homokdűnék között magához szorítja. Ő az, aki az ajkait puhán az ajkaihoz szorítja.

Hazafelé a Fulda partján indultak el, Nagyanyám belekarolt, szép este, köszöni, de siessenek, mindjárt sötétedik. Nagyapám arra gondolt, olyan ez, mint a Fekete sasban az a jelenet. Vagy a Bűvös lángban, amikor hozzá bújik a nő a padon. Fel tudta sorolni Bánky Vilma összes filmjét, ezen elmosolyodott, hogy is van, reméli, nem fog téveszteni. A legelső ezerkilencszázhúszban A tavaszi szerelem, majd Az utolsó pillanatban, egy évre rá a Veszélyben a pokol, a Galathea, A boldogság mostohagyermekei, A halott szerelme, a Casablanca, aztán a Bridget Jones, itt kicsit elbizonytalanodott, de folytatta, Az arckép, Az utolsó óra, A cirkusz királya, A tiltott ország, A szép kaland, a Potemkin Hotel, A sötét angyal, azután A fekete sas ezerkilencszázhuszonötben, egy évre rá A sejk fia, még abban az évben a Barbara Worth győzelme, majd A szerelem éjszakája, a Bűvös láng, a Párizsi dáma, a Két szerelmes, Az ébredés, utána az Ez a mennyország, Az asszony, akit szeretek és legvégül A lázadó. Igen, nem hagyott ki semmit.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 19

Nem vette észre, hogy Nagyanyám percek óta hallgat. Ne haragudjon rá, elkalandozott. Nem haragszik, csak nem tudja, hogyan is lesz ez ezek után velük. Nem értette. Arra gondol, hogy vállalja-e mindazt, ami ezzel jár, a felelősséget, hogy számíthat-e rá, vagy lelép, visszamegy Magyarországra. Nagyapám a Sötét angyal záró jelenetére gondolt, arra, ahogy a nő az ágyban fekvő férfira borul. Nagyanyám nem értette. Tudja, hogy nem így tervezte, de azt hitte, hogy kicsit örülni fog annak, hogy apa lesz.

Ekkor szólaltak meg Kasselban először a légvédelmi szirénák.

Egy megsárgult borítékban gondosan őrizgette az anyakönyvi kivonatot. Édesapám délután három óra tizenkét perckor született. A családi anekdota szerint Nagyapám elkésett a szülésről. Lemaradt erről is, ahogy minden másról, ahogy szinte az egész életéről lemaradt.

Új Forrás 2019/5 – Halmai Róbert: Nagyapám (részlet)

Biztos vagyok benne, hogy nem rajta múlt. Talán Nagyapámat pont akkor hívatta a csoportvezető, amikor indulni készült. Egy perc ötven másodpercen keresztül beszélt hozzá, majd további huszonöt másodperc volt, amíg elköszöntek egymástól, elnézést kért, hogy most mennie kell, egyszerűen muszáj. A kabátját a folyosón kapkodta magára, további öt másodperc. Az egyik lépcsőfokon megbotlott, további nyolc másodperc, míg visszanyerte egyensúlyát. A gyárkapuig még három perc tizenhét másodperc. Hiába mondta a gyárőrségnek, hogy siet, úgy tűnt, soha nem fejezik be a táska átvizsgálását. Kilépett a kapun, csak harminckét másodperc volt az ellenőrzés. Jobbra fordult a Kohlenstrassén, futólépésben hét perc tizenöt másodperc a kereszteződésig, ahonnan jobbra további három perc négy másodperc a villamos állomás. Szerencséje volt, két perc huszonkét másodperc után beállt egy szerelvény. Megkapaszkodott a lépcsőn. A körút kereszteződésében majdnem egy perccel tovább várakoztak, mint szoktak. A menetidő így tizenhat és fél perc, majdnem két perccel több, mint lenni szokott. Az Adolfstrassén ugrott le a villamosról, a karja elzsibbadt, elejtette a táskát, lehajolt, felvette, leporolta, vállára akasztotta, hét másodperc. A temető után érte utol a légiriadó, a Donnarbrunnen egyik kapualjába húzódott be, nyolc perc ötvenkét másodperc, amíg visszavonták a riasztást. Ha a dombot megkerüli a Ludwig-Mond strassén, az több mint öt perc, ha átvág a parkon, a dombon felfelé legalább egy percet nyer. Ahogy a bukszusok között kiszaladt a járdára, nekifutott egy babakocsit toló anyukának, elnézését kérés, magyarázkodás, fél perc. Innen már látta a főbejáratot. Körülnézés nélkül lépett le az úttestre, egy autó rádudált, huszonhét másodperc, amíg visszalépett és megvárta, hogy átszaladhasson a túloldalra. A pékségnél balra, végig az étterem előtt, be a főkapun, a második lépcsőházban fel a harmadikra, kettesével a lépcsőfokokat, két perc tizenegy másodperc, ahogy a liftnél befordult, meghallotta Édesapám sírását.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 20

Bár, mint később kiderült, csak harmincegy másodperc volt, amíg dermedten állt, Nagyapám mégis úgy érezte, soha többé nem fog tudni elmozdulni a szülészet küszöbéről.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 21

FEJETLEN KÍGYÓ

(regényrészlet)

Nem sokkal azután, hogy különköltözött a szüleitől, a lakásához közeli parkban ült, és mikor hazaindult, mellészegődött egy kutya. Magát a különköltözést nem siettette se ő, se a szülei, ezért aztán szinte csoda, hogy végül csak megtörtént. Előzőleg inkább csak valami homályos igény bujkált S.-ben, hogy változtasson élete keretein, hátha akkor új élmények, új lehetőségek vetődnek majd útjába. A jól fizető vezetői állás és a drága autó mellé elkelt a saját bérlemény, még akkor is, ha igényeit tökéletesen lefedte a fényűző szülői ház, ahol saját szint, önálló lakrész állt rendelkezésére. Az igényei nem változtak. Most se érezte magát más embernek, mint két éve, amikor kezébe nyomták az egyetemi diplomát.

Talán a hangulata más lesz, gondolta egyszerűen. Végül eljött a költözés ideje, a munkások átvitték a könyveit és használati tárgyait a magasemeleti, modern lakásba. És más is volt a hangulat. Rögtön az első este ránehezedett valami, nem hitte, hogy az egyedüllét, hiszen eddig is számolatlanul töltötte egyedül az estéit. Aligha volt jelentősége, hogy korábban a szülők ott tartózkodtak tizenöt-húsz méterrel odébb, egy emelettel lejjebb, most viszont nem. Valami mégis nyomasztotta. Kedvére valónak találta a letisztult, csupa üveg és króm nappalit és hálót, de levegőzni akart.

Lassított. A parkban sétált. Mit látok?, kérdezte magától. A fény, a hangok, a virágok. Megtorpant, turházott egyet, aztán ment tovább. Az aljnövényzetben rigó fötört.

Így, a lassítás, a lélegzetvétel igénye folytán került először a parkba, ahonnan évekkel később, éppen abban az időszakban, amikor Ágica és Anna Balázsfalván tartózkodott, hazajött vele a nagytestű kutya. S. hetente többször is itt kötött ki, mint valami menedékben. Eleinte órákat tudott eltölteni a sétányokon, padon ülve, járkálva a fák alatt, és a kapcsolat tartalmassága később is megmaradt, bár ritkábban és rövidebb időre jött ide.

A Nova nevet adta neki. Nem lehetett már fiatal kutya. S. az első héten feltérképezte a szükségleteit, látta, hogy nem sínyli meg a bezártságot. Esténként, amikor megjött a tévészékházból, nem talált szétrágva semmit.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 22

Napközben Nova föltehetőleg szunyókálással múlatta az időt, legalábbis a hétvégén látottakból S. erre következtetett.

Csöndes volt, tohonya. S. egy-két nap alatt megszokta, meg is szerette. Aztán, ahogy tüzetesebben figyelni kezdte a mozgását, egyre lassúbbnak, nehézkesebbnek látta. El se tudta képzelni, hogyan kerülhetett a parkba, vajon mennyi ideje várta az embert, aki majd megengedi, hogy utánasompolyogjon.

Mikor hazavitte, másnap csinált róla egy fotót, és a környező fákra, oszlopokra ragasztotta hirdetmény gyanánt. Az interneten is közzétette, hogy néz ki, azt írta: nagy, barna kutya, de nem vitte túlzásba az eredeti gazda utáni nyomozást. Valahogy rögtön úgy képzelte, nem fogják keresni, ezért is nevezte el egyből.

Aznap éjjel S. visszaálmodja magát abba az életkorba, amikor még fogalma sem volt, hogy néz ki a punci. Most meg fogja látni. Életében először most megpillantja, mi van a nők bugyijában – álmában a várakozás elviselhetetlen feszültséggé srófolódott. És mikor lehullott a tanga, az álmodó S. szeme előtt jól ápolt férfibajusz lebegett, alatta, mintegy az alhas folytatásaképp, makulátlan, ránctalan és szőrtelen, feszes bőrfelület, és a bajusz alatt két-három centivel tökéletesen kerek lyuk következett, olyan, mint egy borosüveg szája, ha akarta volna, és van nála, S. egy parafadugót illeszthetett volna bele. A lyuk és a hozzá szervetlenül illeszkedő bajusz láttán S. ijedtében azonnal felébredt, és rögtön eszébe jutott, hogy ő már sokszor látott puncit, és az egyáltalán nem ilyen.

Nova pontosan két hónappal később halt meg. Azon a reggelen nem tudott lábra állni. S. munka helyett az állatorvoshoz ment – Nova ekkor utazott először S. Lexusában –, de az széttárta a karját. A halálán van, mondta.

S. másfél óra késéssel ért be munkába. Egész nap nem találta a helyét az irodában, a szokásosnál hamarabb le is lépett, bolyongott az utcán. Esni kezdett. Lógott S.-ről az átázott öltöny, haja a homlokába tapadt. Izzadtan keringett a park fái közt: észre se vette, megint itt kötött ki. Az egyik fán elázva, megszürkülten nézett vele szembe a ragasz, amit még februárban tett ki. Először nem is akarta venni a fáradságot, hogy leszedje, de aztán arra gondolt, megrázkódtatás volna újra és újra viszontlátni Novát a fotón, ha újból erre téved. Annak idején fekete-fehérben nyomtatott, csak ő tudta, hogy a képen sötétszürkének látszó nyakörv az életben sötétbordó volt. Mint a vér, gondolta. Ahogy letépte a papírt, kis kéregdarab fúródott a körme alá. A papír sarka nem rántotta le a celluxot: az leszakadt és a fatörzsön maradt.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 23

Első nap a tévénél drága öltönyben ült az erősre kapcsolt klímaberendezés alatt. Előzőleg is járt drága ruhákban, de ilyesmire, hogy egyszerre négy, tökéletesen egyforma öltönyt kapjon, még nem volt példa. Mintha hangsúlyozni akarták volna a vétel teljes külsődlegességével, hogy tetszésnek és megkívánásnak ebben nincs szerepe: furgonnal érkezett a kereskedőház alkalmazottja, hozta a megadott méretű ruhát, helyben, a nappali szoba sarkában megtűzte az igazításhoz, mostohaanyja a fotelből figyelte, nem szólt, a szemét legeltette nagy fián, aztán az S. havi fizetését kétszeresen is meghaladó összegről szóló számla a következő hónap elején landolt apja íróasztalán. Más márkájú vagy fazonú viselet mindvégig szóba sem került. S. rögtön vezető pozícióban kezdett a tévétársaságnál. A négy öltöny valóban drága volt, ha azt vesszük, hogy a fiú keresete – kezdőkereset létére – levonások után éppen hétszeresére rúgott egy általános iskolai tanár bérének. Mindazonáltal tartósak lesznek, jegyezte meg a mostohaanyja ugyanaznap este, aztán szótlanul vacsoráztak tovább. A dolog el volt intézve.

Első munkanapja délelőttjén S. nyugodtan ült az íróasztalnál, és arra gondolt, milyen lehetett annak idején apja első napja a vállalatnál. Ő alulról kezdte. Nyugdíjas kora dacára igazgatótanácsi tagként ma is mindennap bejárt, a szemközti épületben volt az íróasztala. Ugyanolyan Lexust vezetett, mint S., csak egy évvel régebbi modellt.

S. mostohaanyja soha nem dolgozott.

Halála is olyan lett, mint az élete: csöndes és flott. Honnan szed az ember ennyi illedelmességet, gondolta a temetés után öt-hat nappal S., pedig a maga módján szerette a mostohaanyját. Ha ez előbb következik be, valószínűleg soha nem költözik el otthonról, tette még hozzá magában. De elköltözött, és most már nem megy vissza. A temetés után megpillantotta apját egy elegáns étterem szivartermében. Apja arca és kontúrja egy üveges szekrényben tükröződött. Olyan különösek voltak a fényviszonyok, hogy S. a legapróbb részleteket is ki tudta venni, de az alak a fényszűrős üvegtől kékes árnyalatot vett fel.

Mostohaanyja is, apja is egyke volt. S. tízéves kora táján sokat gondolkozott azon, milyen lenne egy testvér. Lánytestvér soha nem jutott eszébe, sem kisebb testvér. A báty, akit elképzelt magának, megtévesztésig úgy nézett ki, mint ő. Magasabb se volt, sem pedig erősebb testalkatú. (Talán az ajka fölött lehettek erősebbek a sötét színű pihék.) Csak éppen S.-nél jóval magabiztosabb volt. Öröm lett volna megosztani az egész stósz palacsintát – amiből

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 24

így, báty híján egyedül nyomott be minimum húszat –, és együtt vitték volna őket cselgáncsedzésre is, ahol a bátyja lett volna az edzőterem legjobbja. Amikor új iskolában, az első tanítási napon végigmentek a folyosón, egyszerre lépkedtek volna. S. fáradtan megtörli a szemhéját, amíg bátyja iszik a csapról. Ők lettek volna a Kígyóssy-testvérek. Fél év lett volna köztük a korkülönbség. S. akkor még nem látta át, hogy ez – mármint a fél év – biológiai képtelenség. Ma, az íróasztalnál, száját féloldalasan felhúzva, némán rötyögött, ahogy eszébe jutott a gyerekkori elképzelés.

Munkaidőben összesen háromszor járt apja jelenlegi, sötét tónusú, faburkolatos irodájában. Első alkalommal az asztalon sorakozó, kihegyezett ceruzák ragadták meg a figyelmét, másodszor a golflabda-gyűjtemény. Ennek létezéséről persze előzőleg is tudott.

Ismerte apja titkárát. Ez a jelentéktelen, vézna ember többször ebédelt együtt velük étteremben, és egyszer, amikor S. még otthon lakott, a házhoz is eljött egy szombat délelőtt. Véletlenül derült ki S. számára, hogy a férfi majd tíz évvel idősebb nála. Amíg nem tudta, magánál fiatalabbnak hitte. A titkár nem volt különösebben alacsony, de hihetetlenül vékony testalkatú ember benyomását keltette. Könnyen barnuló bőre hüllőszerűen, lukakat képezve feszült meg a nyaka alján, kézfején, csuklótájon. S. kizárólag fehér ingben és fekete nyakkendőben látta, mégis az volt az érzése, pontosan tudja, milyen pergamenfinomsággal rajzolja ki a férfi vékony bőre kulcscsontját, hogyan ütköznek ki az inak a sarka fölött. Novák soha nem hordott túl nagyméretű holmikat, mégsem tudott a legapróbb helyiségbe sem belépni úgy, hogy ott ne táguljon ki végzetesen a tér. S., ha meglátott egy szűk szekrényt valami szürke, elhanyagolt folyosón, arra kellett gondolnia: ennek a szekrénynek egyetlen szelvényében lapjával fél tucat is elférne ebből az emberből.

S.-t, amikor a golflabda-gyűjteményre esett a pillantása – apja otthoni elbeszéléséből tudta, pontosan ötvennégy darab, látszatra megkülönböztethetetlen, fehér labda kapott helyet a zöld filccel bélelt fali tárlóban –, különös nyugalom szállta meg. Ő mindig is ilyen volt – ez az öt szó töltötte be elméjét. Apja jellemének, tartásának állandó minősége, mint valami monolit, lebegett érzékelése peremén. A szekrénykében, amelynek zárában aranyos fénnyel csillogott egy törékeny kulcs, nem volt más. Öt polcon tíz, tíz, tizennégy, tíz és újfent tíz golflabda sorakozott kiállítva. Hogy miért éppen ennyi, arról S.-nek fogalma sem volt, mint ahogy azt sem tudta, van-e a szekrénybe zárt labdák számának jelentősége.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 25

– Ezt múlt héten kaptam, Kazahsztánban – mutatott a középső sorban balról a harmadik labdára Kígyóssy Aladár. Aranyszínű, egyedi labda volt, közép tájt szimmetrikus jellel. S. eddig nem látta még ezt a jelet sehol. – Nagyon jó golfpályájuk van, remekül szórakoztam.

– Apa, miért épp ötvennégy labda van a vitrinben? – kérdezte S.

Apja felnézett az iratcsomóból.

– Megszámoltad? – kérdezett vissza.

– Egy darabig azt hittem, egyedi darabokat gyűjtesz, levadászod e-Bayről, vagy ilyesmi – mondta S. –, de akkor bővülne az állomány. Így aztán muszáj volt arra gondolnom, hogy az elrendezésben, a darabszámban van valami, de el sem tudom képzelni, mi lehet.

Apja egy darabig szótlanul nézett rá a szemüveg lencséjén át.

– Hát igen – mondta aztán.

Talán folytatta volna, de ekkor kopogtak, és belépett Novák.

Mindennap részt vett legalább egy értekezleten. Ezek rendszerint délután kettőkor kezdődtek, és ha jól mentek a dolgok, legföljebb negyedóráig tartottak. A szerkesztőség, a hirdetésszervezés vagy a gazdasági részleg vezetői vonultak be az egy szinttel lejjebb levő tárgyalóba, az osztályvezető előadta az esedékes folyamatok lényeges pontjait, és kiosztották a soron következő feladatokat, megvitatták, hogy bizonyos rendezvényeken ki képviselje a tévét. Ilyenkor, útban a lift felé, S. olykor meglátott egy-egy ismeretlen alkalmazottat. Tökéletes kosztümű vagy éppen vidám nyári ruhás nőt, abban a sérthetetlen és behatárolhatatlan állapotban huszonöt és harminckettő között. Vállig érő, egyenes haj, mosoly vagy markáns arc, élénk tekintet, ívelt szemöldök vagy pisze orr, prémium kozmetikumoktól babaszerű bőr, kecses ujjak. És olyan illat, hogy S.-be beleszakadt a szusz. Soha nem köszönt nekik. A meglesett pillanat után a délután hátralevő részében be-beúszott a tudatába külsejük, minden egyes beúszáskor öt-tíz másodpercen át fantáziált róluk. Soha nem maszturbált. Maga elé vetítette, ahogy egyik-másik mosolyog, előrehajol – noha a valóságban, a folyosón nem hajoltak előre –, röpül a haj, domborodik a csípő, megváltozik a szoknya, a tűsarok és a harisnyás vádli geometriája. Aztán eltompultak az emlékezetében. Olykor belegondolt: létezik egyáltalán ennyi különböző női dolgozó? Hogyan lehetséges, hogy mindig vadidegeneket lát a konyha és az vízhűtő között? Vajon tudata meghamisítja a helyzetet, és ugyanaz a nő harmadik, negyedik látásra sem lesz ismerős, mert az előző találkozások nyoma mindannyiszor törlésre kerül? Úgy érezte, gyökeresen különböző tényállás, ha egy emlék elmosódik, mint ha törlődik. E gondolatot követően, pár nap múlva, mikor a tisztítóban volt dolga, előbb leadta a csomagot, aztán a pláza könyvesboltja

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 26

felé indult. Talált egy amerikai szakkönyvet az emlékezés folyamatairól, egy neurológus professzor írta. Megvette, és egy hét alatt kiolvasta. Nem talált magyarázatot benne az elmosódás és a törlés közötti különbségre, aztán az egész problémáról megfeledkezett.

Apja mandzsettagombja lebegett a lelki szemei előtt. Egyik nap munka után a pláza felé kanyarodott, és belépett az apró boltba. Ez volt az egyetlen üzlet, ahol tudta, hogy árulnak mandzsettagombokat. Emellett zakók és ingek sorakoztak állványokon és polcokon. Életében ez lesz az első, gondolta. Kiválasztott egy szögleteset, fekete kő ezüstszínű foglalatban.

– Ez jó lesz – mondta.

Nagyjából annyiba került, amennyi pénzt szánt rá. Elégedetten tette zsebre a dobozt. Pár héttel később szerzett egy mandzsettagombhoz való inget is. Egy elég lesz, gondolta.

A mandzsettagomb-vásárlás utáni hétvégén felugrott az apjáékhoz vasárnapi ebédre.

– Apa, emlékszel a mandzsettagombodra? – kérdezte, amikor a kávét is kiitta.

– Nekem olyan sose volt – felelte az apja.

– De hát emlékszem rá. Aranyszínű, szögletes, sötétbordó kővel.

– Nem is rémlik. Mindig gombos inget hordok.

S. megbántottan néz.

– Lehet, hogy volt, de fogalmam sincs, hol lehet – tette hozzá Kígyóssy Aladár.

Amikor ki kell öltöznie, direkt azt az inget veszi, amibe mandzsettagomb való. Már vagy fél éve nem volt rajta. Aztán keresni kezdi a kis dobozt, amiben a gombokat tartja, de nem találja sehol.

Délelőttönként a munkahelyi íróasztalnál szívesen üldögélt, eszébe jutott ez-az. Volt, hogy azon merengett, mások küzdenek a munkával, hajtaniuk kell, és – legfőképpen – igen sok kolléga társaságát kell elviselniük maguk mellett. Naphosszat ülnek és járkálnak és telefonálnak egy nyitott térben, akár tizenketten-tizenöten is. Mindezt nem tudta nagyon részletesen elképzelni, de azért örült, hogy neki másként alakult a pályája. Amikor üldögélt és tűnődött, nem fenyegette a veszély, hogy elalszik. Inspiráció vagy lelkesedés soha nem töltötte el benti feladatai végzésekor, de rendelkezett azzal a képességgel, hogy tárgyilagosan, szenvtelenül élje át az időbe vetett emberi test belső észlelésének összes aspektusát. Ezt hívják tartózkodásnak, gondolta, és tudta, most valami frappáns megfigyelésbe ütközött. Nem érzett késztetést, hogy lejegyezze a szófordulatot. Itt tartózkodom az irodában, ismételte magában.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 27

Egyik nap, munkából hazafelé tartva, váratlan impulzusra lefordult a hazavezető útról, és leállította az autót egy park szélén. Kiszállt, és tétován elindult. Léptei egy kavicsútra vitték, amely enyhén távolodott a park külső sarkától, aztán lusta jobb kanyarral egy szökőkút mögött haladt tovább. Másnap is kiment ugyanabba a parkba, és ugyanazt az útvonalat járta be. Az egyik padon, amely előző nap feltehetőleg üres volt, most kék ruhás ember ült, kezében főtt tojás. Amikor S. elhaladt mellette, nagyot harapott a tojásból. S. épp azon gondolkozott, pontosan milyen alapon is támaszt elvárásokat az élettel szemben, és már nem látta, amint a padon ülő fickó a szájába tömi a maradék tojást. Időről-időre megfordult a fejében, hogy nem kellene ennyit töprengeni. Nem fárasztotta ki a munkanap. Szabadidejét azzal tölthette, ami csak jólesett. Vannak, akikből kíváncsiságot, új ingerek iránti éhséget vált ki az egésznapi munka. S. nem ilyen alkat volt. Az foglalkoztatta, milyen módon állíthatná le az agyát. Most először, ezzel a gondolattal összefüggésbe hozta a várost, amely körülveszi. Óriásinak nem óriási, mégis sokkal gazdagabb, mint a képzelete – rengeteg zugot tartogat, ahol olyasmik zajlanak, amibe nem lát bele. Ha akarna, sem láthatna bele ezekbe a dolgokba. Most először fogalmazódott meg benne, hogy talán létezik itt egy közösség, akik pontosan azzal kísérleteznek, ami őt is érdekli, és talán sikerrel is járnak. Szeretett volna rájönni annak nyitjára, hogy miként kapcsolhatná ki az agyát. Úgy általában nem érdekelték az emberek, de a cél érdekében elviselte volna a társaságukat. Csak éppen nem tudta, hogyan találja meg őket.

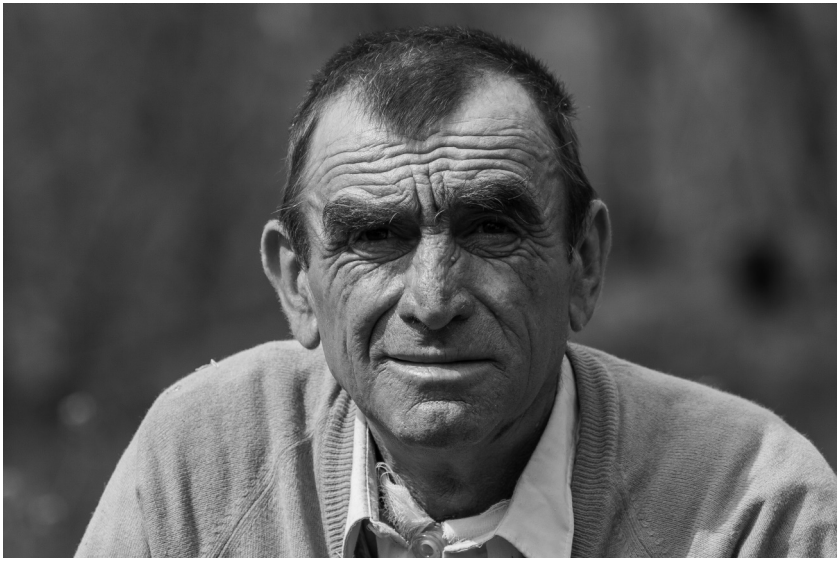

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 28

EGY HIHETETLEN EMLÉK / MESEBESZÉD

Az alábbiak megtörténtéhez és azok „hithű”, az emlékezetben kitörölhetetlenül rögzült értelmezéséhez, látásához és láttatásához nagyban hozzájárulhatott, hogy Babóval, tündérekkel és tündékkel, Süsüvel, a sárkánnyal, Ho-ho-ho horgásszal, koboldokkal, törpékkel és főleg kék bőrű törpökkel, a Vízipók csodapókkal és egyéb mesebeli lényekkel töltöttem gyermekkorom. Nils Holgersson vadludain szeltem át Bácska végeláthatatlan síkságait. Pumuklitól tanultam, illetve lestem el annak mesterségét, miként kell szükség esetén, vagyis ha nincs a közelben hegycsúcs, orom vagy legalább domb, illetve löszfal, amely elrejtene a kíváncsiskodó tekintetek elől, eltűnni, láthatatlanná válni, majd pedig alkalomadtán ismét megjelenni. S habár a Kockás fülű nyúltól és az alakjukat tetszés szerint és engem annak idején megbotránkoztató módon és természetességgel változtatgató Barbáktól, ha nem is viszolyogtam, igencsak idegenkedtem, ők voltak és maradtak hűséges társaim. Olyannyira, hogy a későbbiekben replikánsok, távoli népek kattogó-pattogó nyelveit beszélő, képtelen megjelenésű űr- és időutazók népesítették be fiatal felnőttkorom hátborzongató, ám hozzám mégis közelálló és egyben jól ismert képzeletének roppant tereit. Hogy ezután mi következik, nem tudhatom, de világom mese- és csillagközi tartópilléreit érintő, esetleg azokat megroppantó, mélyreható változásokra nincs okom számítani. Úgy vélem, marad minden a régiben, csupán egyre többen kísérnek majd utamon.

———————————————————————————————

Én voltam az egyetlen, aki látta az apró szőrös kezet, amint kinyúlt a fűben heverő, élesre metszett oldalú fahasábból, és sebesen, ám egyben bizonytalanul a poros, barna földet tapogatta, mintha lázasan egy elveszett, becses tárgy után kutatna. Egy *vagy* két kéz, rövid szőrös kar nyúlt ki az élettelen fahasábból – ezt ennyi, közel harmincöt év elteltével már képtelenség pontosan megítélni, az emlékek szükségképpen elhalványulnak, a bizonyosság azonban bizonyosság marad: Én láttam azt a parányi élőlényt, mozgolódása közben, de legalábbis a kezét, a karját – mindenképpen. Egyet vagy kettőt. Hogy míg a fűszálak között kutatott, előbukkant-e a könyöke, vagy csak kézfejét és esetleg alkarját villantotta-e fel a szóban forgó néhány pillanatra, azt már szintúgy nem tudhatom. Hangsúlyozom, azóta közel három és fél évtized telt el. De hogy a fejét nem pillantottam meg, abban *szinte* biztos vagyok.

– Csak egy gyermekkori ábránd volt az egész!

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 29

– Képzelgés!
– Meg sem történt.
– Mesebeszéd! Nőj fel!
– Ne légy gyerek!

Ilyen és ehhez hasonló, nemritkán rosszindulatú, esetleg kárörvendő megjegyzéseket hallok azóta is az üggyel kapcsolatban azoktól, akiknek beszéltem a dologról, a fürge és szürke karú lényről, és akik anno társaim voltak, és így hozzám hasonlóan a fáskamra közelében álltak, illetve önfeledten játszottak. Mert számháborúztunk – erre kristálytisztán emlékszem. / Életünkben először. / Számokkal díszített papírlapokkal homlokunkon köröztünk az akkor hatalmasnak tűnt, párját ritkító gazdagságú, pompázatos udvarban, s bármerre futhattunk, amerre csak kedvünk tartotta. Vidáman szeltük át a négyszáz négyzetméter végtelennek tűnő, bekerített terét, s elhittük, hogy miénk a világ. Igyekeztünk ellesni egymás homlokáról a számokat, számsorokat, pedig akkortájt talán tízig ha tudtunk számolni.

Én a kamra biztonságot nyújtó takarásában próbáltam elrejtőzni, de legalábbis az én titokzatos, csakis hozzám tartozó, engem megmagyarázhatatlan módon megjelölő és egyszersmind azonosító számomnak a rogyadozó fal tövében menedéket lelni. S ez ideig-óráig sikerült is. Emlékszem az életünkért, jobban mondva a játékban maradásunkért és kilúgozhatatlan örömünkért folytatott észveszejtő rohanást követő zihálásra, a kopott és szemcsés felületű szürkés téglafelületekre és a falba illesztett, illetve azokat tartó korhadt gerendákra. Omladozó és foghíjas épület lehetett az, miként visszaemlékszem rá, pedig annak idején másként láttam. Ez a fáskamra maga volt a védelmet nyújtó biztonságos bástya, ahol elrejtőzhettem, és ahol el is rejtőztem számháborúzás közben, amikor megpillantottam az apró szőrös kezet, amint kinyúlt a fűben heverő fahasábból.

Én voltam az egyetlen, aki látta a sebesen a földön tapogatózó kezet, az aprócska, szintén szőrös ujjakat, ujjperceket, amelyek olyannyira picik voltak, akár egy megtört gyufaszál torz szilánkjai, és így minden bizonnyal csupán emlékezetem tárja utólag elém őket. De nem úgy, mint a kezeket, karokat, amelyeket valóban láttam. Legalábbis egyet mindenképpen a fadarabból kinyúlni, majd pedig a földön tapogatózni.

– Nem volt ott semmi!
– Csak képzelted azt az apró lényt.
– Azt a két kezet.
– Kart. Karokat.
– Legfeljebb egy vakondot láttál!

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 30

– Vagy éppenséggel egy mókust.
– Macskát.
– Kutyát.

Egymást követték a megjegyzések, a találgatások égből kapott és nyomban szerteszálló, ellobbanó szalmaszálai. Pedig én biztos voltam és vagyok benne, hogy nem vakondot, kecses mókust vagy éppenséggel kutyát avagy macskát láttam; micsoda képtelen feltételezések! Nem, az egy másfajta lény volt. S akkor csak én láttam pár pillanatra, amíg látni engedte magát.

Nem léptem közelebb a kísérteties földi tüneményhez. Kétségtelenül volt benne valami alapvetően riasztó, sőt, hátborzongató jelleg – emiatt sem feledkeztem meg róla immár több mint három évtizede –, de nem emiatt nem közelítettem meg. Csupán pár pillanat műve volt az egész, de valóban csupán néhány szempillantásé. A számomra ismeretlen és mind a mai napig azonosítatlan lény viszonylagos közelsége és egyáltalán látványa, a két kis szőrös kéz tapogatása a földön, a fűben, letaglózott. Moccanatnyi erőm sem maradt. Míg sebesen jártak, lázasan mozgolódtak a lény apró szőrös karjai, én arra az időre kővé dermedtem. Meg sem mozdultam, nemhogy közelebb mentem volna hozzá. A földi tünemény pedig amilyen váratlanul és gyorsan jelent meg előttem a fáskamra közelében, egy hasából nyúlva ki apró szőrös kezeivel, ugyanolyan hirtelen tűnt is el. Nyoma veszett. Vagy talán én gyűjtöttem hozzá elég erőt, és szaladtam el onnan ijedtemben, vagy talán véget ért a számhaború, lefújták. Nem tudom, erre már nem emlékszem. A számsorral ellátott papírlap talán még a homlokomon díszelgett, miközben elfutottam a fáskamra mellől.

– Nem volt ott semmi! Mi is láttuk volna.
– Csak káprázott a szemed, ennyi történt, semmi egyéb.
– Képzelődés volt!
– Mesebeszéd!

Nem tudom, mi lehet igaz mindebből, mi történhetett meg igazán, és mi az, ami csupán a képzelet szüleménye. Talán a szőrös kis élőlény is Nils vadludain érkezett a dunántúli síkságra, egészen a fáskamráig, vagy talán egy Barba sokallta meg a rágógumi színű formátlanságot, és azt feladva egy apró szőrös lénnyé változott. Nem tudom. Bárhogy is történt, nem feledkezem meg róla, velem tart utamon, örökké.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 31

OROSZKÖNYV

Imádtam, amikor szeptemberben megkaptuk az új tankönyveket. Pörgettem az érintetlen lapokat, letüdőztem a ragasztós illatot, és bódultságomban azt hittem, ebből vagy abból a tárgyból akár még ötös is lehetek, persze néhány hónap múltán már a kettesért feleltettek.

A nyolcadikos oroszkönyv különösen belopta magát a szívembe, mivel a Nagy Ho-ho-ho-horgászt megalkotó Sajdik Ferenc illusztrálta. Az itt látott rajzok azonban inkább a Ludas Matyiban megjelent munkáira emlékeztettek; kissé szeles volt az időjárás ezeken a képeken, legalább is a lányok folyton fellibbenő szoknyáiból erre következtettem. Ráadásnak ott volt minden oroszkönyv elengedhetetlen kísérője a szovjet Télapó hű segítője, a szőke Hópelyhecske (Снегчрочка „Sznyigurocska”).

Nem tudom, hogy az első órán mit vettünk, én a leghátsó padban Снегчрочка-t vettem. Ezalatt padtársam és jó barátom, Molnár Tomi, komolyabb dologgal foglalatoskodott; egy kalapos bácsi lába közé rajzolt, és az orrával odabökött, hogy nézzem, csodáljam az alkotását. Az ábra olyan egyszerű volt akár egy barlangrajz, de primitívségében rejlett nagyszerűsége. Miközben fújjolva fordítottam el a fejem, igyekeztem gyorsan ellopni minden mesterségbeli tudást.

Az elkövetkező hetekben sokkal gyorsabban haladtunk a könyvvel, mint az osztály, a tananyag valamennyi hímnemű egyede megkapta a magáét, miközben ábrázolásmódunk leckéről-leckére csiszolódott.

A könyv női szereplői azonban továbbra is parlagon hevertek. De bizonyos képeken a lányok és a fiúk veszélyesen közel voltak egymáshoz, így adódott a lehetőség, hogy a statikus merevségből átlépjünk az akciójelentek világába. Eddig csak kiegészítettük a képeket, de ettől kezdve átértelmeztük, felülbíráltuk az eredeti gondolatmenetet. Ez csodálatos felismerés volt, először éreztem, hogy a kis ceruzám igazi hatalommal bír.

Ahogy finomodott a művészi ízlésünk, egyre professzionálisabb eszközök után nyúltunk; vacak, maszatoló radírunkat Pelikánra, Rotringra cseréltük, a karcoló HB-s ceruzát felváltotta a puha 2B. A papír persze adott volt, ki kellett hát ismernünk az érzékeny pontjait, rezdüléseit, gödröcskéit. Tudtuk, mikor kell gyengébben odanyomni a grafitot, és mikor erősebben. Idővel szinte már éreztük, ha fájt neki.

Az ígéretes kezdet ellenére október végére alkotói válságba kerültünk. Bizonyos szereplők áthidalhatatlan távolságra voltak egymástól. A lufival szaladgáló kislány és a fagyit nyaló kisfiú esete különösen bosszantott minket,

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 32

mivel egy méretes szövegblokk választotta el őket egymástól. Nem volt az a nyelv, nem volt az a szerv, ami kapcsolatot teremthetett volna köztük.

Egy hétig csak szomorúan néztük őket, nem láttuk a kiutat. A megelőző két hónapban kifejlődött kézügyességünk, arányérzékünk azonban kezdett egységes egészé érni. Eddig úgy gondoltuk, hogy egy teljes alak megrajzolására még nem vagyunk készek, de nem halogattuk tovább. Lesöpörtük az asztalról az összes fölösleges holmit, megragadtuk a ceruzát, és a két árvának egy-egy játszópajtást teremtettünk. Majd sorra jöttek a többiek, koptak a radírok, fogytak a grafitbelek, új világok születtek.

Egyszer csak odasúgtam Tominak:
- Művészek vagyunk!
Nem szólt semmit, csak rajzolt tovább, és közben elmosolyodott. A szavak immár fölöslegessé váltak.

Egy havas, késő novemberi napon Tomi elém tolta legújabb művét. A könyv egy szemüveges gimnazista fiút ábrázolt, aki éppen cirill betűkkel írt a táblára. Üres székek és padok körös-körül. Úgy tűnt, már mindenki hazament, csak ő maradt ott büntetésben.

De miféle büntetés az, ahol egy meztelen nő támasztja a tanári asztalt?

És ennek a nőnek mindene a helyén volt, de a lába maga volt a csoda: tökéletes vonalvezetés, javításnak semmi nyoma. Hirtelenjében nem tudtam, hogy kire irigykedjek jobban, az orosz gimnazistára vagy Tomira. Kétségbeesve lapoztam a könyvemet, és szomorúan vettem tudomásul, hogy az én barátnőimnek közel sincs ilyen szép lába...

- Tomikám, gyere ki a táblához, és hozd a könyvedet is!
Egymásra néztünk, ő rémületében vigyorgott, én gonoszságomban.
- Egy pillanat, tanárnő! – mondta Tomi, és vadul elkezdte radírozni az aktuális lecke környékét, majd elkeseredettségében hozzám fordult segítségért:
- Mutasd csak a könyvedet!?
Nyitottam, mutattam.
Ahogy végigszaladt a szeme az ábrákon, egy pillanatra megállt kezében a radír.
- Beteg állat!! Te valami borzalmasan hülye vagy!
- Tudom - válaszoltam halkan, s közben iszonyú büszke voltam.
- Tamás, azonnal jöjjön ide a táblához!!!

A fiatal tanárnő magázásra váltott, ami gyakorlatilag előjátéka volt egy hatalmas egyesnek.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 33

Nem volt mit tenni, Tamás barátomnak szép lassan, óvatosan el kellett indulnia. Azonban olyan szédítő tempóban csoszogott, hogy hátulról figyelve nem tudtam eldönteni, hogy közeledik, vagy távolodik...

Tomi sose jutott el a táblához, mert a tanár is megérezte, hogy itt valami őrületes nagy baj van. Visszaküldte a helyére, mielőtt még hordágyon viszik ki. A katasztrófa azonban már megtörtént, hatalmas károk keletkeztek az egyetemes kultúrkincsben. Reménykedtem, hogy Tomi restaurálja a menthető képeket, vagy újra nekifut, és idővel felülmúlja minden eddigi alkotását. Sajnos azonban megtört benne valami. Hiába mutattam neki a legújabb rajzaimat, elismerően bólogatott, de nem kapott ihletet.

December elején az anyám váratlanul bejelentette, hogy egy hét múlva elköltözünk. Láttam magam előtt az osztályteremben az üres székemet. Féltem, hogy nélkülem Tomi végleg elveszett.

Tomi megmentésére különböző terveket eszeltem ki. Minden reményemet az utolsó napomra tettem, de Tomi aznap nem jött iskolába. Oroszórán kényelmetlenül fészkelődtem a székemben. Egyszer csak gondoltam egyet, kinyitottam a tolltartóm féltve őrzött rekeszét, belemarkoltam a ceruzákba, és az osztály közé szórtam őket. Repültek, gurultak a ceruzák a székeknek, cipőknek ütődve, az osztálytársaim pedig rávetették magukat röhögve. Azok a Faber-Castell ceruzák, a legfinomabb szén betétek, a legváltozatosabb pasztell színek! - aki életében nem rajzolt, most az is színezni kezdett. Az órából még hátra volt tíz perc, de én úgy döntöttem, most van vége.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 34

34 Ismeretlen japán költő

AKÁRKI (ÉS VALAKI)

5 rövid monológ

1.
valaki már felállította a létrát valaki
felakasztotta a lapátot is akárkivel
megtörténhet ez ami majd történik
mindenkivel csak érthetetlen hogy
miért éppen itt miért most és miért
így történik meg és még meddig kell
várni hogy meglegyen hogy legalább
választ lehessen kapni arra amit el is
mondhatna bárki vagy valaki annyit
közölne hogy igen vagy hogy nem

Díszlet: egy létra, egy hólapát

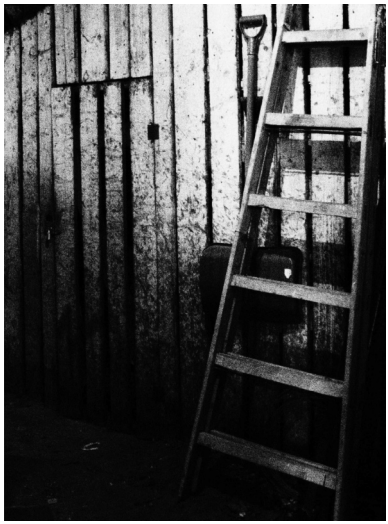

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 35

2.
beláthatatlanul messze vannak a kép
foszlányok a nyitott keretben semmi
nem utal más képekre csak egy szétesõ
fénytömb villódzik a folyosó legvégén
emlékfoltokat takar be zár ki a sötét

Díszlet: egy lakat

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 36

3.
meddig tart még ez a végeláthatatlan
hadd legyek ott ahol mindig is voltam

Díszlet: egy sodronyrács

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 37

4.
mindenki lelépett erről a képről úgy
szóródtak szét a szereplők mint sakk
figurák egy elveszített játszma után el
tűnt a kis infánsnő az udvarhölgyekkel
együtt a törpék hiányoznak és a kutya is
elsündörgött azután a királyné kamarása
távozott miután teljesen széthúzta a lépcső
mögötti függönyt már nem maradt semmi
más mint egy lépcső nincs másik kép sem
királyné sem király nem is léteztek soha

Díszlet: egy lépcső

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 38

5.

akárki beléphet ide ez csak egy koszos fal ami
mögött nincsen semmi csak egy ajtó ami nem
vezet sehová a fehérre mázolt lécekkel lezárt
sötét előtt egy saroknak támasztott létra hová

Díszlet: egy létra, egy sodronyrács

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 39

ÚTÉPÍTŐK

1a. Folyóvíz-hordalék
eredetű domb-tetemet
állnak körül markológépek
és dömperek.

1b. Sárga félkörükben
láthatósági mellények
imbolyognak
vállmagasságban.

1c. Parázsló cigarettavégek
egymásra-szegeződése
időnként nem kizárható.

2a. Az elkerülő útszakasz
a dombot ezúttal
nem tudta elkerülni.

2b. Ez a táj előrekalkulált
veszteségeként
mindenesetre leírható.

2c. A domborzati viszonyok
rekonstrukciója
folyamatban
2d. az uralkodó szélirány
északnyugati.

3a. Jégkorszaki szélbarázdákba
húzódik a flóra és fauna
mobilisabb része
3b. és megkezdi évmilliós
harcát az immár őshonos
3c. útépítőkkel.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 40

40 LÁTÁSI VISZONYOK

Badacsonyból indult el
Déli partot fenyegető
Próféciákkal
Halászlevet hányt
Nyelvébe szálkák fúródtak
Az alig félórás menetidő alatt
Hétszer halt meg
Hétszer élesztették újra
Partraszálláskor váratlanul
Elnyelte egy bálna
Badacsonyból is
Látszik felfúvódott teteme

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 41

G. LETAKARJA A BÁRKÁT

A kékes csempék a tengerre emlékeztetik,
arra, hogy belefulladna a sóba.
A nővérével beszél,
vele hallgat.
Az apjára gondol lefekvés előtt,
nekem mondja,
amit a csempék előtt nem mer.

Büntet, ha véletlenül elalszom a szavain.
Valahogy úgy képzeli, hogy ő Noé
és engem épít.
Rám vezethetőnek tart mindent,
ami számára fontos.
Még akkor is, ha párja nincs.
A szaporodás különösképpen
nem izgatja,

csak a tenger, meg a só, meg a csempék, meg az apja.

A régi hajója nyolc éve elkorhadt.
Most az újat csiszolja és faragja,
és könyörög,
de az Isten nem küld több özönvizet.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 42

42 DECEMBERBEN ELÉGNEK A FÁID

Az erdődbe tévedtem este.
Nekem nincs sajátom.
Mondtam is neked,
M. nekem sosem lesz saját erdőm.
Nevettél
és a favágásról magyaráztál,
hogy hány mázsa fát kell a faluban
kivágnod.

Kockás ingben képzellek el,
ahogy apád, a félelmetes
mellett állsz baltával,
és ritmusra ütöd a fák törzsét.
Csak a fém csattanása
töri meg a csendet.
És a fáid törzsei meghajlanak,
és a fáid törzsei eltörnek.

Amikor hónapokig
nem beszéltél senkivel,
csak az erdődbe jártál ordítani,
hogy ne rekedjen be a torkod,
akkor éreztél így utoljára.

Apád, a félelmetes pipára gyújt.
Közben te, mint egy tapasztalt hentes
a gondosan nevelt sertést,
feldarabolod
és az autóra hajítod a fáid.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 43

Az idei decemberben
nem fagy.
Semmi fehérség
nem teremt kontrasztot
a házak kéményéből áradó füsttel.
Apád, a félelmetes
a vállad fölött esténként
a kandallóba hajol tűzért a pipához.

Te szólni sem bírsz,
megköszörülöd a torkod.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 44

44 A TENGERISÜNÖKRŐL

A kalcit háromfelé hasad,
de nem törik –
ez volt a legfontosabb,
amit a sünökről tanultam.

A Mohs-skála szerint,
ha a váz megsebzését célként tűzzük ki,
elengedhetetlen a tűhasználat.
Az emberi köröm a kalcitot nem karcolja
és a tüskék miatt
a felső hámtakaróig is nehézkes elérni.

A legtöbbjük elhagyatott
sziklákat keres reggelente
és ezekbe vési a fogait.
A sünök fogai erősebbek a köveknél,
így könnyen a mészbe fúrható a testük.

A táplálkozás és a szaporodás
ösztönszerű tevékenységük.
A fényt észlelik,
de látni nem képesek
és hogy árnyékban maradhassanak
kagylókat és más élőlényeket
rögzítenek a testükre.

Ha 80 méter mélyen mégis
emberi érintés találja őket
szorosan fúródnak a húsba.
Közülük néhány egyed tüskéje mérgező,
másoké csak szúr.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 45

AZ ELSŐ EMBER

Az első időkben senki sem értette,
amit mondtál,
sem a növények, sem a madarak,
sem a nagy vizek élőlényei,
mert még mindig a te fejedben ment le a nap.

Azt mondták, magányos vagy,
ideje hozzálátni a teremtéshez,
de méhedben még mindig ott voltak
a születéstől rettegő
emberek barlangrajzai.

Ő lett az első, aki észrevett.
Talajt értél benne,
ahogy az első űrszonda egy lakatlan égitesten.

Attól kezdve mintha megváltozott volna az egész mindenség,
fényesebb lett a nappal, barátságosabb az idő,
puhább a mohaszőnyeg,
a folyó is lassabban csobogott,
mintha egy gyerekhez beszélne.

A többiek néha még megijednek, ha vele látnak,
de nem kell félniük, már nem harap.
Fogait kerekre csiszolta a beszéd folyama.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 46

46 MERÜLÉS

Egyfolytában róluk beszélsz.
Szavaid,
mint a húsevő bogarak,
amivel a londoni múzeum munkatársai
lepucolták a kiállításra szánt csontokat.

Szívesebben mosnád le
tiszta vízzel a testüket,
de ők voltak azok,
akik éveken át
mérgezett folyókat suttogtak a füledbe.
Aztán ahogy öregedtél, a barátaid
kiparancsoltak a szeretetükből,
mint régen a felnőttek a gyorsan hűlő Balatonból.

Amikor erről beszélsz,
utána mindig azt álmodod,
hogy strandra visznek,
rosszullétig tömnek édességgel,
te pedig homokot tömsz a szádba,
hogy nehogy hányj.
Még évekig tart,
mire partra öklendezed magadban őket,
mint a tenger az elsüllyedt hajó rakományát.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 47

SÓASSZONY

Terék Annának

És kinyitja a szemét a sóbálvánnyá vált asszony,
megmozdulnak a testén a túlhordott hegyek,
kiárad a tenger, amit a kötényében dajkált,
fogai mögül a mélybe vetik magukat a szavak,
messzire nyúl, és mint valami vergődő kígyót,
mellére húzza az apadó folyót,
megrángatja a terméketlen fa törzsét
és érett gyümölcsökként
a lába elé hullnak a bolygók.

Elmondja, nem fog többé sóbálvánnyá válni
attól, hogy a tiltás ellenére visszanéz,
és látja lángokban állni a múltját,
amíg te itt gyászolsz,
más égitesteken már folytatódik a teremtés.

Felállsz,
együtt másszátok meg a törmelékekből épült hegyet,
visszanéztek, látod, hogy ég a hálószobád,
az egész régi életed –

és ott állnak a tűz mellett mindazok,
akiket valaha ismertél,
turkálnak a hamuban,
hátha találnak valamit,
ami még hasznukra lehet.
Nézed őket,
és nem akarod többé mindennél jobban,
hogy szeressenek.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 48

PATYIK FEDON SZEME

Akkoriban Patyik Fedon nem tudott szabadulni a gondolattól, hogy ha nőre néz, az tekintetéből csupa disznóságot olvas ki, melynek van köze a valósághoz.

Zaklatott volt a postán, meg a közértben, mert csúnya körmű pénztárosok, meg szendvicsforma alkalmazottak különösen, majdnem mohón néztek a szemébe.

Olyasmit láttak pupillája mélyén, hogy benyúlna blúzuk gombjai közé, még a pénztárgép alá is bemászna, ott érné őket, ahol tudná, meg ilyesmik.

Félszeg volt Fedon, mikor ezt mesélte, nem is nézett a szemembe, biztos attól félt, én is meglátok valami furcsát, ahogy ő mondta, éheset a tekintetében.

Mondtam neki, Fedon, mit szomorkodsz, rohanj egy presszóba, mint mindig, végre nem kell órákig beszélgetned, tudd le a blúzokat gyorsan, és hamar visszaérsz.

Rám sandított, talán tetszett neki az ötlet, de síri hangon ellenkezett, sajnos csak szendvicseknek, meg zeller alakú bigéknek tetszik a szeme, az úri nő hányik az ilyentől.

Hajában ujjaival játszott, hogy neki az arisztokrata vonal a gyengéje, gyomorforgató, de így van, ez pedig csak hétköznapi, fonott hajú lányoknak tetszik.

Különben is, öreg, te ezt nem érted, nem bírom kezelni a nőket, mindegyik kutatja a szemem, csupa olyat talál benne, ami hajlatokra, nyílásokra vonatkozik.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 49

Szép volt, mert kinevettem Patyik Fedont, úgy igyekezett magyarázni, menynyire nehéz a helyzet, miközben ez volt az álma, jól emlékszem erre kisebb koromból.

Kisföldalattin ültünk, ott közel vannak az ülések egymáshoz, Fedon pedig a plafont nézte, mert lányok vadásztak rá szemeikkel, én pedig vigyorogtam ezen.

Mielőtt szóba kellett eggyel állnia, suttogott előtte, Szent Miklós segíts meg, Szent György erősíts meg, és egy pillanatra sem nézett a szemükbe, úgy hadovált nekik.

Hál'istennek én nem lettem beteg, mint a nők, Fedon a szemembe tudott nézni egész életében, és kaján örömöt, meg egy napernyős teraszt mutatott pupillája.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 50

50 A VIGASZTALÓ FEDON

Patyik Fedonnak egyszer rossz napja volt, és azt mondta, kis látomásom, angyalom, ezt csak azért élem túl, mert legalább nálad okosabb vagyok.

Ha addigra nem szoktam volna meg Fedont, és vissza mertem volna szólni, elküldtem volna az ismeretlen, drága anyjába, mert hogy mondhat ilyet.

Ehelyett megkérdeztem, mire gondol, mert az ő agytekervényei, meg költő mellkasa, mindig érthetetlen módon közölték az egyszerű és igaz dolgokat.

Lehajtott fejjel állt a tükör előtt, dülöngélt, előre-hátra, hogy tudod bogár, ebben az átkozott életben az az egy tart meg, hogy a kis vakarékom valahogy túléljen.

Mivel a vakarékom, ez egyébként nyilván én voltam, esetlen, félős és buta, egy pillanatra sem érezheti, hogy bajban vagyok, épp ezért mindenhez tudok vigyorogni.

Azt gondoltam, hülye a Fedon, mert ha olyan nehéz lenne az élete, nem viccelődne folyton, különben is, én megvigasztalnám, meg rántottát csinálnék neki.

Aztán mikor el kellett menni óvodába, és az öcsémmel ültünk a sarokban az ismeretlen kisautók között, talán valamit megértettem abból, amiből ő.

És az uszodában is az öcsémet néztem, nehogy megfulladjon, bár én sem tudtam úszni, egyszer betegséget színlelve elkullogtam, és tudtam, hogy meghal.

Valószínűleg ezért nem vagyok Patyik Fedon, mert ő még ministrálás vagy locsolkodás közben sem szökött meg, pedig mindkettő totális szégyen volt.

Talán nem vagyok jó vigasztalásra, de Fedon híján már engem sem vigasztalnak, mégis jó felidéznem a hangját, semmi baj, látomásom, holnap is van nap.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 51

Kovács Gergő

„FEGYELMET FOGADTAM ÉS ENGEDELMESSÉGET”

Örkény István szocialista realista korszaka

Az alábbiakban Örkény István 1945 és 1953 közötti munkásságának értelmezésére teszek kísérletet: arra keresem a választ, hogy az író milyen alkotói stratégiákat alkalmazott a megváltozott irodalmi mezőben való érvényesülésre, illetve hogy e stratégiák miképp változtak a jelzett időszakban. Ezt a korszakban megjelent fontosabb műveinek elemzésén keresztül teszem meg, melyek közül kiemelten foglalkozom *Házastársak* című szocialista realista regényével.

A hazatérés

Örkény István 1946 karácsonyán tért haza az orosz hadifogságból, ahol eleinte kétkezi munkát végzett, majd egy antifasiszta iskolaként működő táborba került. Itt egy három hónapos politikai-ideológiai tanfolyamon vett részt. Innen azért nem mehetett haza, miután elvégezte a tanfolyamot, mert tanársegédként volt rá szükség. Ekkor ismerkedett meg az akkor még Moszkvában élő magyar emigrációval, többek között Rákosi Mátyással, Révai Józseffel, valamint Lukács Györggyel, akik előadni jártak a fogolytáborba. Örkény egy interjúban azt mondta, hogy korábban is hazatérhetett volna, mint 1946 decembere, azonban a hazatérések ahhoz voltak kötve, hogy a hazaküldöttek belépnek-e a kommunista pártba. „Másfél évig maradtam, és amikor már idegileg egyszerűen nem bírtam tovább, akkor azt mondtam, hogy belépek a Kommunista Pártba.”[1] Ugyanebben az 1978-as interjúban azt nyilatkozta, hogy ez csak ürügy volt arra, hogy hazajöhessen. Egy 1947-ben írott levelében későbbi feleségének, Nagy Angélának egészen másképp beszél a belépésről: tudatos folyamatként írja le, és az ezzel járó szerepet büszkén vállalja. „Vagy-vagy, mondtam és beléptem a pártba; ma sem bántam meg. Ott a helyem.”[2] Persze nem zárható ki a lehetőség, hogy Örkényt választás elé állították, és sokkal rosszabbul járt volna, ha nem válik párttaggá, de erre semmilyen bizonyítékot nem tudunk felmutatni. Mindenesetre belépett a pártba, melynek 1956-ig tagja is maradt. A *Szabad Nép*nél belső munkatársként helyezkedett el, emellett más lapokban is publikált, többek között a *Magyarok*ban, a *Csillag*ban és a *Forum*ban is. Az *Újhold* szerzői gárdájához baráti szálak fűzték, sőt Lengyel Balázs távollétében szerkesztette is a lapot. Ez a kötődés is jól mutatja, hogy Örkény látásmódja ekkoriban jelentősen eltért a kommunista kultúrideológiától. „Irodalmi tájékozódása szerteágazónak mutatkozott, ízlésítéletei többnyire

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 52

tárgyszerűségen, a sokféleség jogának elismerésén alapultak."[3] Meggyőződésének alapját az a tapasztalat adhatta, amit a Horthy-rendszer Magyarországán, valamint a világháborúban élt át, de a hazatérés élménye is közrejátszhatott benne. A várva várt hazatérés, amely után úgy érezhette, hogy ismét itthon van, és részese szeretne lenni annak, amiből annyi éven át kimaradt.

Örkény már a hadifogságban töltött évei alatt eljátszik a hazatérés gondolatával. Ennek lenyomata az 1945-ben írott *A tizenharmadik ének* című novellája, mely Odüsszeusz húsz éves bolyongás utáni hazatérésének parafrázisa. Ebben az írásában a hazatéréssel kapcsolatos kétségeit, kettős érzéseit fogalmazza meg. A történet Odüsszeusz hazaindulásának napján kezdődik, mikor már nem bír másra gondolni, csak arra, hogy újból viszontláthatja otthonát. Útközben elaludt, és a hajósok kitették a hőst és a királytól kapott ajándékait Ithakán. Odüsszeusz, mikor felébredt, nem ismerte fel hazáját a köd miatt. A ködöt Pallasz Athéné küldte, hogy megvédje Odüsszeuszt, mert tudta, hogy a hazatérés a vándor számára nem csak olyan nagyszerű lehet, ahogy azt elképzelte, hanem az ellenkezője is előfordulhat, pusztulását hozhatja. Később egy fiatal lánnyal találkozik, akinek az Odüsszeusz név hallatán jut eszébe, hogy Odüsszeusz az a férfi, aki elkóborolt, mert izgága volt és italos. Odüsszeusz kiábrándul a hazatérésből, elbizonytalanodik. A jelenetet Athéné érkezése szakítja meg, aki rávilágít, hogy mindegy, hogy Ithakában van-e vagy sem, mert ez az Ithaka már nem ugyanaz, mint amit ő itthagyott. Athéné bevezeti Odüsszeuszt a városba, de előtte megöregíti külsejét. Megérkezvén Odüsszeusz rá se ismer Ithakára: „Nem ismerte meg. A régi Ithaka megszűnt, elmúlt. Ez egy új város, és ez is el fog múlni. Ami pusztul, azonmód épül is, de melyik az övé: a múló vagy az épülő?"[4]

Örkény pesszimista, keserű hangon beszél a hazatérés élményéről. A szöveg tanulsága, hogy szakadék tátong a bolyongó és az otthon maradottak között. „Aki ismerős volt, az most ismeretlen lett – a visszatérés baljós jelekkel teli."[5]

Hazatérése utáni első, itthon írott cikke, *A főváros dicsérete* az *Új Magyarország* című lapban jelent meg 1947 januárjában. A cikk pozitív hangvételű, elsősorban arra koncentrál, hogy bár számára meghökkentő a lerombolt Budapest látványa, az itt élők már nem romokat látnak, hanem az újjáépülés kezdetét. Mennél többet barangol a városban, annál kevésbé látja a romokat, melyeket „fél lábbal az építő állványon [...] a másikkal a holtakon"[6] állva építenek. Ahogy végighalad Budapesten, egyre több pozitívummal szembesül, azt látja, hogy az emberek közösen igyekeznek rendbe hozni a dolgokat. Ez az egyik legfontosabb motívuma az írásnak, a *közös*: a háborút egy iskolához hasonlítja, melyet az emberiség közösen járt ki, és megtanulta, hogy csak közösségben lehet gondolkozni. Végül azzal zárja írását, hogy a romok

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 53

egy letűnt kor emlékművei, az újonnan épített dolgok pedig a nép első győzelméé itt, Magyarországon. Az itt megjelenő közösség- és építésmotívumok azonban még nem a párt szolgálatába állt író, hanem egy fogságból hazatért, bizakodó magyar értelmiségi tollából valók.

A *Budai böjt*

Örkény István második novelláskötete, amely a háború utáni első ilyen jellegű gyűjteménye, 1948 nyarán jelent meg. A kötet a szerző elmúlt hét évének termését tartalmazza. Van köztük fogság előtt, fogságban és a hazatérés után írott novella. A korabeli kritikák legtöbbje egy folyamatot lát a novellákban, mely folyamat összefügg a kronológiával. „Útban a szürrealizmus felől a realizmus felé"[7] – írja a *Magyarok* kritikája a *Budai böjt*ről. Ez az álláspont a legtöbb kritikában megjelenik, és egyfajta értékítéletként, a negatív felől a pozitív irányba haladást jelenti. „A szürrealizmus foszlányaitól megszabadult. Novellái nagyon korrekt alkotások: igen magasrendű írói stílusgyakorlatok"[8] – olvasható a *Szabad Szó* hasábjain. A kötet összetétele meglehetősen heterogén, és a szövegek megítélése is igencsak vegyes a kritikákban. A korábbi, *Tengertánc* című Örkény-kötet szemléletével azonosított, szürrealistának nevezett írások sok elmarasztaló bírálatot kapnak. Ilyen novella például a fentebb már tárgyalt *A tizenharmadik ének*. A pozitívan értékelt novellák többek között az *Idegen föld*, a *Zsidóhalál*, a *Születésnap* és a *Szédülés*. A pozitív értékelések középpontjában az élethű ábrázolás, a realista látásmód és stílus, valamint az összefüggések feltárása áll.

A *Születésnap* a kötet talán egyik legkegyetlenebb írása, mely realista módon mutatja be a menekülő magyar katonák életét. A *Politika* kritikája[9] szerint Örkény megdöbbentő hűséggel rajzolja meg ezt a novellát, a *Magyarok* pedig azt emeli ki, hogy teljesen valószerűsíti a valóságot, és az „élményt élményként továbbítja".[10] A történetben egy nő házában találnak alvóhelyet a katonák, akik nem tudnak aludni a nő sírása miatt. A nő azért sír, mert egy repesz súlyosan megsebesítette gyermekét. Miután a katonák nem bírják tovább hallgatni az asszony zokogását, egyikük hidegvérrel agyonlövi. Másnap, mikor továbbindulnak, kiderül, hogy egyiküknek születésnapja van, amit a háború kegyetlenségei közepette ő maga is elfelejtett. Később egy német pótkocsis teherautóra kapaszkodva folytatják útjukat. Mikor egy német katona észreveszi a potyautasokat, ugyanolyan kegyetlenséggel lövi le őket, mint ahogy ők is tették azzal a civil nővel: „»Saubande, absteigen!« [...] A hadnagy elsápadt. Látta a félkört, amit a pisztoly leírt, látta a fegyvercsövön kicsapó tüzet, a szapora villanásokat. Imre összecsuklott és lezuhant."[11]

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 54

A kötet utolsó novellája a *Szédülés*, mely Lengyel Balázs szerint „a kötet legkiemelkedőbb, mesteri darabja."[12] Ez az egyetlen novella, amely nem korábbi eseményeket beszél el, hanem a nem túl távoli múltban játszódik. Olyan társaságot mutat be, amelynek szinte minden tagjának más a politikai és társadalmi meggyőződése. A társaságban található kommunista, bújtatott zsidó, valamint egy kivégzett nyilas hozzátartozója is. Az elbeszélő ezen a társaságon keresztül mutatja be, hogy milyen sokféle és mennyire ellentétekkel teli volt a társadalom ebben az időszakban. A történet egy vacsora közben játszódik, ahol egy kommunista orvos elmeséli, hogy korábban feljelentette egyik betegét, akit megmentett a bénulástól. Azért jelentette fel, mert valaha nyilas volt, és különös kegyetlenségeket követett el. Miután ezt elmeséli, kiderül, hogy a társaság egyik tagjának a lányáról van szó, akit a feljelentés után kivégeztek: „Turánszki az asztalra ejtette a tenyerét. »Gyáva vagy« – mondta csendesen. […] »Csöpi a lányom volt. A kisebbik lányom…« A hang egy síró ember hangja volt. De Turánszki nem sírt. Megmarkolta az asztal lapját. Alatta is megmozdult a föld."[13]

A korabeli kritika tehát – egy-két novella kivételével – pozitívan értékeli Örkény István *Budai böjt* című kötetét. Fejlődést látnak benne az előző kötethez képest, és szinte mindegyik írás megállapítja, hogy Örkény rálépett a helyes útra és elindult a realizmus felé. Ez a kritikák által jónak tételezett folyamat Révai József szerint a *Csillag* első, 1947 decemberi számában megjelent *A Hunnia Csöködön* című novellával akadt meg. A mű ábrázolásmódjában nem annyira a realizmus felé mutat, mint inkább a későbbi Örkény-műveket jellemző groteszk, komikus irányba. A novella középpontjában egy megcsalás története áll, melyet Örkény visszafogottan, mondhatni erkölcsös módon ábrázol, mégis problémája lesz belőle. Annak ellenére, hogy nyilvános vita nem kerekedett az ügyből, „Örkény nem vitte el szárazon, hogy éppen ezzel a novellával jelentkezett a Magyar Kommunista Párt irodalmi lapjának első, programadónak tekinthető számában."[14] Horváth Márton nem nézte jó szemmel ezt a novellát, és ezek után egészen 1950-ig, a *Tízezer tégla Koreának* című írásig nem is jelent meg a *Csillag*ban szépirodalmi szövege. Ezután pedig már a *Házastársak* részleteinek publikálása következett.

A szocialista realista regénykísérlet

Örkény István 1949-ben kezdi írni a szocialista realista regény egyik magyar mintapéldányát, a *Házastárs*at. Ez a tekintélyes terjedelmű, valamivel több, mint 400 oldalas mű Örkény első befejezett regénye, amely 1951-ben jelent meg a könyvhét alkalmából, valamint később, 1953-ban megért még egy kiadást. Ahogy Szirák Péter fogalmaz monográfiájában, Örkény „hinni és használni akart"[15] a regény megírásával. Hinni akart a kommunizmus elveiben, hogy újra lehet építeni a háborúban lerombolt országot, és egy jól működő,

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 55

békés társadalmat lehet kialakítani. Ennek szellemében állt neki a *Házastársak* megírásának. 1947-ben az induló *Csillag* folyóirat számolt be arról, hogy több író is kulturális munkát vállalt az ország nagyüzemeiben. Örkény a MÁVAG mozdonygyárba került, ahol többek között irodalmi előadásokat tartott és faliújságot szerkesztett.[16] Ez a munka jó lehetőséget adott az író számára, hogy részletesebben megismerkedjen a munkásosztály mindennapjaival, valamint anyagot gyűjtsön a *Házastársak* elkészítéséhez.

A *Házastársak* története a Mozdony- és Gépipari gyárban játszódik, 1949-ben. Cselekménye szorosan kötődik a gyárban folyó termeléshez, valamint ahhoz a heroikusnak beállított feladathoz, hogy Sztálin hetvenedik születésnapja alkalmából (december 18.) a gyár teljesítse, esetleg túlteljesítse a hároméves tervet. Ennek kapcsán felmerül a kérdés, hogy a *Házastársak* termelési regénynek tekinthető-e? A következőkben arra teszek kísérletet, hogy kiemeljem a regény azon jellegzetességeit, amelyek a termelési regény zsáneréhez kapcsolják. Katerina Clark *The Soviet Novel – History as Ritual*[17] című munkájában a termelési regény történetvezetését hat fő részre bontva, annak jellegzetességeit bemutatva jellemzi a műfajt. Ezek a következők: bevezető, a feladat felállítása, átvezetés, fokozás, beavatás, lezárás. E szempontok mentén haladva fogom a művet elemezni.

A bevezetőben „a hős megérkezik a mikrokozmoszba, a kicsi, eléggé zárt világába a regénynek. Ez lehet gyár, kolhoz, termelőgép állomás, katonai egység vagy egy elmaradott város."[18] A *Házastársak* esetében ez a Mozdony- és Gépipari, ahova Lugosi Sándor a hadifogság után tér vissza. A regénynek valóban jelentős része játszódik itt, néhány budapesti helyszínt, a pártiskolát, valamint a Lugosi család otthonát leszámítva szinte kizárólagosnak mondható, valamint a regény szereplői valamilyen módon mind kötődnek a gyárhoz.

A feladat felállításában a hős észreveszi, hogy nincs minden rendben abban a közegben, ahova visszatért. Lugosi az orosz hadifogságban is esztergályosként dolgozott, és sok tapasztalatot gyűjtött ott. Ezért később beválasztották az üzemi bizottságba, ahol olyan körülményeket szeretett volna teremteni, amilyeneket a szovjeteknél tapasztalt. „Követelte a darabbért, a tervgazdálkodást, az egyéni és kollektív versenyt, egyszóval mindazt, ami odakint mindennapos dolog volt."[19] A regény ezzel Lugosit olyan embernek állítja be, aki a fejlődés oldalán áll, aki a szovjet minta szerint szeretné megújítani a gyárat. Már itt megjelenik az a gondolkodásmód, mely szerint Magyarországnak mintaként kell tekintenie a Szovjetunióra, ha fejlődést szeretne elérni. A vezetőség úgy ítélte, hogy amit Lugosi vall, az demagógia, ennek következtében ki is kerül az üzemi bizottságból. A gyár vezetősége itt még elmaradott eszmék szerint gondolkozik, ezért utasítja el Lugosi fejlődésre

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 56

vonatkozó ötleteit. A regény egészében megtalálható a múlt és jelen ellentétbe állítása, melyben a múlt a rosszat, a jövő pedig a fejlődést, a helyes utat képviseli.

Ez a törekvés szorosan összefügg a szocialista realista regény egy másik ismertetőjegyével, amely szerint a hős „kiagyal egy tervet, mellyel helyrehozhatja a rosszat, gyakran úgy, hogy ez egyezik az állam és a nép gondolkozásával."[20] Lugosi a vezetőség leváltásában látja a megoldást, ami részben igaznak is bizonyul a regény végére, azonban a történet ezen fázisában még nem ér el eredményeket. Nem egyedül Lugosi látja meg a rendszerben a hibát, hanem Terbóc is, aki annak érdekében, hogy helyrehozza a Vasesztergával kapcsolatos legfőbb hibákat, hét pontban összefoglalta azokat. Ezzel a hét ponttal tulajdonképpen a sztahanovista mozgalom elveit sorolja fel, beleértve a munka helyes szervezését, a gépek kihasználását, az emberek bérezését.

Ehhez a gondolathoz tartozik az is, hogy Lugosi új találmányon dolgozik titokban, mellyel magasabb fordulatszám mellett lehet dolgozni a gépen, így nagyobb mennyiséget kitermelve. Az új találmány a termelési regény egyik legjellemzőbb toposza, mely a megújulás témaköréhez kapcsolódik. A hős újítása a jó célt szolgálja, de ezt nem mindenki látja be azonnal. Ebben a részben a következő fontos jellemző, hogy a hős bemutatja a tervezetét, amit megvalósíthatatlannak bélyegeznek. A következő szakaszban „a hős mozgósítja »a népet« és inspirálja őket, hogy kövessék őt tervében úgy, hogy egy tömeggyűlésen szól hozzájuk, ami megmutatja a hős szónoki képességeit."[21] A Mozdony- és Gépipariban az egyik gyűlés alkalmával nagy vita kerekedik, mert Győrből azt írták, hogy magasabb fordulatszámon képesek termeli. Sokan azonban ezt nem hiszik el. Lugosi felszólal amellett, hogy ez az ő gyárukban is lehetséges, hiszen ő ezt már majdnem elérte. A felszólalás hatásosnak bizonyul, az emberek többsége hisz neki, és mellé állnak a nagyobb termelésért folytatott küzdelemben.

A következő jellemző rész a termelési regény történetvezetésének leírására az átvezetés, amelyben, bár a hős rálép a megfelelő útra a céljai elérése felé, különböző megpróbáltatások érik. Ebben a részben a hős elkezd dolgozni az általa kitalált projekten. Lugosi Sándor projektje a negatív élű, tompa kés, mellyel gyorsabban lehet esztergálni. Először Hartlauer mérnököt keresi fel újításával, aki csak azért mondja Lugosinak, hogy jó a gondolata, hogy ezzel egy újabb szövetségesre tehessen szert. Úgy gondolja, hogy Lugosi újítása nem véghezvihető, ebben azonban téved. Mikor Corrodini elé kerül a terv, a főmérnök is először hitetlenkedve nézi az újítást, viszont Lugosi addig erősködik, míg lemennek az irodából az esztergákhoz, hogy kipróbálják. Lugosi kése kudarcot vall, mert nem tudja elég ideig tartani a fordulatszámot, de Corrodini meglátja benne a fantáziát, és megígéri

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 57

Sándornak, hogy meg fogják valósítani a tervét, ehhez azonban idő kell: „Maga csak menne fejjel a falnak, Lugosi! De a tudományt nem lehet rohammal bevenni; [..] Megcsináljuk Lugosi; de türelmetlenkednie nem szabad."[22]

Lugosi, mint a kommunista munkás műbeli megtestesítője, képes a fejlődésre, megfogadja Corrodini szavát, és nem türelmetlenkedik. Később azonban mégis elutasítják újítását. Az átmenet következő tipikus pontja, hogy a munka valamilyen nehézség miatt akadozik. Ennek a nehézségnek Katerina Clark két fajtáját különíti el: a prózait és a drámait. A prózai ok a *Házastársak* esetében az, hogy Lugosi figyelmetlensége miatt járni hagyja esztergapadját, és az tönkremegy. Ez az eset Sándorra nagyon rossz hatással van: még passzívabbá válik, nem lát pozitív alternatívát a jövőre nézve. A drámai nehézségeket a Bittera, Hartlauer, Gosztola, Tarics által véghezvitt, rendszerellenes cselekedetek jelentik. Tarics hibás szelepeket ad be Gosztolának, aminek következtében a majdnem kész mozdonyok első próbájukon szinte teljesen megsemmisülnek. Ez nem mellesleg majdnem halálesethez is vezet. Az üzemi baleset miatt a sztálini munkaterv megvalósítása lehetetlennek tűnik. Clark ebbe a típusba sorolja azt is, hogy a hősnek gondjai akadnak szerelmi életében. Ez a *Házastársak*ban szinte végig jelen lévő motívum, melynek bővebb kifejtésére később visszatérek. Tipikus jellemzője a termelési regénynek, hogy amikor a hős helyzete kilátástalanná válik, akkor elmegy, hogy segítséget kérjen egy magasabb beosztású dolgozótól. Lugosi is így tesz. Elmegy régi jó barátjához, Jónához, aki az üzemben amellett, hogy esztergályos, párttitkári rangban is jelen van. Segítségét kéri abban, hogy megjavítsák a gépét. Sándor nem tud róla, hogy ezt barátja és több lelkes kollégája aznap már megtették. Másnap, mikor bemegy a gyárba, észreveszi, hogy gépét megjavították, ráadásul aznapra esett Bikov híres orosz esztergályos látogatása is. Nem elég, hogy Sándor ismét képes használni a gépét, példaképe, az orosz gyorsvágó esztergályos még dicséri is újítását: „Bikov maga köszörülte Lugosi késébe a forgácstörőt, befogta a gépbe és vágott vele..."[23] Ezt a részt, melyben a hős egy olyan emberrel beszél, aki erőt ad neki a folytatáshoz, Clark beavatásnak nevezi.

A fokozásnak nevezett rész az egyik legfontosabb pontja a termelési regény szerkezetének. Ezen a ponton kell, hogy veszélybe kerüljön a hős feladata. Örkény művében ezt a veszélyt az elektromos rendszer meghibásodása okozza, ráadásul pont a sztálini műszak napján. Fajt Zsigó, Lugosi szomszédja és jó barátja a villamossági részlegen dolgozik, és megígéri Sándornak, hogy semmi probléma nem fog történni aznap. Azonban másképp alakulnak a dolgok. Fajt úgy gondolja, nem állhat le a termelés, ezért elhatározza, hogy mindenáron megakadályozza a villamos rendszer meghibásodását, annak

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 58

ellenére, hogy többen felszólítják, ne hősködjön. Azonban Fajt nem hallgat a tanácsokra, és megpróbálja megszerelni a meghibásodott vezetékrészt. Szerelés közben egy szikra csap fel, Fajt pedig leesik a létráról. Ezzel valósul meg a fokozás egyik pontja, melyben „egy valódi, szimbolikus vagy egy majdnem bekövetkezett haláleset történik meg."[24] A valódi halál bekövetkeztének esetében sohasem a hős, hanem egy kisebb, perifé-rikus karakter hal meg.

A befejezésben végül minden jóra fordul. Lugosinak sikerül hihetetlenül magas, már-már nevetségesnek tűnő 4200%-ot teljesítenie, és a mozdonyok is elkészülnek a terv szerint. Ebben a részben tipikusan „személyi változások történnek a kis közösségben; egyeseket elbocsátanak, másokat előléptetnek vagy áthelyeznek."[25] Ekkor léptetik elő a gyárigazgatót, Zsilkát, valamint korábban már információkat kapunk arról, hogy Taricsot valószínűleg elbocsátják. Fontos ennek a szakasznak a szempontjából, hogy megoldódnak a hős szerelmi problémái, amit Örkény részletesen nem mutat be, csak azt látjuk, hogy Eszter utazik Sándorhoz a Balatonra. Ebben a lezáró részben előkerül valamilyen módon a megújulás témaköre, „például egy gyerek születése, a megújulás és a dicső idők témája, ami a jövő generációjára vár, ezek úgy vannak bevezetve mint az önfeláldozás és a haláleset ellenpontjai."[26] A *Házastársak* esetében nem gyerekszületésről van szó, hanem Fajt Zsiga árván maradt lánygyermekét veszi magához a Lugosi család. Ez újrakezdés a Lugosi családnak, amivel egy régóta dédelgetett álmuk válik valóra: ismét gyermeket nevelhetnek, ráadásul egy lányt, aki mindig is elhunyt lányára emlékeztette Lugosit. A megújulás témaköre nagyon fontos a szocialista realista regény szempontjából, hiszen ez az egész országban játszódó folyamatokat hivatott szimbolizálni.

A *Házastársak* mint fejlődésregény

A *Házastársak* fontos tulajdonsága, mellyel a kritikák is foglalkoznak, a karakterfejlődés. A korszak egyik legfontosabb elvárása volt az, hogy a karakterek tudatos kommunistává, sztahanovistává váljanak. „A pozitív hős fejlődési szakaszokon megy keresztül, a relatív spontaneitás állapotától a tudatosság egy magasabb fokáig, amit egy individuális fordulaton keresztül ér el."[27] Így tehát a legtöbb szocialista realista elvárásnak megfelelő regény olvasható fejlődési regényként is, melyben a hős harmonikusabb viszonyt alakít ki saját magával és környezetével. A következőkben a *Házastársak* fejlődési regényként való értelmezésére teszek kísérletet.

Lugosi Sándor negyvenes éveiben járó, orosz hadifogságból hazatért esztergályos, akinek alakjával először egyik barátja, Jóna Gyula és Lugosiné párbeszédében találkozunk. Ebben a beszélgetésben igazán jóravaló emberként van beállítva. A május 1-jei felvonuláson találkozunk először karakterével,

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 59

ahol már kirajzolódik, hogy valóban rendes ember, törődik feleségével és fogadott öccsével, Luckóval, azonban igen zárkózott személyiség. Első jellemzését barátjával, Tariccsal szemben kapjuk: „Ez a locska beszéd persze semmiképp sem illett a komoly és tartózkodó Lugosihoz, aki nagyon adott saját méltóságára s mint a legtöbb befelé élő ember, szemérmes, sőt majdnem szűziesen szégyenlős volt." „Nagyon jól tudta magáról, hogy milyen nehézkes és érzékeny a természete."[28] Így igazán érzékenyen érintette Lugosit, amikor kitették az üzemi bizottságból túl sokat akaró tervei miatt. Mindemellett, amíg ő távol volt, a felesége, Eszter szép eredményeket ért el a munkájában, az üzem legjobb tekercselőjének számított. Zárkózottságának és mogorva jellemének forrása az is, hogy korábban elvesztette a házaspár egyetlen kislányát. Annak ellenére, hogy egy visszahúzódó, magának való, mondhatni megkeseredett Lugosi Sándort ismerünk meg a regény elején, gyorsan kiderül, hogy vannak ambíciói a fejlesztésre, újításra. Tervezett egy esztergakést, amit azonban nagy titokban tartott. „Semmi pénzért be nem vallotta volna, hogy miben töri a fejét: a családján kívül senki sem tudott a találmányáról."[29] Két dolog miatt nem beszélt erről senkinek: az egyik, hogy belőle hiányzott a készség, ami például szomszédjában, Fajt Zsigóban megvolt, hogy „pirulás nélkül el tudta mondani, hogy amit akar az jó és hasznavehető…",[30] a másik pedig az, hogy a múltban már érte csalódás azzal kapcsolatban, hogy elmesélte másoknak, miben töri a fejét. Korábban egy Vonyó Lajos nevű kollégája ellopta az ötletét, és ezzel ötszáz pengővel rövidítette meg.

Hozzáállásában a fordulópontot az jelenti, mikor Esztert pártiskolára küldik. Nem akar beleegyezni abba, hogy a felesége elhagyja őt három hónapra. Ennek hátterében valójában az állt, hogy sértette méltóságát, hogy Eszternek ilyen szépen mennek a dolgai, amíg őt folyamatos kudarcok érik az üzemben. Az egyik éjszaka Lugosi rájön, hogy mennyire egyedül van. „Nem maradt senkije, a közeliek és távoliak egyformán hátatfordítottak neki…"[31]

Amiért ennyire elromlott az élete, Esztert hibáztatja, aki szerinte csak a saját sikere után fut. Eközben az éjszakai dühöngésben Lugosi elhatározza, hogy változtat az életén. „Megmutatom nektek, hogy ki vagyok."[32] Másnap reggel bemegy a műhelyfőnökség irodájába, és elvállalja a termelési felelős pozíciót, amelyet nem sokkal korábban még visszautasított. Itt következik be fordulat a regény szempontjából Lugosiban, itt lép rá arra az útra, ami később a tudatos munkás és kommunista tipizált alakjává fogja tenni. Eztán a dolgai jóra fordulnak, és minden, amit eltervez, sikerül neki. Termelési vezetőként sikeres lesz, az emberek szeretik őt, ő pedig mindent megtesz annak érdekében, hogy a termelés zavartalanul folyjék. Ezzel együtt elkezd javulni

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 60

a viszonya a feleségével is, mikor az hazaérkezik a pártiskolából. Problémáikat véglegesen nem beszélik meg, de szóba állnak már egymással. Ezután bebizonyosodik az is, hogy találmánya valóban forradalmian jó ötlet, és használható. Ezt Bikov, a híres szovjet esztergályos mondja Lugosinak a gyárban tett látogatása alkalmával. A sztálini műszak során Sándor önként vállalkozik, hogy helyrehozza a gyárat ért károkat. És valóban, két segédével összedolgozva sikerül is ezt véghezvinniük. A munkafolyamat során újabb fontos változás történik Lugosi személyiségében. Megfogadja a nála jóval fiatalabb segéd tanácsát, és ennek segítségével sikerül elérnie a négyezer százalékos eredményt. A regény zárójelenetében pedig azt látjuk, hogy Sándor épp előadást tart a fiataloknak. Korábban mikor Jóna megpróbálja rávenni a fiatalok oktatására, Lugosi határozottan elzárkózik ettől. Tehát ezen a ponton is megváltozott a hozzáállása.

A legfontosabb változás, ahogy arra a cím is utal, Lugosi és felesége kapcsolatában keresendő. Lugosi feleségéhez való hozzáállása a történet folyamán gyökeresen megváltozik. A regény elején Lugosi még a „régi", háború előtti norma szerint viszonyul feleségéhez. Úgy gondolja, hogy a felesége az ő alárendeltje, és a sorsa teljes mértékben tőle függ. Ezt a látásmódot Eszter is elfogadja, ezért ekkor még úgy dönt, hogy nem vállalja el a könyvtárfelelősi megbízást. Később azonban, mikor megkapja a lehetőséget, hogy pártiskolára menjen, és hasonló helyzet alakul ki a házastársak között, Eszter úgy dönt, hogy nem enged férjének. Sándor nem tudja azt elképzelni, hogy a felesége három hónapig távol legyen, és úgy értelmezi, mintha a feleség nem foglalkozna már vele. Mikor Eszter hazatér az iskolából, és a minisztérium szinte azonnal megteszi a Mozdony- és Gépipari ellenőrzési osztályának vezetőjévé, ismét beszélni kezdenek egymással, azonban a konfliktust nyíltan soha nem beszélik meg. Az elbeszélő se tér ki a kibékülésre, még említés szintjén se. Úgy tűnik, hogy a kibékülés magától értetődővé válik, azáltal, hogy Lugosi világszemlélete megváltozik, valamint azáltal, hogy eredményei szempontjából is méltó társává válik feleségének. Sándor rájön, hogy az új korszakkal a női és férfi szerepek is megváltoznak. A regény szempontjából az a megfelelő, ha a férfi és a nő egymásnak társai, a kapcsolatukat az egyenlőség, egymás segítése jellemzi. Az ideális kapcsolatot a narrátor Mihalkó Nándor és feleségének szakításán keresztül mutatja be. Mihalkó azon gondolkozott, hogy egy olyan embernek, mint Bikov – aki a példás szovjet kultúra képviselőjeként jelenik meg a regényben – milyen lehet a felesége: „Olyan asszony, aki kikérdezi az urát minden este, mi történt a gyárban, ment-e a munka, nem volt-e valami fönnakadás. Aztán elmondja, hogy ő mit végzett, mesél valami vidám esetet, ami az ő üzemében adódott, mert azt mondanom se kell, hogy Bikovné is dolgozik, nemcsak az ura. Nem is lehet egyenrangú egy olyan asszony, aki semmit sem csinál."[33]

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 61

Bár a regény középpontjában az áll, hogy Lugosi Sándorból hogyan lesz „elkötelezett, tudatos sztahanovista", a regény nemcsak az ő fejlődését mutatja be, hanem a történetnek szinte minden alakja kisebb vagy nagyobb átalakuláson megy keresztül. Lugosi anyja, Mamika, például elkezd ismét hinni a valódi orvostudományban a kétes hatású és eredetű gyógyszerek helyett. Jóna Gyula, akiben a háború után „már-már holmi kispolgári ábrándok terebélyesedtek volna",[34] a 44-es alapszerv titkárává válása után kezd el úgy élni, ahogy az egy párttitkárhoz illendő. Corrodini főmérnök pedig rálép a regény szerinti helyes útra azzal, hogy bár nem értette még meg a korszak látásmódját, annak nem is szegül ellen.

Akadnak a történet világán belül olyan szereplők is, akiknek a jellemében nem következik be változás. Ezek az alkalmazkodni nem tudó emberek azok, akik a tulajdonképpeni ellenségként jelennek meg: Hartlauer, Bittera, Gosztola, valamint Tarics. Ezek a szereplők mind a múlt értékei szerint élnek, nem képesek az új világrendhez alkalmazkodni. Legtöbbjüket csak a pénz és a hatalom motiválja a becsületes, kollektív munkával, valamint egy jobb világ építésével szemben.

Hartlauer mérnökként dolgozik a gyárban, és ő az a figura, aki „a tőkések leghűbb kiszolgálója volt, a hajdani tulajdonos vőjelöltje."[35] Alakja a szocialista realista regényben megjelenő tipikus ellenség képét formálja meg: világnézete a kapitalista rendhez köthető, valamint rokoni szálakon keresztül próbálja elérni, hogy a gyáron belül minél magasabb pozícióba kerüljön. Összejátszik Rajk emberével, Bitterával, akinek a segítségével odakerült a gyárba, ezáltal aktívan részt vesz abban az összeesküvésben, mely a termelés hátráltatását tűzte ki célul. Fontos, hogy a regényben Örkény említi Rajk Lászlót, hiszen a korszak legfontosabb közéleti eseménye volt az 1949-es Rajk-per. Bittera Rajk embere, tehát a regény szerint ő is az ország legádázabb ellenségei közé tartozik. Ez természetesen a korabeli propaganda szempontjából volt fontos, bár Rajk neve csak a regény végéhez közeledve jelenik meg, így nem hatja át a történet egészének szellemiségét annak a harcnak a bemutatása, melyet a kritikusok elvártak volna Örkénytől.

A kiábrándulás időszaka

1951-ben Gertler Viktor rendezésében film készült a regényből *Becsület és dicsőség* címen, melynek forgatókönyvét Örkény maga írta, majd megbízást kapott a *Szabad Nép* főszerkesztőjétől, Horváth Mártontól, hogy írjon riportokat az épülő Sztálinvárosban zajló munkáról. „Horváth Márton volt az, aki legtöbbször hozzám fordult, valami nagyobb esemény alkalmával megkért… Ő volt például, aki felszólított, hogy menjek Dunaújvárosba, pontosabban

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 62

Sztálinvárosba".[36] Örkény el is fogadta a felkérést, kapott lakást, és hetenként két-három napot töltött a városban. Az ott készült, és a *Szabad Nép*ben publikált „irodalmi riportok" és elbeszélések *Koránkelő emberek* címen jelent meg kötetbe gyűjtve 1952-ben. Ezek az irodalmi riportok és elbeszélések tulajdonképpen ugyanazzal a hozzáállással jöttek létre, mint a *Házastársak*. A kommunista párt szolgálatába állt író sematikus írásainak gyűjteménye ez a kötet. Mindre igaz a közérthetőség, a nevelési jelleg, középpontjukban a heroikusnak beállított munkaverseny, valamint a „kommunista honfoglalás" nagyszerűsége áll. Örkény egy későbbi interjúban így fogalmaz erről az időszakról: „Szóval, ebben a nagy teremtési lázban nem vettem észre azt, [...] ami aztán végül is 56-hoz vezetett."[37]

Ugyanebben az évben, 1952-ben állt be a szemléletváltás Örkény István kommunista párthoz való viszonyában, részben a *Csillag*ban megjelent *Lila tinta* című novellája kapcsán kapott éles bírálat miatt. A mű szemléletmódját tekintve nagyon hasonló a *Házastársak*hoz, akár „termelési novellának" is nevezhetjük. Ugyanazok a szempontok érvényesülnek benne, csak „kicsiben": ugyanúgy van benne fejlődésre képes alak, párttitkár, valamint a burzsoázia is feltűnik ellenségként. A történet alapján tényleg azt lehet mondani, hogy ez egy szokványos szocialista realista történet. Azonban Örkény mégis bírálatot kap, először „olvasói levelek" formájában. A levelek legfőbb szempontja, hogy Örkénynek nem sikerült hitelesen ábrázolnia alakjait. „Az elbeszélő szereplői, éppen mert az eszmei alap elhibázott, valószínűtlenül rosszul megrajzolt alakok."[38] Probléma volt még a párttitkár alakjával, valamint azzal, hogy a szerző megértést mutatott egy osztályellenség felé. Örkény később önkritikát gyakorol a *Csillag* októberi számában, melyben bevallja a novella több „hibáját", például a befejezés elhibázottságát, a szerkezet aránytalanságát, mely „meghamisítja életünk igazi arányait",[39] hogy a múlt elnyomja a jövőt, valamint a kommunista párttitkár helytelen ábrázolását. Még a *Csillag* szerkesztősége is bevallja mulasztását a *Lila tinta*val kapcsolatban, ami szerintük az, hogy nem javíttatták ki az íróval azokat a hibákat, melyeket fölismertek. Azonban a közvéleménynek és Révai Józsefnek is a novella erotikus utalásai jelentették a legnagyobb problémát.[40] Révai végül Déry Tibor *Felelet* című regényének nyilvános vitáján fejti ki álláspontját a novelláról. Ez a vita a korszak egyik legjelentősebb irodalmi eseménye volt. „A terror árnyékában egy újabb képmutató és veszedelmes figyelmeztetés, és ugyanakkor az egyirányú véleményáramlás megtörése."[41] Ekkor történt, hogy Révai Déryt ért bírálatának több író is ellent mert mondani. Másrészről se Déry, se Örkény nem javították ki és hozták újból nyilvánosságra bírált műveiket.

A *Felelet*-vitával megingott a totalitárius diskurzus, rés keletkezett az addig szilárd rendszer falán, és előrevetítette annak bukását.[42] 1953-ban Sztálin halálával Rákosi Mátyást leváltják kormányfői posztjáról, és Nagy Imre

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 63

kerül a helyére, valamint Révai is elveszíti hatalmát, helyét Darvas József veszi át. A rendszer alapjaiban nem változott meg, de némileg nagyobb szabadság jutott az írók számára, valamint többen kiábrándultak abból, amit a Rákosi-rendszer alatt képviseltek. Örkény István az *Írás közben* című szövegében vet számot a sztálinista korszakban vállalt szerepével. Arra keresi a választ, miként történhetett meg, hogy mindenben csak a jót látta, és nem tűntek fel neki az aggasztó előjelek. Írását rögtön azzal kezdi, hogy elítéli azokat, akik az író önkritikáját szorgalmazzák, hiszen az írói szakma része a valamilyen jellegű önkritika, tehát a szelekció szinonimájaként értelmezi az önkritikát. Később számba veszi írói korszakait, mígnem eljut a világháború utáni időkig. Ekkori tevékenységét azzal magyarázza, hogy a világháború megpróbáltatásai után jó érzés volt valami nagyszerűt (vagy legalábbis annak tűnőt) szolgálni: „Fegyelmet fogadtam és engedelmességet – de kinek fogadtam, s mily gyönyörűség volt engedelmeskedni! Mennyi gondolat, a képzelet mily szabad szárnyalása fogant ebből az alázatból, hogy szolgálok, szabad akaratomból szolgálom a történelem legnagyobb ügyét."[43] Örkény számba veszi, mely szempontok sarkallták arra, hogy a kommunista párt szolgálatába álljon. A szöveg folytatásában ennek ellenpontjai jelennek meg, azok, amelyek mentén irányítania kellett írásait: az ellenség véleménye, a forradalmi romantika szempontja, az ötéves terv, a születő új, a párt, a munkásosztály fejlődése, a hősies áldozathozók, a Szovjetunió példája. Minthogy folyamatosan ezekkel az elvárásokkal találkozott, ezért a természetes írói szelekció részévé váltak ezek a belésulykolt elvárások. Erre tökéletes példaként hozza fel a *Házastársak*at, melyből saját bevallása szerint szándékosan kihagyta azt, amitől szerinte egy mű esztétikai értéket képvisel, pusztán azért, hogy jó szolgálatot tegyen. Örkény ezután új írói programját vázolja föl, melyben az író pártos kommunista, azonban ezt úgy teszi, hogy közvetítői szerepet képvisel a párt és a nép között.

Írását bizakodóan zárja, annak belátásával, hogy ami most történik az országban, az valami „nagy és szép dolog"; hogy egy új korszak köszöntött be Magyarországon, nemcsak az irodalomban, hanem az élet minden területén. Örkény életművében tényleg új korszak vette kezdetét. Ezt az írást tekinthetjük a szerző sematikus irodalmi korszakának lezárásaként, valamint tekinthetünk rá úgy, mint az első lépés azon az úton, mely majd a *Tóték* vagy az egypercesek megírásához vezet.

[1] Örkény István, *Párbeszéd a groteszkről,* szerk. Radnóti Zsuzsa, Bp., Palatinus, 2013, 103.

[2] Örkény István – Nagy Angélának, 1947. október 19. = *Tengertánc. In memoriam Örkény István*, szerk. Réz Pál, Bp., Nap, 2004, 53.

[3] Szirák Péter, *Örkény István,* Bp., Palatinus, 2008, 57.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 64

[4] Örkény István, *A tizenhamadik ének* = Ö. I., *Novellák,* szerk. Radnóti Zsuzsa, Bp., Palatinus, 2010, 305.
[5] Szirák, *i. m.*, 56.
[6] Örkény István, *A főváros dicsérete* = Ö. I., *A mesterség titkaiból*, szerk. Radnóti Zsuzsa, Bp., Palatinus, 2014, 508.
[7] Thurzó Gábor, *Látvány és látomás*, Magyarok, 1948/9, 591.
[8] Kelemen János, *Örkény István novellái*, Szabad Szó, 1948/212, 8.
[9] Antal Gábor, *Budai böjt*, Politika, 1948/27, 7.
[10] Thurzó Gábor, *i. m.*, 594.
[11] Örkény István, *Születésnap* = Ö. I., *Novellák*, *i. m.*, 258.
[12] Lengyel Balázs, *Örkény István elbeszélései*, Csillag, 1948/12, 61–62.
[13] Örkény István, *Szédülés = 20. századi magyar novellák*, szerk. Szilágyi Zsófia, Bp., Palatinus, 2014, 35.
[14] Reichert Gábor, *„Egészséges erotika". A szocialista közerkölcs és a* Lila tinta = *„helyretolni azt"*, szerk. Palkó Gábor, Szirák Péter, Bp., PIM, 2016, 25.
[15] Szirák, *i. m.*, 83.
[16] *Uo.*, 79.
[17] Katerina Clark, *The Soviet Novel. History as Ritual*, Chicago, The University of Chicago Press, 1981. (A kötetből vett idézeteket saját fordításomban közlöm.)
[18] *Uo.*, 257.
[19] Örkény István, *Házastársak*, Bp., Szépirodalmi, 1953[2], 30.
[20] Clark, *i. m.*, 257.
[21] *Uo.*
[22] *Uo.*, 178.
[23] *Uo.*, 334.
[24] *Uo.*, 258.
[25] *Uo.*, 260.
[26] *Uo.*, 260.
[27] *Uo.*, 16.
[28] Örkény, *Házastársak*, *i. m.*, 16.
[29] *Uo.*, 87.
[30] *Uo.*, 90.
[31] *Uo.*, 222.
[32] *Uo.*, 225.
[33] *Uo.*, 341.
[34] *Uo.*, 205.
[35] Lázár István, *Örkény István*, Bp., Szépirodalmi, 1979, 159.
[36] Örkény, *Párbeszéd a groteszkről*, *i. m.*, 107.
[37] *Uo.*, 22.
[38] Örkény István, *Olvasólevelek a* Lila tintáról, = Ö. I., *A mesterség titkaiból*, *i. m.*, 468.
[39] *Uo.*, 471.
[40] Erről bővebben lásd: Reichert Gábor, *Megfelelési kényszer. Politikum és esztétikum összefüggései Déry Tibor ötvenes évekbeli művészetében*, Bp., Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2018, 93–96.
[41] Szirák, *i. m.*, 93.
[42] *Uo.*, 93.
[43] *Uo.*, 6.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 65

„Azt, hogy valamit nem lehet megbocsátani, úgy kerüli meg a társadalom, hogy nem kér bocsánatot. És nem felejt, mert tudomása sincs róla, mit tett." (Z. G.)

Vilmos Eszter

ISMERŐSÖK, KORTÁRSAK ÉS HALÁLOS ELLENSÉGEK

Zoltán Gábor: *Szomszéd. Orgia előtt és után*

A *Szomszéd* önéletrajzi elbeszélője felidézi, amint érettségi öltönyéhez méretet vesznek róla a hetvenes évek végének Budapestjén. „Miközben a szabó mindezeket felmérte, a tudomásomra hozta, hogy volt egy lánya, akit elvittek." Visszatekintve felteszi a kérdést: „Kik vitték el? Nem kis valószínűséggel az ismerőseim. Valamint mindazok ismerősei, akik az *Orgiá*t olvasták. [...] Ismerőseim, mondom, mert az utóbbi években velük foglalkoztam, a nyilasokkal."

Nem meglepetés, hogy az *Orgia* előzményeként és folytatásaként beharangozott kötet szintén a nyilasokkal foglalkozik. Kellemetlen otthonossággal ismerünk rá a korábban igen közelről bemutatott szereplőkre: Kun páterre, Megadja Ferencre és a tizenkettedik kerület megannyi nyilaskeresztesére. A *Szomszéd* mégsem olyan, mint az előző könyv. Míg az *Orgia* tömény, kegyetlen, émelyítően bensőséges dokumentumregény a budai nyilasok szemszögéből, az újabb kötet valami egészen más. Hogy pontosan mi is, nem egyértelmű. Leginkább önéletrajzi esszé, de ugyanannyira műhelynapló is. Eközben alapos levéltári kutatásokon alapuló történelmi munka, önvallomás, eszmetörténeti értekezés, emellett Budapest intellektuális, irodalmi, színház- és képzőművészeti, valamint építészeti tablója a huszadik század első feléből. Utal is rá (a színházi szakmában igen jártas) szerző, hogy „Meg lehetne írni a kor történetét színház- és filmtörténetként – minden lényeges mozzanat felvillanhatna benne" Mindez kiegészül másoktól kapott tanúságtételekkel, egyes közismert személyek negyvenes évekbeli tapasztalatainak bemutatásával (akiknek kilétéről többnyire a fejezetek végén értesülünk), a szerző/elbeszélő szüleinek történetével (a könyvet például egy egyes szám második személyben írt, felszólító módú szöveg zárja „Apám"-hoz). Az egyébként is eklektikus szövegegyüttest tovább tarkítják olyan szellemes kísérletek, mint egy teniszjátszma kezdetének forgatókönyves ábrázolása, valamint a *Szép versek 1944* képzeletbeli antológia tartalmának összeállítása. Tipográfiailag is különleges a kötet, hiszen a főszöveg melletti margókon a szerző kézírásában olvasható jegyzetek találhatók, melyek segíthetnek a

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 66

tájékozódásban a tartalomjegyzék nélküli szöveghalmazban, illetve még bensőségesebbé teszik a befogadói élményt.

Saját célkitűzését – melytől időközben szükségszerűen távolodott – a következőképpen összegzi: „Esszéregény, amiben felidézem felnövekedésem folyamatát. Továbbá hozzáolvasok ezt-azt a lakóhelyemről.

Mivelhogy több mint fél évszázad óta lényegében egyfolytában ugyanott élek. Kezdem azt hinni, nem valami egészséges helyen és közegben." A folyamatosan reflektáló elbeszélői hang gyakran utal a rendhagyó kötettel szemben felhozható kritikákra. Bocsánatkérően hivatkozik az esetleg nehezen befogadható adatmennyiségre, ám egy lábjegyzetben rögtön ahhoz az olvasóhoz szól, akinek ennek ellenkezőjét illetően lehetnek kifogásai: „Talán akadnak majd, akik éppen hogy keveslik a neveket, számokat, hivatkozásokat. Tudom, többféle irányba mozdul ez a szöveg, egyes szakaszai mintha alapkutatásokat feldolgozó értekezések lennének, máskor meg történeteket próbálok elbeszélni. De hát ez volt, ezt csináltam ezekben az években, neveket és számokat kerestem, és közben időről időre képeket, arcokat, hangokat is találtam."

A sokféle szövegrészből álló kötetet összetartják bizonyos visszatérő motívumok. Ilyen például az újabb szereplők bemutatásánál felmerülő születési évszámelemzés, a legszűkebb értelemben vett kortársak felsorolása: „Solti György, a világszerte ismert, ünnepelt karmester innen, a Maros utca 29.-ből indult. Ezerkilencszáztizenkettőben született, akárcsak Eva Braun, John Cage, Fényes Szabolcs, Gyarmati Fanni, Kádár János, Kálnoky László, Muráti Lili, Ottlik Géza, Örkény István, Pongrácz Zoltán, Raoul Wallenberg és Zöldi Márton." Ezzel a banálisnak tűnő, mégis sokatmondó és revelatív technikával Zoltán egyszerre magyar, európai és globális történelmi, illetve kultúrtörténeti kontextusba helyezi az adott személyt és későbbi tetteit. Éppen ilyen széles látókörű, szimultán ábrázolásra van szükségünk, hogy ráérezzünk a történelmi, politikai és ideológiai összefüggésekre, és pontosan erre lenne szüksége a közoktatásnak is.

Zoltán Gábor informatív könyve kétségtelenül használható pedagógiai célokra is. Pontosan azt tárja olvasói elé, amit ő is elvárt volna diákként: az általános, tankönyvízű adatok helyett őszinte szembesítést azzal, mi is történt a múlt században azokon az utcákon, ahol ma élünk. „Sokára és lassan tudtam meg, mi történt a Városmajorban negyvennégy-negyvenöt telén. Az iskolában, ahol a tudást az állami csatorna belém folyatta, nem beszéltek róla. Pedig voltak tanáraim, akiket szerettem, tiszteltem, és akikre most se emlékszem másként, mint jó pedagógusként. De felidézhető akár csak egyetlen eset, amikor az általános tananyag leadásán túlmenően beszéltek volna az itt megesett dolgokról? Hát nem. Ketten szükségét érezték, hogy megcsinálják ezt Ötvenhattal kapcsolatban."

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 67

Az *Orgiá*hoz hasonlóan ez a kötet is nyíltan küzd a nemzeti felelősséghárítás és múlthamisítás ellen. Az előző könyv tanulsága, miszerint nem csupán a német megszállás okolható a holokauszt magyar áldozataival történtekért, hiszen a magyarok egy része nagy örömmel kegyetlenkedett embertársai kárára, itt már a címben megjelenik. A honfitárs, a *szomszéd* közelsége nem azt jelenti, hogy a szövetségesünk lenne; éppen ellenkezőleg: minél többet tud rólunk, annál veszélyesebb. A „fajárulóként" megbélyegzett Jávor Pált feladó Pasaréti útiakról így ír az elbeszélő: „Látom, nem került sok fáradságukba, hogy kifigyeljék őt. Milyen védtelen volt ez a szegény színész! És hogyan bújhatott volna el, negyvennégy márciusában, amikor a Gestapo kereste? Kitehetem ez elé a szöveg elé: *Mindenki szomszéd*. Mert ez a mondat – elsőként megjelent novellám egyik replikája – épp az ilyen helyzetekről szól. Éldegélünk, egy-egy óvatlan pillanatra szabadnak érezzük magunkat, azt hisszük, megválaszthatjuk, kikre figyelünk oda, és kiknek adunk a szavára, kiket szeretünk, miközben közvetlen közelről figyel halálos ellenségünk: a szomszéd."

A Zoltánnál olvasott történelmi adalékok nem csupán azért hagynak az olvasóban mély nyomot, mert ismerős nevekkel és utcákkal találkozik benne, és nem is csak azért, mert (az *Orgiá*ban folyamatos, de itt is előforduló) kegyetlenségek plasztikus ábrázolásai örökre az elméjébe égnek, hanem azért is, mert ahelyett, hogy a szerző álobjektív történetírásra, a megkérdőjelezhetetlen igazság közlésére törekedne, inkább végigvezet minket saját tanulási, ráismerési folyamatán. Gyakran visszatérnek az „akkor még nem tudtam", „csak évekkel később értettem meg" kezdetű formulák, melyekkel egyrészt könnyen elnyeri a befogadó szimpátiáját, másrészt komoly kritikát fogalmaz meg a mindenkori magyar társadalommal szemben, amely a rezsimek váltakozásával mindig más céllal, de folytonosan gyakorolta az intézményes elhallgatás és relativizálás különböző formáit. A szerző hivatkozik egy nemrég elvégzett felmérésre, amely szerint „»a magyarok« 63 százaléka szerint »a zsidók« még mindig túl sokat beszélnek a Holokausztról. Ezzel szemben azt tapasztalom, hogy ahogyan a nem-zsidók, úgy a zsidó származásúak se beszélnek róla, hogy a budai zsidóknak kevesebb mint egynegyede érte csak meg a második világháború végét, nem beszélnek az Alma utcai öregek és a Bíró Dániel-szanatórium betegeinek lemészárlásáról, az Új Szent János Kórház zsidó betegeinek és orvosainak megöléséről és arról se, hogy azok, akik kirabolva, lakásukból elhajtva túlélték a nyilasuralmat, utóbb a legritkább esetben kapták vissza ingóságaikat és ingatlanjukat."

A *Szomszéd* többek között azért sem válik vérszegény történelmi értekezéssé, mert forrásként nem csupán poros levéltári dokumentumokat használ, hanem korabeli, kanonikus szerzők önéletírásait, esszéit és vonatkozó

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 68

irodalmi műveit is. Gyakran előkerülnek Kassák Lajos, Vas István vagy Márai Sándor különböző szövegei, reflexiói a körülöttük folyó eseményekre. Mészöly Miklós *Film*je, amely egészen pontosan a Zoltán-könyvekben szerepeltetett utcákon játszódik, szintén fontos összehasonlítási alappá válik. Az irodalmi igényességű írások nemcsak nyelvileg hatnak üdítően a nyilasok szájába adott mondatok között, hanem látásmódjuk egyedisége miatt is. Zoltán így indokolja ezek beemelését a szövegbe: „szükségem van Weöres verses naplójegyzeteire és Vas Istvánnak az ezerkilencszáznegyvennégy márciusától egy éven át vezetett, *Márciustól márciusig* című verses naplójára, hogy lássam, hogyan viselkedik nem is *az író,* hanem *a művész,* általában a gondolkodó és gondolatait, észleleteit életvitelszerűen rögzítő ember a folyamatos életveszély közepette." „Egy író, ideális esetben, odafigyel és igyekszik megérteni. Nála jó helyen vannak a történetek, a vallomások."

A magyar irodalom szereplői amellett, hogy krónikásként kapnak szerepet, jelen vannak a kötet egyéb helyein is. A hazai antiszemitizmus elburjánzását a kötet tágabb ideológiatörténeti kontextusba ágyazza, melyben tisztázza, milyen viszony van a népi-urbánus, sváb-zsidó, konzervatív-liberális, jobboldali-baloldali fogalompárok között, és ezen relációk hálójában melyik jól ismert irodalmi, közéleti személyiség hol helyezkedik el. Zoltán úgy fogalmaz, hogy „Szabó Dezső nem magánhasználatra sajátította ki Adyt, és nem elégedett meg azzal, hogy esztétikai örömben részesítheti olvasóit: ezerkilencszázhúsz március ötödikén Szabó Dezső vezetésével 900 egyetemista vonult a parlamenthez, ahol egy petíciót adtak át a numerus clausust követelve." Vas Istvánt talán a kelleténél naivabbnak ábrázolja, mikor azt írja, hogy „ezerkilencszáznegyvennégy decemberében döbben rá, a nyilasok nem kizárólag svábokból verbuválódtak. Azért érdekes ez, mert ő, évekkel korábban, a népi-urbánus háborúban, annak ellenére, hogy zsidó származású volt, a népiekhez zupált be. Illyés pedig, a topic elindítója, eredetileg (állítólag) nem a zsidók, hanem a svábok ellen indított harcot."

Üdvözlendő, hogy Zoltán Gábor nem próbál meg úgy tenni, mintha semmiféle folytonosságot vagy kapcsolatot nem látna a korabeli és a jelenlegi Magyarország politikai légköre között. Mellébeszélés nélkül megfogalmazza, korunk közhangulatát tapasztalva miféle ráismeréseink lehetnek a negyvenes évek Magyarországának rendszerét lelkesen kiszolgálók motivációit illetően: „Rendre ott van az az adalék is, hogy a későbbi áldozat száján kicsúszott egy boldog mondat, vagy hogy az addig fegyelmezett arcon átfutott egy mosoly. Most, a kormány által tömegesen kihelyezett Soros-plakátok értetik meg velem, milyen gyűlöletes a fasiszták számára a zsidómosoly, a zsidókacaj."

A *Szomszéd* olyan kötet, amely a szerző/elbeszélő tabuk nélküli önvizsgálatát előtérbe állítva mindenkit szembenézésre ösztönöz: úgy az ország politikai elitjét, mint a budai lakosokat vagy bárkit, aki egyszer-egyszer a Városmajor felé téved. *(Kalligram, Bp., 2018)*

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 69

SNECI A SZÁKBAN

Benedek Szabolcs:

Kádár hét napja

Kádár János, többszörösen börtönviselt írógépműszerész és nikotinista, egykori belügyminiszter és a Nagy Imre-kormány jelenlegi tagja a Kremlben ül, kialvatlanul. A csillárt még cárok belsőépítészei rendelték az impozáns terembe, a Romanov-ház viszont már rég odalett; a Kádárral szemben helyet foglaló atyuskát Nyikita Szergejevics Hruscsovnak hívják. Kádár szíve hevesen ver, az arcizma meg sem rezdül azonban, és lassan kifújja a füstöt. 1956 novembere van, egy rövid és kegyetlen évszázad mértani közepe. A dohányfüstben feldereng Kádár előtt minden, ami eddig neki a 20. századból jutott. Fiume és Somogy megye, Horthy és Rákosi cellái, illegalitás és előléptetés, két vesztes világháború, két nő, két temetés (az anyjáé és az öccsé). Végső soron permanens küzdelem. Most meg odahaza ez a forradalom (az mindegy most, hogy ő, vagy az asztaltársasága minek gondolja és mondja), és akkor megérti.

Mit is ért meg? Ezt igyekszik velünk megértetni Benedek Szabolcs *Kádár hét napja* című könyve. Ezt a pár megfontolt szippantást a cigarettából, ezt a néhány álmos szempillantást. És a döntést, amelyet Kádár ezeket követően meghozott, és amely tulajdonképpen máig meghatározza Magyarország történelmét. Szóval nem kicsit vállal.

Hogy kerül ide Kádár János, honnan érkezett, és kicsoda is ő egyáltalán? – ezek a regény legfőbb kérdései. Ha hosszú és kanyargós utat kellett is megtennie a cári csillárig, az hamar világossá válik számunkra, hogy a keleti blokk háromnevű nagyhalaktól hemzsegő, algás tavában Kádár csak egy sneci. Kifogják és visszadobják kényük-kedvük szerint. De amíg tehetetlenül tátog a szákban, lepereg előtte az élete, és hamar világossá válik számára – Benedek Szabolcs könyve plasztikusan mutat erre rá –, hogy az események alakítására semmiféle ráhatása sincs. A kiszámíthatatlanság, a bizalmatlanság és az összeesküvések oxigénhiányos légköre tette tehát Kádárt Kádárrá. Ez látszik magyarázni a magabiztosságnak álcázott idegőrlő bizonytalanságát, és ez segít értelmeznünk a kort is, ami az ő nevét viseli. A leszámolásokat, a százszámra hozott halálos ítéleteket, és az élethosszig tartó színjátékot, ami arról szólt, hogy ő, a grízes metélt gourmand-ja, a fusizás hitehagyott védőszentje és a téli vadászatok szerelmese a népével a kissámliról újra és újra összekacsint. Feltehetően akkor és ott, a Kremlben Kádár előtt felsejlett, hogy kegyetlenül nehéz lesz. De félt a szenvedéstől, úgyhogy

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 70

vállalta mégis. „A cigaretta meghozta a bátorságát", olvassuk, és akkor Kádár belekezd. Elvtelen és megalkuvásokkal teli országlásához idegen földön, idegen cigit szorongatva lát hozzá.

A *Kádár hét napja* különben – akár Voltaire alapműve – pikareszk regény. *Candide vagy az optimizmus* helyett Kádár vagy az opportunizmus. Egy valószerűtlen, ám kétségkívül megtörtént kiruccanás történetét beszéli el, amelynek autóval (fekete), repülővel (rozoga) és tankkal (izzadság- és olajszagú) közlekedő főszereplője megjárja a poklot, hogy saját bőre mentése érdekében hazahozzon belőle egy nem jelentéktelen darabot. Kádár mágikus-misztikus utazása Mindenszentektől a „Nagy Októberi Szocialista Forradalom" évfordulójáig, a Parlament déli kapujától a Parlament keleti kapujáig, éjszakától hajnalig, álmosságtól álmosságig tart. (Mennyi-mennyi szimbólum!) Willy Fog nyolcvan nap alatt kerülte meg a Földet, Kádár János körül hét nap alatt fordult meg a világ. Földrajzi értelemben persze tapodtat sem haladt, hiszen Tököl, Ungvár, Munkács, Moszkva és Szolnok érintésével a Kossuth térre tért vissza, vagyis a kiindulópontja megegyezik az úticéljával. Úticélról és kiindulópontról beszélni persze pontatlan. Se az indulást nem ő kezdeményezte, se az érkezést nem ő tervezte ugyanis így, azt viszont feltehetően átlátta, hogy döntésével jó időre megpecsételi a Magyar Népköztársaság sorsát.

A *Kádár hét napja* ebben a megközelítésben egy országra kiterjedő kötött pályás közlekedési paktum tényfeltáró tézisregénye. Kádár pedig a rovott múltú villamosvezető, akinek bevonták már párszor a jogsiját, és aki most hajtási engedélyt kap újra. Ha pedig már így alakult, igyekszik úgy tenni, mintha nemcsak a sofőr lenne ő, hanem a kalauz is, sőt, ő szerelné meg a lerobbant szerelvényeket, és maga döntene a megállókról is. Közben persze – tudjuk – előre lerakott síneken halad, és számos sebességi korlátozást is be kell tartania, hiszen az áramot is egy messzi, Urálon túli erőműből nyeri.

De elkalandoztam. Mindezek a regényidőn kívül eső következmények ugyanis, az elbeszélt hét nap posztulátumai. A kötet ehelyett inkább afféle szocialista kémtörténet, amely Tarr Béla hosszú snittjeiben mondja újra Kafka kilátástalanságát. Előkerülnek a könyvben noirokból és a partizánnovellákból ismerős elemek is, Benedek Szabolcs azonban ügyes mértékletességgel használja a műfaji kódokat, hiszen azok egytől egyig a cselekményt szolgálva, szervesen épülnek be a szövegbe. Jó döntésnek gondolom, hogy a szerző egyik mellett sem köteleződik el végérvényesen, annak viszont megtalálja a módját, hogy korábbi kedves témáiról ismét írhasson. Előkerül a kötetben Fiume, a Tanácsköztársaság, sőt, nyomokban labdarúgást is tartalmaz a regény, a kronológia kegyetlensége okán a Beatles azonban ezúttal kimaradni kényszerült. (McCartney és Lennon tinédzserek még, amikor Kádár kellő határozottsággal lép fel Moszkvában.)

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 71

Műfajilag a legpontosabb talán történelmi-lélektani regénynek hívnunk a *Kádár hét napjá*t. A cselekmény kimenetelét ismerjük, Benedek emiatt a történések mögött rejlő indítékokat kutatja. Fontos, hogy könyvének főszereplőjét sem felmenteni, sem pedig elítélni nem szándékozik, tetteinek mozgatórugóit kívánja megérteni inkább. Visszakíséri ezért Kádárt a gyerek- és az ifjúkorába, elhivatottan oknyomoz. A kötet eszerint afféle múltba induló munkásmozgalmi road movie tehát, ami azt is segít belátnunk, hogy a kommunizmus építésén ügyködő önjelölt alfaproletároknak legtöbbször csak a robotpilóta üzemmód jutott. És akkor még jól jártak az Oroszország területére marhavagonban becsempészett Vlagyimir Iljicshez, vagy a tankon hazalopott Kádár Jánoshoz képest. Persze, hogy is mutatna egy hithű kommunista a business classon?

Benedek Szabolcs finom és kifejező szimbólumokat használ. Ezek egyike Kádár még Budapesten megállt karórája, amelyet a Szolnokra bereptetett, frissen felhatalmazott vezető földet érését követően egyből felhúz, hogy ezzel jelképesen újraindítsa Magyarországon a marxista időszámítást. Fontos szerep jut az alkoholnak, valamint a monarchikus enteriőrökre rátelepült munkásmozgalmi tárgykultúrának is. A körültekintően megmunkált szivardoboz és a vacak alumínium hamutartó, a cár fogadótermének falára akasztott Lenin-portré olyan identitászavaros és megalomán világot hivatottak megjeleníteni, amelyben biedermeier ízlés szerint ácsolják a számtalan bitófát. A pompás díszletezés mellett Benedek a jelmezekre is odafigyel. Kádár Moszkvában kapta meg Budapestet, és beszédes, hogy mellé ballonkabátot, valamint egy pár vadiúj szovjet lábbelit is ajándékoztak neki az Urálon túl. November hetedikén egy újragombolt ember szállt már ki a T-54-es tankból Pesten. A legfontosabb színpadi elem, a legfőbb jelkép persze a cigaretta, Kádár függőségének ékes bizonyítéka. Segít legyőzni az aggodalmait, elrejteni a kételyeit, és mint valami internacionalista gumibogyószörp, elősegíti a döntő pillanatban való megacélosodását is.

A dohány éberen tart, az éberség márpedig a jó kommunista egyik legfőbb erénye. Kivált ezekben a torkolattűztől kiszámíthatatlan, álmos, novemberi estéken, amikor Terv cigi füstjétől nehéz a fővárosi levegő, a mestertervet azonban senki sem sejti még. Benedek a Lenin által lefektetett erkölcsi kódex további sarkalatos pontjait is felsorakoztatja a regényben. A munkabírás és a bizalom nélkülözhetetlenek például, ahogy hamar megtanuljuk azt is, hogy a marxi történelemfelfogásban a kérdéseknek viszont nem jut kitüntetett hely. Kádár példája azt mutatja, hogy a gyöngeség bocsánatos bűnnek számít, a gyöngédség pedig, bár semmiképpen sem erény, a forradalmi hevület következtében keletkezett túlfeszültség levezetének legitim szelepe. (Ebben a tekintetben hasonlatos egy tál ízletes grízes tészta elfogyasztásához.)

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 72

A kommunista karrierek kevésbé kiszámíthatók az ókori Róma által kínált cursus honorumnál. Aki a keleti blokkban funkcionáriusnak szegődik, annak készen kell állnia rá, hogy a saját folyosóit is mindig újraépítő útvesztőbe lép be. A szovjet birodalomban és gyarmatain a bizonytalan az egyetlen bizonyosság. Aki nincs azzal tisztában, hogy a szónoki emelvényről egyenesen a magánzárkába is vezethet az út, de mindez visszafelé (és többször is) megjárható, az nehezen boldogul ebben a különös, skarlátfényű kozmoszban. Kádár tudhatta ezt a legjobban, hiszen kinevezésének körülményei egyfajta különös emberrablásra hasonlítanak. Igaz, feje tetejére állított háztűznézőként is elmesélhetők.

Ki van velünk, ki ellenünk, és egyáltalán, kik vagyunk mi? – kérdezhette magától Kádár az elbeszélt hét nap alatt legalább hetvenhétszer. Benedek Szabolcs megfontoltan, kellő távolságból rajzolja meg a születő vezető portréját. Nem sugall, nem interpretál, csupáncsak felidéz, összeilleszt, rögzít. És ez rokonszenves vonása a könyvnek. A szerző ráadásul remek elbeszélő. Informatív, izgalmas, sodró prózája a magamfajta lassan haladók számára is jó tempóban fogyasztható. Olvastatja magát a szöveg, mert bár kellően részletgazdag, egyetlen pillanatra sem nehezedik el. Megfelelő mennyiségben és mélységben adagolja a történelmi összefüggéseket is. A néhány markáns vonással felvázolt belpolitikai fejetlenség megismertetését követően röviden a geopolitikai realitásokkal és kihívásokkal is szembesülünk. Noha elsősorban Kádárnak az ezek alatt felmerülő dilemmáit veszi számba, és behúzott szárnyú felfelé zuhanását idézi fel, a regény nem csak a címben említett hét napról szól.

A cselekményt helyenként flashbackekkel szakítja meg a szerző, és bár ezek a visszapillantások olykor hosszabbra nyúlnak a kelleténél, nagyobbrészt még időben kanyarodunk vissza tőlük az események fő sodrához, oly módon méghozzá, hogy a múltbéli tapasztalatok mindenkor a jelen viselkedési mintáit magyarázzák, árnyalják. A regény legvégén Kádár arra gondol, hogy világéletében egyedül volt. És ez, azt hiszem, kulcsmomentum. Ez a felismerés szervezi ugyanis voltaképpen az egész szöveget. A *Kádár hét napja* különös, zárt magánvilágba kalauzol ugyanis, ahol a címszereplőnek állandóan külső vagy belső ellenségtől kell tartania. A szöveg tanúsága szerint Kádár folyamatos lépéskényszerben volt 1956 előtt is, és a múltból hozott és végső soron megalapozott paranoia a későbbi életét is végigkíséri. A nem múló szorongatott helyzetek kikezdik a személyiséget, Benedek Szabolcs regényéből pedig már felhatalmazása első napjaiban is az Arany-ballada V. Lászlójához hasonló Kádár-karaktert ismerünk meg, aki egymagában, fáradtan, szovjet kölcsönszerelésben, és a körülményeknek teljes mértékben kiszolgáltatva kezdi meg országlását.

Amilyen alapos címszereplője, a nikotin- és konyakszagú, Moszkvából fellőtt mesterséges Kádár-kisbolygó röppályájának megrajzolásakor,

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 73

regényének többi karakterét olyan nagyvonalúan skicceli csak fel Benedek. Ott vesszük fel az események fonalát, hogy Kádár a belügyminiszter Münnich Ferenchez siet, és vele együtt járják be ezt a hét napig tartó, hosszú utat. A moszkovita Münnichről viszont alig tudunk meg közben valamit. Ő is, de a kötet többi hőse is jelentéktelen epizodista csak a könyv gravitációs pontjaként tételeződő újsütetű miniszterelnökhöz képest. Nem ismerjük meg a félelmeiket, a rémálmaikat és a reményeiket sem. Az aprólékosan kidolgozott Kádár így patyomkinfigurák között bolyong. Rajta kívül a könyv adós marad a hús-vér szereplőkkel. És ezért nagy kár. Ha innen nézzük, a *Kádár hét napja* regényben elbeszélt monodráma tehát.

Kádár János – ez kiderül a könyvből – kevés eszközből építkező színész, akire bár roppant szerepet mért a történelem, azt takarékos eszköztárával is hosszú ideig sikerült játszania. Kádár a közlekedési rendőr, akitől a kialakult káosz kibogozását várják, közben fél szemmel végig egy távolabbi kereszteződés viszonyaira is tekintettel kell lennie, mindahányszor a sípjába fúj. Kádár az idegen kottából vezénylő karmester. És Kádár a lakberendező is, aki egy pillanatra sem tévesztheti szem elől a tulajdonos ízlését, közben mégis úgy kell tennie, mintha az albérlő igényeit venné előbbre. Kádár a megszálló Szovjetunió és a megszállt Magyarország között kifeszített forró drót kötéltáncosa. És bármennyire felnagyította is figuráját a nosztalgia vagy a gyűlölet, a regény azt érteti meg velünk, hogy a megbízóihoz képest Kádár csak egy szákba szorult, vaksin pislogó, életfogytig uralkodásra ítélt, de a tó mélyén szüntelen fulladozó, ravasz sneci. *(Helikon, Bp., 2018)*

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 74

Mizsur Dániel

IRODALOM ÉS SZOCIOGRÁFIA

Juhász Tibor: *Salgó blues*

Juhász Tibor a FISZ és az Apokrif Könyvek gondozásában 2015-ben megjelent *Ez nem az a környék* című verseskönyvét követően idén prózakötettel jelentkezett. Az eddigi kritikák szinte mindegyike regisztrálta már Juhász első verseskötetének és a *Salgó blues* világának és nyelvének azonos vagy rokon jegyeit, utóbbi művet gyakran az *Ez nem az a környék* egyenes ági prózai folytatásaként emlegetve. A két említett könyv egymás mellé állítása evidens, a prózakötet jelen kritikai értékelése ezért sem veszi számba azok motivikus-tematikus hasonlóságait és azonosságait.

A *Salgó blues* tizennégy rövid prózai írás foglalata, melyeket az azonos színhely és elbeszélői nyelv tart össze leginkább – (kis)regényről azonban nem érdemes beszélni, az ilyen vonatkozású műfaji kérdések voltaképpen irrelevánsak a kötet egyes darabjainak, valamint egészének értékelésében. A szociográfiai és az irodalmi szándék autonómiájának problémaköre viszont annál lényegesebb: a kizárólag a kötet darabjaira mint szövegegységekre fókuszáló értelmezői eljárásban nyilvánvalóvá válik a *Salgó blues* szociografikus olvasatának lehetősége, a hiátusokkal kifejezett, ennélfogva a novella direkt alkalmazhatóságát problematizáló műfajmegjelölés („n_v_ll_k") pedig az irodalmi szándékot egyértelműsíti.

A szövegdarabok koherens világát Salgótarján gazdasági, szociológiai és morális vonatkozásban is peremvidéknek nevezhető színhelye és annak alakjai, társas kapcsolatai képezik: a „kolduspaloták" (*Kés nélküli böllérek*), kolónialakások miliője, az Acélgyári út és vonzáskörzete, a Kék Acél nevezetű kocsma és annak törzsvendégei. A referenciális színtér (melynek konkrét megjelölései szinte kivétel nélkül mindegyik szövegdarabban előfordulnak), az élethelyzetek és -stratégiák realitása, valamint a narrátor funkciója és szándéka alapozzák meg a *Salgó blues* szociografikus olvasatának lehetőségét. Annak ellenére, hogy egyes szövegdarabokban a narrátor részese az eseményeknek, szerepe mindvégig a történéseket leíró-rögzítő kívülálló tanúé. Érezhetően nem az ábrázolt társadalmi csoportból származik, a szereplőket gyakorta diktafonra rögzítve beszélteti, mint például a *Kék Acél*ban vagy az *Ágyas Jani otthonai*ban: „Légypapír lóg a lámpabúra széléről, ahogy elhaladok alatta, mozogni kezd. Bekapcsolom a diktafont, várom, hogy Barna mesélni kezdjen." A *Salgó blues* elbeszéléseinek forrásai egyrészt tehát maguk az ábrázolt szereplők (például Barna), másrészt maga a narrátor mint tanú – a forrásmegjelölés aktusa azonban nem repetitív, átgondolt és következetesen

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 75

megkonstruált szerkezetet alakít ki a narrátori működésmód. Mindezt még inkább hitelesíti a puritán, akkurátus, realizmusra törekvő, a figyelmet magára elsősorban egységességével és következetességével felhívó elbeszélő nyelv, amely szükségszerűen következik a narrátori pozíció(k)ból. Egyértelmű erénye ez a kötetnek, dicséri a szerzőn túl a szerkesztő munkáját is. Mindezek tekintetében – azaz az elbeszélői működés, valamint a referencialitás felől – talán nem túlzás a *Salgó blues*t szociográfiaként olvasni.

A referencialitás azonban nem mindig jár együtt kikezdhetetlen tényszerűséggel. Az elbeszélő gyakorta támaszkodik a szóbeli mondákra-legendákra, azokat viszont nem kérdőjelezi meg a tényszerűség felől, miközben a faktum iránti helyenkénti igény ugyanúgy mozgatóereje az elbeszéléseknek, mint a legenda vagy az elbeszélői feltételezés (*Helytörténet*). (Barna monológjának igazságát megkérdőjelezi ugyan a narrátor, mégis a beszédre, a beszéltetés aktusára helyeződik a hangsúly, nem pedig az igazság felderítésére.) A *Salgó blues* tényszerűség iránti igénye nem olyan erős és kiterjedt tehát, hogy fenntartások nélkül működtethessük a szociografikus olvasat autonóm lehetőségét: a referenciális hely nem egészül ki a referenciális idővel, az agónia alakjainak sorstörténetei gyakran fiktívek, a rögvalóság realisztikus ábrázolásába az irodalmiság visszafogott stilizációja keveredik.

Az Acélgyári úti lakosok a *Salgó blues* alakjainak modelljei az esztétikai megformáltság értelmében: „Mint mindannyian, ő is modellt ül nekem." A rögvalóság anyagának át- és újrarendezése az irodalmi intenció együtthatója, azé a szándéké, amely érezhetően a faktum, avagy a faktum illúziójának megteremtése által elnyomott. De nem végérvényesen és kizárólagosan – a *Salgó blues* „tájleírásai" ugyanabból a forrásból fakadnak, melynek lírai hozadéka az *Ez nem az a környék*, a kiirthatatlan irodalmi intenció (pl. hasonlat) pedig az ilyen jól sikerült mondatokban nyilvánul meg: „A magas, boltíves ajtón alig hatol át az Acélgyári út zaja. Csak néhányan ülnek az elülső padsorokban. Kezük összekulcsolva, ujjaik között zsíros rózsafüzér, ha valamelyik elszakad, a padlózathoz koccanó gyöngyök olyan hangot adnak, mintha sortűz ropogna." Az viszont semmiképpen nem állítható, hogy az irodalmiság, az irodalmi intenció olyan nagy teret követelne magának, amelyben a szociográfia és annak vonatkozásai ne férnének el – nem csak metaforikus értelemben, hiszen a három-négy, de legfeljebb hétoldalas (*171102_022.mp3*, *Múltaknák*) szövegdarabok egyszerűen a helyszűke miatt nehezen tudják kibontakoztatni a helyzetekben, alakokban, de a műfajban/olvasásmódban is rejlő lehetőségeket. (A kötet egésze sem több hetvenkilenc oldalnál.) Bármennyire is archetipikus alakjai a kötet szereplői az archetipikus helynek (és ez nem a

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 76

kötet negatívuma: a *Salgó blues*ban egyszerűen felismerhetővé válik *bármelyik* peremvidék agóniája), cselekvési lehetőségek, a kialakuló akciók és legfőképp az életstratégiák, sorsok egy-két kivételtől eltekintve kibontatlanok.

Ez már csak azért is hiányérzetet keltő, mert azok a *Salgó blues* legjobban sikerült részei, ahol mégis látszódnak az okok és az okozatok, a rendszer és a megküzdési stratégiák, a személyiségben rejlő feszültségek. Példaként említhető a diktafon által rögzített hangfelvétel fájlnevét címbe emelő *171102_022.mp3* című szövegdarab, melyben végigkövetjük a „főhős" monológjából életútját a Sztálin-szobor ledöntésétől az államszocializmus viszonyain át a rendszerváltás sajátos, de nem egyedi nézőpontból történő értékeléséig: „Hát figyelj ide. Mink abból, amit ezek mondanak, semmit se éreztünk. Egyszerű munkásemberek voltunk, mit tudtuk mi, hogy szétrohad fejünk felett a rendszer? Aztán láttuk, hogy lebontották körülöttünk a munkahelyeinket, minket meg itt hagytak, hát vittek volna el a picsába minket is, legalább mondott volna valaki valamit, hogy miért rossz az, ami volt, ha az embernek munkahelye volt, meg élete, miért rossz az, ha megbecsülik."

Szociográfia és irodalom, faktum és fikció egyvelege tehát a *Salgó blues*. Nem hagyható figyelmen kívül azonban az a tény, miként is valósul meg ez a műfaji/olvasásmódbeli kettősség – a kiegészítő egyensúlytól az aránytalan dominanciáig terjedhet ennek megítélése. A *Salgó blues*ban – ahogyan azt már korábban Deczki Sarolta is felvetette (*Alföld*, Kortárs fórum 1., Juhász Tibor *Salgó blues* című kötetéről), ez a kettősség az egymást korlátozó tulajdonság-együttesek mentén alakul: „Nehezen tudom megfogalmazni, mi volt a problémám a kötettel. Talán az, hogy a szociografikusság és az irodalmiság kicsit egymás ellen dolgoznak, egyik sem jut el a saját lehetőségei határáig. A szociográfiai tartalmat korlátozza az irodalmi intenció, az esztétikai hatást pedig néhol lerontják a tárgyszerű szociográfiai leírások." A rövid terjedelem ellenére kétségtelen, hogy nehéz vállalkozás szociográfia és irodalmiság egymást támogató egyensúlyának beállítása – ezt talán nem is sikerült a *Salgó blues*ban megteremteni. A műfaji megjelölés („n_v_ll_k") talán éppen ezt az eldöntetlenséget hivatott megoldani: novellák is ezek, meg nem is. A kívülről származó műfajt és olvasásmódot érintő ajánlat azonban nem jelölheti ki a szöveg tényleges megvalósulásának értékelési módozatait. Az egymás ellen dolgozó szándékok nem békíthetőek ki a szövegen kívülről. Ebből a szempontból is válik bizonytalanná a kötet mottójául választott Mészöly-idézet *Az atléta halálá*ból, amelyből talán a legfontosabb rész a mottó második fele: „Aki sosem írt, csak élt, azt könnyen megtéveszthetik az ilyen kikötések: azt hiheti, hogy ami az ujjbegyében, az mindjárt a papíron is. Én nem áltatom magam." A szavak Hilditől származnak, aki az *Az atléta halálá*ban foglalt magánfeljegyzések szerzője, célja pedig, hogy élettársa, Bálint halálát követően saját magának tisztázza ezekben a feljegyzésekben közös

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 77

életük viszonyait. Hildi, aki hangsúlyozottan nem író (más kérdés, hogy a szöveg megvalósulását, mondatszervezését, szerkezeti metaforáit és bölcselmeit tekintve igenis kirívó írói kvalitásokat mutat, mindez azonban erősen megkérdőjelezi a realista kód legitimitását vagy a „regény" hibamentességét), a feljegyzések készítése közben fogalmazza meg ezeket az önreflexív, a kudarc lehetőségével számoló, szentenciózus mondatokat. Életanyag és megformáltság, élet és irodalom szakadéka – ez Hildi szavainak legfőbb jelentése. A *Salgó blues* elbeszélője megelőlegezné magának a kudarc lehetőségét, nyíltan vállalva azonban a feladatban rejlő (a peremvidék leírására vonatkozó) felelősséget? Figyelmezteti magát, hogy ez nem könnyű feladat? Hogy gondolat és mondat, szándék és megvalósulás nem esik egybe? Hiszen ez az írói feladat. Talán a szociográfia volna – mint faktum – a „megformálatlan" anyag, melyet az irodalmiság felé kellene terelni, nemesítve azt. Ebből következhetne az, hogy a *Salgó blues* műfaji megjelölése nem sz_c_gr_f, hanem n_v_ll_k. *(Scolar, Bp., 2018)*

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 78

Murzsa Tímea

„CÍM A HANYATLÓ TARTALOMBÓL"

Wirth Imre: *Ő volt a rejtélyes állat*

Wirth Imre hosszabb kihagyás után tért vissza a magyar irodalom színterére, legalábbis mint szépirodalmi szerző (irodalomtörténészként ugyanis aktív maradt). Legutóbbi (és egyben első) kötete, mely egyébként regény, és a *Történetek az eszkimóháborúból* (József Attila Kör–Pesti Szalon, Budapest) címet viseli, 1994-ben jelent meg; a legújabb, az *Ő volt a rejtélyes állat* című verseskötet pedig 2018-as. A szerző „újrakezdő" műve a Scolar L!ve-sorozatát erősíti, és egy-két fiatalkori zsengétől eltekintve a 2010-es évek óta írott szövegeket tartalmaz. A kisméretű, feltűnő borítójú könyv amilyen rövid, olyan komplex. Vérbeli posztmodern lírával van dolgunk, mely Kemény Istvánnak, a kötet fülszövegírójának „2018 egyik költészeti szenzációja" volt. A vélemény nem túlzó, Wirth Imre művét egyedi és kimunkált versnyelv jellemzi.

A „posztmodern" jelzőt az *Ő volt a rejtélyes állat* számos tulajdonsága előhívja. A kötet nyitó verse rögtön intertextuális hálóba helyezi a könyvet. A *HOGY ELTÖRÖTT*[1] Ady Endre *Kocsi-út az éjszakában* című versét parafrazeálja: „*HOGY ELTÖRÖTT*, ami még / tegnap félig pattogott. […] Minden olyan elgyötört / mintha szerelem lenne, / s az éj sivatag benne, / csonka, szilánkosra tört". Az Ady-féle „[f]élig mély csöndből" és „félig lármából" „teljes csönd és lárma" lett. A zavar kiterjesztése modellálja a modern és a posztmodern közötti váltást – a nagy narratíva nem létezik többé, még részletekben sem, a világ végérvényesen érthetetlenné vált. Ahogy Horváth Éva fogalmaz kritikájában: „[e]z a gesztus újra is értékeli az Ady-sorokat, kiélezettebbé, visszavonhatatlanná teszi őket."[2] Az intertextuális utalások a későbbiekben is folytatódnak. József Attilától kezdve (például: „dinnyehéj feletted" [*MOST MINDENBEN*]; „*A VIZES SÍKON* senki sír" [*A VIZES SÍKON*]), Parti Nagy Lajoson („PNL dallamára" – olvashatjuk a *MI EZ A NYÁR* előtt), Kosztolányi Dezsőn („A kincstárból az ékszerekkel / Béla elszállt – se vegyszerekkel, // se sajttal nem tér vissza többé [*ALTATÓKÉNT FÉNYLIK*]"), Sajó Lászlón (a *HÁNY FELES* c. vers neki lett ajánlva) át még George Orwell is megidéződik az árulás motívuma mentén („Lombos gesztenyefák alatt / Eladtál és eladtalak" – szól az áruláshoz köthető dal az *1984*-ben. Wirth kötetében a Martinovics Ignácról szóló, az említett motívumot feldolgozó AZ A FEKETE RUHÁS PAP című versben pedig többször előfordul a „gesztenye" kifejezés.)

Az intertextualitással és a posztmodernnel szorosan összekapcsolódik az identitás keresése. „Ahogy a Történetek elbeszélője az identitást keresi,

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 79

ugyanúgy a versek szubjektuma is bolyong a verstérben, hagyományban, huszonegynéhány év időbeli tapasztalatával." – nyilatkozta Wirth Imre.[3] A bolyongással együtt kulcsszavai a műnek a titok, a formátlanság, a *nemhely* és a *nemlét*. Maga a címadó vers és a benne megidézett rejtélyes állat is erre utal: „Ő VOLT A REJTÉLYES ÁLLAT / KI ÉL MÉG, ÉS SZENDEREG / SŐT EGÉSZSÉGESEN BETEG / Cím a hanyatló tartalomból / a szívedre ne vedd, benne élsz, / csak vigyázz, itt minden sejtelem". Az egyetlen, ami hordoz magában valami bizonyosságot, az az emlékezet. A sors furcsa fintora, hogy az a valami azonban szükségszerűen nincs, hiszen csak az emléke hozzáférhető. A kötet motívumai közül talán ez az, ami a legerősebben benépesíti a szövegteret, alegységektől *(Mi ez a nyár, Kordéban hozták őket, Esti, Hajnali)* függetlenül. Hiszen a korábban tárgyalt intertextualitás által is valami olyan ékelődik a szövegtérbe, ami annak idejéhez képest korábban keletkezett, és ebben az új környezetben – Wirth kötetében – már soha nem lehet önmaga, hiába váltja ki az olvasóban az emlékezés reflexióját. De erről (is) szólnak a történelmi eseményeket feldolgozó írások is: annak az emlékéről, hogy a nyilasok embereket lőttek a Dunába (*MOST MINDENBEN*), a Trianon-kastélyról (A VERSAILLES-I KIS-TRIANON-kastély), vagy korábbra tekintve Martinovics Ignác kivégzéséről (*AZ A FEKETE RUHÁS PAP*), melyet Wirth így értékel: „Valójában nem volt Martinovics-összeesküvés [...], semmi nem volt, csupán ürügy, hogy lefejezzék a magyar értelmiség jelentős részét".[4] A kiválasztott történetekben közös, hogy általuk a magyar történelem szövete felhasadt, valami végérvényesen elromlott. Különösen izgalmas választások ezek abban a tekintetben, hogy a közös emlékezet állandóan jelenlévő, újraíródó történetei (különösképpen igaz ez az első két említett eseményre), azonban szerencsés módon Wirth szándékosan nem a velük kapcsolatos emlékezés „bevett" formáját használja, annál sokkal finomabban, rengeteg ráértéssel dolgozik. Nem a lényegre koncentrál, s pont így látja meg azt – hasonlóan ahhoz, ahogy Pilinszky János „Istent keresi".

Az emlék motívuma emellett szorosan összekapcsolódik a halállal, a végesség tudatával. Ez az apa-lánya versekben csúcsosodik ki: „lánya jövőbeli / árny, aki él még, szalad a kerítéshez, / ahol egyszer látta őt, amikor / élt még, láthatatlan üvegbe zárva" (*SZALAD A LÁNY*). Máshol: „annyi sem választ el, mint egy emlék, mint / az a tompa végtelenség, ami végigkísér / monomániásan, a tégla súlya a ház falából, / az az összeomlás, könny nélkül, ahogy elmúlt / a gyerekkor a nagyszülőkkel abban a régi / házban, s az iszony minden mozdulatban, / ahogy hurkot vet hangtalan a megelőlegezett / nemlét" (*CSAK ANNYI*). De nemcsak a halál ősidők óta fontos irodalmi toposzát mozgatja Wirth, hanem izgalmasan hozza mozgásba az estéhez és hajnalhoz

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 80

köthető képeket is – amelyek szintén nemcsak a kontemplációval kapcsolhatóak össze, hanem a halállal és az emlékezéssel is, gondoljunk csak Kosztolányi Dezső *Hajnali részegség* című klasszikusára. Az alkonyat, minden szennyessége ellenére, mintha hozna magával valamit a kegyelemből: „alkonyatkor egy pillanatra / még ma is kitágul a ketrecünk" (*HARSOGÓ ZÖLD*), a „felhők szürke hályogán át / hunyorít rájuk az Úr" (*ESTE KILENCKOR*). A hajnal pedig a részegek, bűnösök ideje. A szeretőt tartó apáké és a macskagyilkosoké.

„ÚGY EMLÉKEZTEM, mintha lenne / még dolgom valami kevés, / belül vagy kint a szenvtelenben, / valami, ami éppen semmi, és / ott kell lenni, mind hangosabban / a zacskókkal a valamik felett/ zörögni és szórni a törmelékeket" – írja Wirth Imre a kötet egyik versében (*ÚGY EMLÉKEZTEM*). *Az ő volt a rejtélyes állat* szórja a törmeléket. Szavakat. Idézeteket. Emlékeket. Ennyi maradt, ebből kell valamit kirakni életünk romjain. (*Scolar Bp., 2018)*

[1] „Később tudatosult bennem [...], az, hogy kerülöm a címadást, és az első két sort emelem ki, Celan hatása." – mondja Wirth Imre (Laik Eszter, *„Ő volt a rejtélyes állat – te meg a rejtélyes ember",* Irodalmi Jelen, 2018. május 11. https://www.irodalmijelen.hu/2018-maj-11-0726/o-volt-rejtelyes-allat-te-meg-rejtelyes-ember). Ez alapján a versek címeinek a bennük kapitálissal és dőlttel jelölt első szavakat tekintem.

[2] Horváth Éva, *„Talált hajszálak nélkül, semerre"*, Jelenkor.net, 2018. július 16. http://www.jelenkor.net/visszhang/1079/talalt-hajszalak-nelkul-semerre

[3] Ayhan Gökhan, *„A jó szöveg, az mindig valaki más". Interjú Wirth Imrével*, Nullahategy.hu, 2018. május 11. https://nullahategy.hu/a-jo-szoveg-az-meg-mindig-valaki-mas-interju-wirth-imrevel/

[4] Laik, *I. m.*

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 81

TENGERTELENSÉG

Fehér Renátó: *Holtidény*

Fehér Renátó első kötete, a 2014-ben megjelent *Garázsmenet*, a megszakíthatatlannak hitt családi történeteket, a családról való leválás lehetetlenségét, a személyes élettérbe beszivárgó politikát, a rendszerváltás terhes örökségét tematizálta. A bemutatkozó kötet erős és összességében pozitív kritikai visszhangot keltett, az értelmezők gyakran reflektáltak a versek közéleti és közérzeti hangoltságára, a sűrűn felbukkanó nemzedéki alapélményekre és a családi magánmitológia szálaira. A kötet verseibe újra és újra beíródtak az identitás nyelvi megképzésének performatív gesztusai, e folyamat működését Szénási Zoltán fejtette fel.[1] Mohácsi Balázs a nemzedéki alapélmények fontosságát emelte ki, s a „magán- és közélet magától értetődő, szétválaszthatatlan" összefonódására mutatott rá.[2] Mohácsi a közéleti utalások bátorságát tartotta a kötet egyik erősségének, Tary Orsolya viszont éppen ezt értékelte gyenge pontként, az aktuálpolitikai utalások mulandóságára utalva.[3] Mohácsi értelmezését éppen a generációs jelleg hangsúlyozása aknázza alá, ezzel ugyanis az általa feltételezett mintaolvasók körét szűkíti le, akaratlanul is kizárva e körből azokat, akik már pár évvel a kijelölt évek után születtek, s a rendszerváltás utáni ikonikus eseményekről legfeljebb a Wikipédiáról, és kevésbé a családi emlékezetből értesültek. Tary Orsolya érvelése viszont azért tűnhet problémásnak, mert implicit módon tartja fenn esztétikum és politikum világos elválaszthatóságát, miközben a *Garázsmenet* egy olyan kommunikatív emlékezetet működtet, melyben – ahogy erre Mohácsi Balázs felhívta a figyelmet – a családi élet és a korszak eseményei összemosódnak.

Érdemes rákérdezni, hogy ehhez képest milyen irányba mozdul Fehér Renátó lírája második kötetében, a *Holtidény*ben? A kötet a *Garázsmenet*hez hasonlóan szigorúan szerkesztett, mindössze huszonnyolc verset tartalmaz, alig több, mint negyven oldalon. A *Holtidény* beszédmódja hasonlóan ökonomikus, visszafogott, ugyanakkor nyelvhasználata kevésbé transzparens, s egy olyan többrétegű utalásrendszert épít fel, amely az olvasótól is több kreativitást, komolyabb kódfejtői munkát vár el. A politikai-közéleti célzottság nem tűnik el, csak áthangolódik: a közelmúlt eseményeinek „aktuálpolitikai" kódrendszerét egy tágasabb történelmi horizont váltja fel. A perspektíva kiszélesítése és a nyelv transzparenciájának felszámolása mélyebb és sokrétűbb szövegvilág felépítését teszi lehetővé. Fehér Renátó költészete így eltávolodhatott az első kötet gyengeségeitől, a politikai utalások súlytalanná

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 82

válásának és a generációs beszédmód önmagába záródásának kockázatától, a beszélői én jelenlétének grammatikai szinten is megnyilvánuló túlhangsúlyozásától. A beszélői én elrejtőzése egyúttal a *Garázsmenet*re jellemző „koravén" versbeszélői megnyilvánulások túlzásainak (erre a problémára Pogrányi Péter kritikája tért ki)[4] elhagyását is magával hozta. A *Holtidény* verseiben a család helyett az idő és a tér válik főszereplővé. Ahogy Edward Hopper vagy Francis Alÿs egyes festményein, Fehér Renátónál is a tér kerül a középpontba – a hasonlat nem véletlen, mindkét alkotó fontos szereplője a kötet képzőművészeti utalásrendszerének.

Jelzésértékű, hogy a könyv három mottója (Thomas Mann-, Samuel Beckett- és T. S. Eliot-idézetek) olyan művekből származik, melyek központjában a várakozás, az idő múlása áll. Az első vers, a *Napfogyatkozás,* különösen a mottóban idézett *Négy kvartett*hez áll közel, hiszen T. S. Eliot művében is az idő ciklikussága az egyik legfontosabb probléma. Fehér Renátó versében a napfogyatkozások visszatérése osztja be az időt, ez a csillagászati ciklikusság az egyéni életidő múlása felett áll. A szöveg megfogalmazása nagyban emlékeztet Eliotra: „...napfogyatkozás az, ami / két napfogyatkozás között telik el, / az örökkévalóságban pedig / nincsen alkalom." A nyitóvers mottója Bonnie Tyler egy dalát idézi, s nem nélkülözi az iróniát, hogy a mottó éppen a *Total Eclipse of the Heart*ból származik. A kötet második verse, a *Leggyakrabban tárcsázott szám* szintén az idő telését, az örök várakozást tematizálja (s hangulatában inkább talán a becketti idézethez áll közelebb). Ez a vers kakukktojásnak is tekinthető, a szerző ugyanis változtatás nélkül vette át előző kötetéből – egyedül ezt a darabot emelte át.

A képzőművészeti háttérrel dolgozó szövegek sorát a *Volkswagen Sisyphus* nyitja meg. Csak az alcím árulja el, hogy a vers Francis Alÿs, a Mexikóban élő művész *El Ensayo* című festményét idézi, a szöveg így ekphraszisként is olvasható. Ez a magyarázat azonban csak részlegesen elég, hiszen a vers nem pusztán *leírja* a képet, hanem ki is egészíti, magyarázza, auditív ingereket rendel hozzá: a festményen is látható rozoga autó motorhangját, később pedig zenét: „A közelben egy mariachi zenekar / próbálja az ütemtelen kapaszkodás / betétdalát újra meg újra." A második szakasz nyitánya azonban hirtelen felülírja a zenei hátteret, a némileg sztereotipikus mariachi zenét az autó kazettás magnójának hangjára cseréli le: „Vagy magnóból szól a férfikar, / végtelen szalagról, lehúzott ablaknál." A zenei háttér hozzárendelése filmszerűvé teszi a leírást, ezzel finoman elmozdulva az ekphraszisztikus kiindulópontról, a második szakasz kezdetén álló *vagy* szócska azonban mindjárt viszonylagossá is teszi az elmozdulás irányát. A mellérendelő kötőszó használata olyan önleleplező gesztus, ami nemcsak a nyelv, a vizualitás és a zene hármasának mediális komplexitását mutatja meg, hanem a költői nyelv működésének önkényességét is látni engedi:

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 83

megmutatja, hogy a szöveg már nem pusztán egy másik műalkotás nyelvi rekonstrukcióját hajtja végre.

Az *Ének Lupitáért* szintén Alÿs művészetéhez kötődik, az ő rajzsorozatából készült animációra (*Song for Lupita*) utal, s a vers záró sorai („és mi a mértékegység, ha hat képkockás / animgif a gyászév?") már a papír és digitális hordozó, illetve a kép és nyelv közti mediális áttételeket fedik fel. A képzőművészeti háttérre íródó szövegek között fontos megemlíteni még az Otto Dixre utaló *Dix Café*t és a *Babák*at, ami David Černý Prágában látható, hatalmas arc nélküli babákat ábrázoló szobrait emeli be a versbe. A *Babák* azonban csak akkor válik érthetővé, ha legalább képet látunk a szoborcsoportról, máskülönben a vers nem nyílik meg, a szöveg önmagában nehezen hozzáférhető, és ez akár hátránynak is felfogható. A szöveg mögötti műalkotásokhoz mindig a paratextusokon (általában az alcímeken) keresztül kapunk kulcsot, ez az eljárás nagyon közel áll ahhoz a stratégiához, melyet Puskás Dániel alkalmazott *A vakok zsoltára* című, szintén 2018-as kötetében, ám míg Puskás számára elsősorban Chagall és a barokk jelenti a kiindulópontot, Fehér Renátóhoz a kevésbé misztikus, kortársi alkotások állnak közelebb.

A festményeket idéző versek közül kiemelkedik a *Nighthawks*, mely Edward Hopper azonos című, ikonikus, 1942-es festményére utal. A szöveg tömör megfogalmazásokkal és plasztikus képekkel operál: „A mirelitpanoptikum nem ismeri / a lakások alatti bárok nyitva tartását, / a pultok absztinens segédegyenesét, / az inszomnia sikkasztó forgolódását…" Ez a vers sem áll meg a műalkotás puszta leírásánál, az ekphraszisz a kép magyarázatába fordul át: „Ha pedig az egyetlen ajtó a képen no exit, / raktár, de készlet nincs, csak készenlét, / máris érthető, hogy sehol egy karóra, / és hogy miért zárul, háromszöggé / a pult idővonala az odaálmodott, / koffeinmentes mozdulatok alatt." A „ha pedig" megfogalmazással a költői nyelv ismét leleplezi önmagát, láthatóvá téve a működésében rejlő önkényt és kiszámíthatatlanságot. Érdemes elidőzni afölött is, hogy milyen értelmezést fűz a szöveg Hopper festményéhez, mely egy kivilágított, olcsó amerikai bárt ábrázol, „Only 5$" jelzéssel a homlokzaton. Ha elfogadjuk a vers magyarázatát, és a képen szereplő ajtó tényleg „no exit" (a festményen nincs külön felirat az ajtón), az azt is jelenti, hogy a kocsma három vendége számára nincs kiút ebből a köztes, éjszakai állapotból, s a görnyedő csapost is bezárja a pult háromszöge. A szereplők így egy időn kívüli állapotba záródnak, számukra már nem számít a nappalok rendje, s a „hideg" mesterséges fény az utcai sötéttől is elvágja őket, így a „mirelitpanoptikum" lakói az éjszaka idejéről is leválnak. A záró sorok azonban kizökkentik a megfagyott időt: „Az alvás úgysem menedék, se a virrasztás, / ha idekint legalább végre háború van." E sorok a kép keletkezési idejét

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 84

emelik a kontextusba, ezzel viszonylagossá téve a vendégek lopott nyugalmát, emlékeztetve az olvasó-nézőt arra, hogy amikor Hopper e képet alkotta, javában zajlott a második világháború.

A *logopédia* című vers összetett testmetaforikával dolgozik:

„...itt az elvadult sövényen túl / a légutak kanyarulataiban / talán jut egy üreg felajzott / kisebb erdei vadaknak / farkastorok- és nyúlszájkölyköknek / akiket a logopédia nem háziasít / állatsimogatóvá". A szöveg tropologikus struktúrája a hangképző szervek működését a természeti képekkel írja egybe – ez a „nazális erdő" megfogalmazásban a legsűrítettebb. Ez a szerkezet éleszti újra a nyelv halott metaforáit (*farkastorok; nyúlszáj*). A versben pusztán csak a hangképzés folyamata jelenik meg, a szöveg megfosztja a hangokat a jelentéstől. Azzal, hogy erdei zajokként metaforizálja őket („sípoló sziszegés"; „tompult reccsenés"), az ahumán szférába helyezi át az emberi hangokat, ezzel fenyegető és sötét képzeteket hívva elő: „itt a nazális erdő mélyén / újra és újra megszületik / a sípoló sziszegés az odvas törzsek között / tompult reccsenés a lekváravaron / mire a magasban fenyegetően rándulnak / össze a lombok". A *logopédia* kötetbeli párverse az *amnézia,* melynek főszereplője, a valóságban is létező Clive Wearing, rövidtávú memóriájának folyamatos törlődése miatt csak töredékekben képes kommunikálni, így a nyelvhez való hozzáférése is igen korlátozott.

A Fehér Renátó első és második kötetének beszédmódja közötti elmozdulásokat a legerősebben a *Határsáv (2)* teszi láthatóvá. A cím az első kötet nyitóversének folytatásaként jelenti be a szöveget. A *Garázsmenet*ben olvasható *Határsáv* a családi emlékezet, a családról való leválás lehetetlensége, illetve az identitás nyelvi megképzésének és kinyilvánításának performatív gesztusai körül forog: „...és vagyok az első, aki belekérdez / a megszakíthatatlannak hitt történetekbe, az első, aki kíváncsi apró részletekre..." Illetve: „Én olyan mondatokon szoktam a beszédhez, / amiket lánykéréseken mondani kell."[5] Ehhez képest a *Határsáv (2)* szövegében egyáltalán nem jelenik meg a család, a beszélő grammatikai szinten sem utal saját pozíciójára, a szövegből teljesen eltűnik az Én. A vers főszereplője így a tér, pontosabban a térbe írt történelem lesz. Ez a térbeli-történelmi múlt azonban ott van az első *Határsáv*ban szereplő család élete mögött is, itt érhető tetten a két szöveg közötti kapcsolat. A *Határsáv (2)*-ben csak a múlt árnyaiként vannak jelen az egykori katonák: „Itt régen fiúkat edzettek kiadni parancsot, / csak a vastag zubbonytól nem hallatszott, / ahogy megroppant a bordakosarakban, mint / szökőkútkáva a fagyban, a hősiesség." A szöveg az előző vers, a *logopédia* trópusait is továbbfűzi („sziszegő hang szivárog így a szájüregből..."), a kötet szerkezetében gyakoriak az ehhez hasonlóan kifinomult megoldások. A *Laktanya* szintén a térbeli emlékezetet hozza működésbe, az elhagyott szovjet laktanyán keresztül. Nagy erősség, hogy a vers egyszer sem mondja

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 85

ki nyíltan, hogy miféle katonákról van szó, mégis érthető, már az első sorokból: „Csak az ideiglenes állomásozás öröklakásai maradtak utánuk, / amikor egy napon hazaindultak az alvó határvárosokból." A szöveg finoman játssza ki egymás ellen az időbeli dimenziókat, s az *ideiglenes* és *örök* között feszülő ellentétben némi irónia is érezhető.

A kötet központi motívuma a víz, újra és újra felbukkan a versekben a tenger, az uszoda, a betegeknek való gyógyfürdő – a legfontosabb szerepet a Kálnoky László művét parafrazeáló címadó versben kapja e motívum. Fehér Renátó egy esszében[6] és egy beszélgetésben[7] is a korszakmotívum jelentőségét emelte ki Kálnoky *Holtidény*e kapcsán, s az ő *Holtidény*ében is tetten érhető ez az allegorikus beszédmód: „De hiába a gyógyulás és tisztaság, / bőrcsupasz falakba maródott kénszaga, / a gyógyvíz jótékony hatása eltúlzott, / hiába a hajnali akkurátus kartempók, / egyhangúak, mint egy lefolyó. A megjavulás sem demokratikus, / helyrehozhatatlan gerincferdülés a kolonnád." Azt hiszem, hogy ez a típusú beszédmód pontosabb, hatásosabb és mélyebb lenyomatát adja korunknak, mint az előző kötetben működő, olykor túlságosan konkrét politikai allúziók. A múlt és jelen folytonosságának felismeréséből adódó „ká-európai" perspektíva, mely jelenlegi életünkre történelmi korszakként tekint, már a *Garázsmenet* záróversében is jelen van. Fontos párhuzam a két könyv között, hogy a *Holtidény* utolsó verse, az öngyilkos filozófust, Carlo Michelstaedtert megidéző *Hagyaték, 1901* szintén egy tágabb történelmi perspektívát nyit meg.

A *Holtidény* párverse, a *Talasszofóbia* (a cím jelentése: beteges félelem a tengertől) is a vízmotívum köré épít ki allegorikus szerkezetet: „Itt így kezelik az ébredező talasszofóbiát, / amit természetfilmekből diagnosztizál / ez a tengertelenségtől klórszagú ország." A tenger kötetbeli konnotációi Pilinszky híres versét hívják elő, az *Adriaport* zárósora pedig a Mohácsi-féle *Egyszer élünk* című színházi előadásra utal. A *Talasszofóbia* tömör megfogalmazása, a *tengertelenség,* pusztán a fosztóképző segítségével sűríti egyetlen szóba a magyar történelem máig fel nem dolgozott traumáit: Trianont, és mindent, ami belőle következett. Hasonlóan súlyos történelmi kérdéseket nyit meg a szintén Pilinszkyt parafrazeáló *Harang és barikád* is, mely nem a múlt, hanem a jövő sötét perspektíváját mutatja meg: a tömegpszichózis, az általános fenyegetettségérzet állapotát, amikor az irracionális félelem uralkodik el a világon.

A *Holtidény* elgondolkodtató, egységesen színvonalas kötet, melyben nincsenek töltelékszövegek, gyenge művek. Kevésbé sikerültnek csak a Pink Floyd élő felvételét megidéző *Echo* című verset nevezném, melyben – annak ellenére, hogy Pompeji helyszíne a kötet egy másik versével írja egybe a zenekar előadását – a zenei utalások nem mozdítják ki a szöveget semmilyen

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 86

irányba, öncélúak maradnak. A Pink Floyd-utalások funkciója itt csak annyi, hogy Pink Floyd-utalások, megmaradnak puszta kikacsintásnak, s így a szövegből eltűnik az a kiszámíthatatlan vibrálás, ami a zenekar műveinek sajátja.

A kötetnek olyan gondolati rétegei is vannak, melyeket kritikámban nem érintettem, de szintén elemzésre várnak. A Notre-Dame-ban öngyilkosságot elkövető, szélsőjobboldali Dominique Venner halálára a *Harang és barikád* mottója hivatkozik, a kötet záróverse a huszohárom évesen öngyilkosságot elkövető filozófus, Carlo Michelstaedter egy művéből idéz. Nyitott kérdés, hogy kettejük halála és az általuk képviselt gondolkodásmód felismerhető-e egymás ellenpontjaként a kötetben. A *Holtidény* másik erősségét a jól eltalált képek és alakzatok adják: „örökzöld / Wunderbaum-fenyvesek illatoznak" (*Diana pihenőhely*); „összebújjanak, mint két koala" (*Terminál*). De ott vannak azok a megfogalmazások is, melyeket korábban már idéztem: a Hopper festményét tömörítő „mirelitpanoptikum", és persze a szorongó, önmagába zárt ország „tengertelensége". *(Magvető, Bp., 2018)*

[1] Szénási Zoltán, *Otthonos otthontalanság*, Jelenkor, 2015/3, 372–376.

[2] Mohácsi Balázs, *Egy generáció nevében*, Jelenkor online, 2014, http://www.jelenkor.net/visszhang/268/egy-generacio-neveben.

[3] Tary Orsolya, *Fehér Renátó elindul*, Hitel, 2016/4, 125–128.

[4] Pogrányi Péter, *Feljegyzések Új-Nosztalgiából*, Új Forrás, 2015/8, 63–66.

[5] Fehér Renátó, *Garázsmenet*, Magvető, Budapest, 2014, 7.

[6] Fehér Renátó, *Holtidény, teltház*, Jelenkor online, 2015, http://www.jelenkor.net/multkor/465/holtideny-telthaz

[7] Fehér Renátó, Mohácsi Balázs, *„Pompejiben vagyok katasztrófaturista"*, Jelenkor online, 2018, http://www.jelenkor.net/interju/1053/pompejiben-vagyok-katasztrofaturista.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 87

Laik Eszter 87

ÖRDÖGISTENEK ÉS KÖZMUNKAPROGRAM

Boldogh Dezső:

Találkozások a Pán fiúval

Boldogh Dezső új, negyedik verseskötete, a *Találkozások a Pán fiúval* a korábbiakhoz hasonlóan nagy utat jár be a megismerés, a tematika és a költői formák terén. Már első olvasás után adja magát több kedvenc darab, és persze számos olyan szövegre vagy akár ciklusra lelhetünk, amelyekkel nem tud mit kezdeni rögtön az értelmező. A prózai művek felé nyitottabb olvasó lévén először a két hosszú, kötetzáró és címadó novellaköltményt (?), szabadvers-szerű prózafolyamot (?) tanulmányoztam át, és kezdeti zavarom idővel jótékony megbékélésnek adta át a helyet. A sorokban a szöveg mögül ugyanaz a motívumvilág szüremlik elő, amely Boldogh zártabb, szonettes, antikos, burjánzóan sokrétű formavilágaiban van jelen. Itt a hosszú prózaversek lazább keretei között elbeszéléseknek, monológoknak tűnő beszédmódba vegyül költészetének egyedi képi és metaforavilága, még azt is hozzátehetjük, olvasóbarát stílusban. A szokatlanság érzete azonban megmarad, anélkül, hogy ez a forma egyénieskedő volna, mondjuk úgy, boldoghi módon sajátos.

A lassú, óvatos barátkozás, a kisebb felismerések, rácsodálkozások útján érdemes szemlélni ezt a különleges prózaköltemény-szövegteret, amely leginkább talán a művekben is megidézett 19. századi költő, Lautréamont hatására emlékeztet: „Szerelmes vagy a hajnalba, és valld be, könyveidbe, utcádba, ahová olyan különlegesen süt be a Nap záróra után amikor a boltosok lehúzzák redőnyeiket. Reméled, azért születtél, hogy mindezekről énekelj egy kicsit, illetve mivel fakó hangod, noha remek hallásod van, betűvé vesd érdektelen látomásaidat, melyek közösek veled, ó embertárs! Tegnap délelőtt csalinkáztál bicikliddel a vadonban, találkoztál a Pán fiúval, aki a néhai Trakl úr versében egyszer fénylő nappal a forró betonon aludt” (*Korpa és mítosz*). A stílus tehát olykor poroszkál, máskor 21. századi fénysebességre kapcsol, akár egy rövid szakaszon belül is, egyszerre személyes és kívülálló, mintha valaki a tudatáramlását figyelné, és önironikus megjegyzéseket, röpke értekezéseket fűzne saját látomásaihoz, hogy aztán hirtelen, lóugrásban valami egészen másról kezdjen beszélni, úgy, hogy közben a szöveg egésze mégis egységes hatást kelt.

A két hosszú prózaköltemény közül a második (*Találkozások a Pán fiúval II.*) már töredékesebb, lüktetőbb, eltünedezik belőle az a novellisztikus

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 88

háttérszövet, amely az első részt még valamennyire jellemezte. E költemények látszólagos pesszimizmusuk ellenére is valahol klasszikus bukét adnak Boldogh stílusának, lényegük szerint – és ez az egész kötetre is igaz lehet – leginkább kozmikus távlatokként és kapuátjárókként jellemezhetők, a végtelen úton való haladás, a prakriti örök körforgásában tett zarándoklat, grálkeresés, grálsejtetés, a titkok kézzelfogható titokzatossága, az ősanyaggal való közvetlen párbeszéd lenyomatai. Talán túlságosan elvontnak hangzik mindez, mégis ezek a metaforák közelítik meg leginkább e versvilágot és jelezhetik egyben a befogadói magatartás nehézségeit, hiszen Boldogh kevéssé nevezhető modern vagy inkább köznapi témákkal túl sokat foglalkozó költőnek. Korábbi könyveivel kapcsolatban is megfogalmazódtak hasonló észrevételek: „Verseinek közös jellemzője, a formai szerkesztettségtől talán függetlenül, hogy beszélőjük mintha valami szakrális állapotban szólalna meg. […] Boldogh Dezső a mindennapokról is beszél, ugyanakkor a mindenség hangján is megszólal" (Kántás Balázs); „Boldogh pedig nagy utazónak tűnik, valahol a »Cendrars, Michaux-féle költők« vagy esetleg egy múlt század eleji magánzó módján, aki otthonos kupéja fülkéjéből szemlélődve tekinti a világot, amelyik mindegyre széthulló, összeálló képeivel verseinek alapszövetét alkotja" (Batári Gábor); „A szövegek szervezőelve többségében a hiány, az elmúlás, de a hiány keserű képi megfogalmazásához a tudattalan mélyére nyúl, látomásokban ragadja meg költészetének tárgyát, akár egy médium. Ezért tűnik szakrálisnak Boldogh Dezső versvilága, istenek tűnnek fel, bolygók, antik verslábak, hogy utána mindez összekeveredjen a budapesti hétköznapokban rejlő víziókkal" (Mézes Gergely).

Visszatérve a mostani, új kötethez, a *Találkozások a Pán fiúval* a fentiekhez képest nem hoz alapvető változásokat, mégis szolgál meglepetésekkel. Ilyen például a látszólag mégiscsak közéleti problémák felé forduló *Húsz év* ciklus, amelynek mottója már jelzi, mire számíthat itt az olvasó: „Akiket mi lövünk tarkón, azok nem fognak reinkarnálódni" (*B. J. kripto-filozófus Aporizmáiból*). Ezek a csasztuskák, füzérek, „dühbonbonok" és társaik többségükben valóban mintha a máról, a rendszerváltozás utáni időkről szólnának, feszített, látszólag ideges-epés, helyenként karikírozott stílusban állítják pellengérre a mindenkori, érdemtelenül hatalomra került személyiségeket. „Megint elhunyt ez meg az", „hónunk alatt gyászlepel", és sorakoznak a futva láttamozott tények, történések, a költő által mégsem tragikusnak tekintett világban, ahol „levadász egy árva drón itt" és „xanaxukat nyeldesik az auchanban a katatónok". Megjelenik a rendszer- vagy korszakváltás, amikor „új időket jósol veszett csodálatuk", és ama levágott fejeket hallhatjuk Salamon távoli birodalmából, ahol „a Kígyótartó mögött / új galaxis dereng fel / a pápuákok pedig – övükben méreg – / tovaeveznek dülledő szemekkel". A sokszor csak zárójelbe tett, sortörés és cím nélküli, „odalapátolt szövegekben"

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 89

is Boldoghra jellemző szereplők tűnnek fel, „a maholnap libcsivé levő karmapák", ördögistenek, egy 3D-animátorraj, dr. kaszás, a körzeti, egy közmunkaprogram Kanárin nyaraló főnöke, valamint: „ádám kadmon pan ku ymir meg a majmaitok helyett is te vagy itt tanítójuk nemlét kétfejű istene emberalakban bankár szolgákkal..."

A gyakran feszes formát időmértékes darabok, sorok, szabadversek tarkítják. Érdekes stíluskísérletnek tűnik például az *Egymásba mosódó árnyékballadák* rész, ahol időnként csak a szakaszok első sora ismétlődik (*Visszatérés*), vagy a lezárások, kisebb áthallásokkal, illetve egy episztola a majdaniakhoz, „avíttas modorban". A ciklus befejező verséből érdemes idézni, hangütése a dalszerűség és profetikusság szimultaneitásával rögtön megragadja a figyelmet: „Templomosok mosnak fel a kőről / hideg napok egy rozzant űrszekéren / a másvilág még árnyékoddal flörtöl / méreg bomlik minden új kenyérben / örömöd féltő luxusa e játék / végül mégis emelkedsz a földről / felejted esztelen kudarcát épp." A *Köztes*, az *Árnyékom hazáig ér* és a *Nádrobaj* versciklusaiban szintén sok idézhető és emlékezetes költemény szerepel, valójában ezek alkotják a kötet gerincét. A Filip Tamásnak ajánlott, s valamennyire stílusában írt *Felkészülés*ben óvatos magánbeszédet hallhatunk, a hazatérő polgárember képzelmeit, aki önmegszólító módon barangol álom és ébrenlét határán: „az erdőkerülők élete vonz / meg a filmrendezőké", hogy aztán kijelentse: „harmadik szemüket felnyitó lámák bámulnak kristályba víztükörbe / de tudod hogy a róluk szóló legendák is csak elterelő hadműveletek."

Boldogh magabiztosan mozog a költői beszéd, a szuverén képalkotások és a sokszor bravúros eleganciával kezelt formák terepein; amikor kell, nyíltan szól és sejtet, amikor kell, elhallgat. Versvilága azon költőkére emlékeztet, akik szalvétaversektől a hosszabb megnyilatkozásokig egyaránt felismerhetővé teszik kézjegyüket a műveiken. Antik és modern mítoszok, istenek, kitalált lények és korunk hősei egyszerre vonulnak fel e kötet lapjain, ahogy nyelvében is klasszikus és „ultramodern" egy időben. Mai és anakronisztikus, fennkölt és profán, a hagyományokhoz ezer szállal kötődő, mégis azokat felülíró szövegek ezek, anélkül, hogy Boldogh szakítana elődeivel. Egyik korábbi könyvének fülszövegében (*Éjszakai kamionos*) írja Petőcz András: „Boldogh valami olyasmit szállít, amit más nem képes". Nehéz megfejteni a titkát, de talán nem is kell: az olvasót elragadja a kötet sodrása, akkor is, ha időnként egyáltalán nem tudja, miről van szó – például a *KL maszkjában* című versben, ami „kassákos", (neo)avantgárd darab benyomását kelti, vagy még kevésbé a *Napnyugtá*ban, ahol dekódolhatatlan, kikről szól a történet és hogy hol vagyunk: „Összetekert térképek gerinceit matattuk, / miközben a fűtetlen szobában gyűltek / az érintetlen érmék.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 90

Pán fütyörészett és ki dörömbölt /odalent a fagyban a fű alatt". A vers zárlata, bár a szöveg egészének megfelelően értelmezése homályban marad, tetszetős bölcselettel rukkol elő: „Itt csak az éjjel látó ember sürög, / mindig fél térdre ereszkedik – miért? / Céloz vagy esküdözik magának, istenének? / Mosolyogva viszi kicsinyeit a vesztőhelyre. / Miféle vonzások között élnek, melyeken átzúg az üresség, / és megkövül gyantaszemük?"

Az idézett *Napnyugtá*val ellentétben másképp ragadják meg a figyelmet azok a Boldogh-versek, amelyek vezetni tudnak, mert érzünk valamilyen biztos talajt a lábunk alatt; ahol a költő olvasójának tág értelmezési teret nyit, melyet ki-ki tetszése szerinti interpretációival lakhat be, vagy ahol csak bámuljuk a látványt, a versbeli csillagképeket, akármiről szóljanak is a művek: „még hunyorogva / állsz be a starthoz / ahová csak a szél hajol / helyettem élsz már / ne menekülj többé innét / miközben hajóink még / imbolyognak valahol" (*Szűrt lombokból*). Hasonlóan másvilági hangulatot, de felidézhető tündökleteket hordoz a *Köztes* című darab: „eget kutatok megszállt földön élek / magam vagyok az utolsó hasonmás / ennyi már elég egy józan ébredéshez / a makacs létezők kishite szorongat / mögöttem a város mögöttem falomlás / itt meg a köztes tér lényei tolongnak."

Befejezésül feltétlenül érdemes szót ejteni azokról a szerzeményekről, melyeket Boldogh, úgy tűnik, jókedvében alkothatott. Nonszenszei és limerikjei néhány jeles darabja is szerepel a kötetben, melynek nem bontják meg egységét, sőt, dacos fanyarságukkal elmaradhatatlan szólamát adják az egész szimfóniájának. A *Boncasztalkör* című gyerekvers a fekete humor tobzódása, de találunk itt KAF-os játékokat, Ozzy Osbourne-t, Lackfit, Lőwy Árpádot megidéző költeményeket, amelyek ínyenceknek való desszertek e kifinomult versétlap kínálatában. *(Magyar Napló – Írott Szó Alapítvány, Bp., 2018)*

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 91

MÁLNASZEMEK VÁRNAK

November 14-én édes málnaszemek várnak a kertben.

Köszönd a skarlátvörös gyömbérgyökérnek, hogy ősz végén sem veszejti virágát.

Életem kudarcai: mint fának a tavaszi metszés.

Valósággal ujjong, amikor rábukkan, hogy létezik égőszerelem nevű virág; nincs kétsége: márciusban majd elülteti magvait, májusban hadd viruljanak piros szirmai.

Az év utolsó lepkéje; úgy szálldos a napsütésben, mintha az első lenne.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 92

92 FEJEDELEM VAGY

Egy másik kontinensen vonatozva fedezte föl,
s megnyugtatónak vélte, hogy folyó közepén is állhat
világítótorony; mintha lenne hova visszavonulnia
élete végén.

Az ártérben mindhiába iramodik meg az őz, rövidesen
utoléri a tél.

Akkor még nem csodálkoztam rád, de hatvan éve
bizonyosan melletted húztam a szánkót a Kálvárián.

December közepén az almafa, az elmaradt szüret
rothadó jeleivel, olyan, mint a fejben megszületett,
de soha le nem írt vers.

Fogadd el sokat próbált barátod biztatását:
fejedelem vagy a lehetőségek birodalmában.

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 93

a gazsi mindig kiment a haladás-meccsre (persze
csak a hazaira idegenbe azért nem kísérte el a csapatot – ám
nem tudható viszont hogy a későbbi pesti években mi volt a helyzet
mondjuk egy „zöld-fehér rangadó" /fradi-haladás/ viszonylatában)
mi azonban a kollégiumban maradtunk (még akkor is ha fővárosi csapat
vendégeskedett a vasi megyeszékhelyen – a perint-parti párizsban
szellemeskedtek egyesek) vagy elmentünk inkább
moziba (kósa ferenc- és jancsó-filmek) és még
a meccs vége előtt bőven visszaértünk ahol
a kollégium negyedik emeletéről látszottak a kivilágított stadion égre vetülő
esti fényei (akkortájt jöttek divatba az esti mérkőzések) és persze nyitott
ablaknál (őszi és tavaszi fordulók) behallatszott ha felhördült vagy felharsant a lelátó egy-egy
ígéretesnek tűnő ámde elérhetetlen vagy meghiúsított passznál (a vendégcsapat játékosa által elkövetett) durva szabálytalanságnál vagy les miatt érvénytelenített gólnál (hülye bíró)
ezeket a hallomás-szituációkat aztán késő este amikor megjött nagyjából
rekonstruálni is lehetett és összeállt a meccs bár döntetlen esetén gazsi általában elég
egykedvű volt és minden feltételezést ránk hagyott alig lehetett szóra bírni
miközben a vasárnap esti vagdalthúskonzerv felett (kinek van egy konzervnyitója?)
méláztunk néhányan az otthonosnak korántsem nevezhető zárható
falirekeszekkel nagyvonalúan felszerelt közös ebédlőben és bár az adott helyzetben
egyik téma sem volt túlságosan reménykeltő mégiscsak
a következő fordulóra meg a tabellára terelődött a szó viszont
arra határozottan emlékszem hogy a költészet fogalom ezeken a meccs utáni szeánszokon sohasem merült fel még metaforikus megközelítésben (pl. a hétköznapok líraisága) sem és annyi szent hogy a nagy nehezen újrainduló beszélgetés kiesőjelölt- bunda- csapnivaló játék- vagy edzőválság-kifejezéseivel még a helyi kötődésű költőfejedelem (weöres s.)
is zavarban lett volna nemhogy egy pályakezdő verselő (és ebben a konkrét szituációban

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 94

a szabadvers-mentőövvel sem sok esély ígérkezett)
de azért megvonatott a vasárnapi esti kényszer-konzekvencia ill. gazsi szerint
az örökérvényű tanulság: nincs mese jövő héten újra ki kell menni a

pályára nem hagyhatjuk
csak úgy cserben a csapatot és a sok-sok kudarc nyomán mi kissé elcsodálkoztunk
ezen a (kényelmetlenségek ellenére is) határozott kitartáson amikor olyan sok más lehetőség (pl. mozi) adódik (akkor még nem volt okostelefon meg internet és a vidéki stadionokban
szinte mindenütt csak állóhelyek voltak) és miután **végleg** bezáródott előttünk a kollégium kapuja csodálkozásunk csillapodtával szétszóródtunk
miközben a magyar klubfoci későbbi hanyatlásával (teljes elzüllésével) párhuzamosan
érvényre jutottak bizonyos történelmi szükségszerűségek
és gazsi ezen a pályán is a legjobbakra emlékeztetőn játszott bravúros nyelvi
cselsorozatokat mutatott be az ellenfelek képtelenek voltak követni (egyszer-egyszer
elismeréssel hördült fel a lelátó kissé megritkult lelkesedése-vesztett népe is) végül aztán majdnem minden a helyére került (vagy minden majdnem)
elszántan viaskodott az elismerés (igazság-tanulság) a felejtéssel és a küzdelem
ahogy lenni szokott döntetlen eredménnyel zárult
mert mindig eldugják a tehetségtelenek a költészet-labdát
és (a versek helyett aztán) új stadionok és új luftok jöttek

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 95

ufo19_5.qxp_Layout 1 12/04/19 21:02 Page 96

Folyóiratunk a
NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM és az EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTÉRIUMA
anyagi támogatásával jelenik meg.
Terjeszti a Budapesti, a Nemzeti és a Vidéki HIRKER RT.
és alternatív terjesztők

Szerkesztők
JÁSZ ATTILA – Csendes Toll (főszerkesztő)
PAPP MÁTÉ (költészet rovat: mahbija@gmail.com, zene online rovat)
REICHERT GÁBOR (kritika rovat: reichertgabor87@gmail.com)
SZÉNÁSI ZOLTÁN (főszerkesztő-helyettes, próza rovat: szenazol@gmail.com)

Lapterv és műszaki szerkesztés
SELLYEI TAMÁS OTTÓ

Munkatársak
BUCSI-KOVÁCS ANIKÓ
HEGEDŰS GYÖNGYI
MURÁNYI SÁNDOR OLIVÉR
PENCS ATTILA
RADNÓTI ÁDÁM
SZŰCS BALÁZS PÉTER

Tiszteletbeli munkatársak
BUJI FERENC
CSEKE ÁKOS
MONOSTORI IMRE
MUZSNAY ÁKOS
VASADI PÉTER

ÚJ FORRÁS
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
ALAPÍTÓ A KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT
JÓZSEF ATTILA MEGYEI KÖNYVTÁRA

Megjelenik évente tízszer
Alapítva ezerkilencszázhatvankilencben
Alapító főszerkesztő: PAYER ISTVÁN

Szerkesztőség: 2836 Baj-Szőlőhegy 2722/4
E-mail: jasz.attila@ujforras.hu. Interneten olvasható: www.ujforras.hu
Előfizethető az Új Forrás szerkesztőségi címén. Előfizetési díj egy évre 5000 Ft.
ISSN 0133-5332
Kiadja a József Attila Megyei Könyvtár. A kiadásért felel: Új Forrás Kiadó Nonprofit Kft.
Készült a Sollers Kft. nyomdájában Tatán.